

Univerzita Karlova v Praze

**Filozofická fakulta
Ústav politologie FF UK**

Diplomová práce

Jakub Charvát

**Jak reformovat český sněmovní volební systém?
Analýza stávajícího systému a možnosti jeho reformy**

How to Reform the Electoral System for the Czech Chamber of Deputies?
Analysis of Current Electoral System and Reform Options

Praha 2010

vedoucí práce: PhDr. Jan Bureš, PhD.

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce PhDr. Janu Burešovi, PhD. za jeho připomínky k předkládané práci. Poděkování náleží i prof. André Blaisovi z kanadské University of Montreal, který si našel čas na několik mých dotazů a ochotně je zodpovídal, podobně jako prof. Jørgenu Elklitovi z dánské Aarhus Universitet a Dr. Lynn Bennie z univerzity ve skotském Edinburghu.

V neposlední řadě bych rád poděkoval komparativním politologům z Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze PhDr. Radku Bubnovi, PhD. a Mgr. Jiřímu Koubkovi za mnohé podnětné diskuse a inspirativní připomínky k dříve publikovaným i nepublikovaným textům a studiím.

A konečně největší poděkování přísluší přítelkyni Bc. Zuzaně Bestové, a sice za podporu a péči, které mi po celou dobu studia poskytovala, jakožto za její trpělivost, jíž se musela po tuto dobu „obrnět“.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů“.

V Praze dne 31. března 2010

.....
Jakub Charvát

Anotace

Cílem studie je analyzovat návrh zákona volební reformy volebního systému do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, zejména vládou upřednostňované, takzvané řecké varianty, a ukázat jeho nedostatky. Hlavní problém tohoto návrhu, podle autora studie, je bonus pro vítěze volební soutěže. Pomocí analýzy stávajícího volebního systému se autor snaží dokázat, že důležitější pro českou politickou realitu je proporcionalita volebních výsledků než bonus pro vítěznou politickou stranu. Na závěr autor představuje svůj návrh reformy stávajícího volebního systému. Tyto změny by měly mít minimální dopad na volební chování voličů a politických stran. Tento návrh modifikuje počet volebních obvodů ze současných čtrnácti na devět (pomocí slučování stávajících malých volebních obvodů), rovněž upravuje proces preferenčního hlasování (čtyři preferenční hlasy pro každého voliče a proměnlivý prah pro zvolení prostřednictvím preferenčních hlasů mezi čtyřmi a pěti procenty v závislosti na velikosti volebního obvodu) a odstraňuje aditivní umělou klauzuli pro volební koalice. Tento návrh by měl produkovat proporčnější volební výsledky než stávající volební systém, což by mělo umožnit politickému systému ustavit silnější vládní většiny v Poslanecké sněmovně a relativně silný kabinet jako koalici jedné velké a dvou malých politických stran. Použití d'Hondtova dělitele rovněž poskytuje malý bonus pro vítěznou politickou stranu, což bylo jedním z cílů volební reformy optikou předchozího českého kabinetu s premiérem Mirkem Topolánkem. Jako užitečný návrh, který by měl být zvážěn, autor rovněž navrhuje snížení počtu poslanců ze dvou set na sto sedmdesát pět.

Anotation

The aim of this study is to analyse a proposal of bill of electoral reform for electoral system to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic, and especially by the Czech government preferred so-called Greek variant, and to show its weaknesses. The main problem of this proposals is, according to the author of this study, the bonus for the winner of electoral competition. By using the analysis of current electoral system the author tries to prove that the more important in the Czech political reality is the proportionality of electoral results than the bonus for winning political party. In the end, author presents his project to reform the current electoral system. These changes are likely to have minimal effect on the electoral behaviour of voters and political parties. This proposal modifies the number of electoral districts from current fourteen to nine (by means of combination of current small electoral districts), it also modifies the process of preferential

voting (four preferential votes for each voter and variable threshold for being elected by means of preferential voting between four and five per cent, depending on electoral district magnitude) and aborts additive legal threshold for electoral coalitions. This project may produce more proportional electoral results than the current electoral system, what should make the political system capable to establish stronger governmental majority in the Chamber of Deputies and relatively strong cabinet as a coalition of one large and two small political parties. Use of the d'Hondt divisor also offers slight bonus for winning party, what has been one of the aims of electoral reform in view of the previous Czech cabinet with prime minister Mirek Topolánek. As an useful proposal, which should be considered, author also suggests cutting-down the number of deputies from two hundred to one hundred and seventy-five.

Klíčová slova

Volební reforma, velikost volebního obvodu, poměrný volební systém, volební formule, proporcionalita, volební bonus, smíšený volební systém, politický systém.

Obsah

Úvod	6
Část první – Limity české sněmovní volební reformy a teorie volebních systémů	9
1. Úvod do teorií volebních systémů	9
1.1 Základní dimenze volebních systémů	10
1.2 Další možný přístup ke klasifikaci volebních systémů	12
1.3 Klasifikace volebních systémů podle volební formule	14
1.3.1 Většinové volební techniky	15
1.3.2 <i>Semi</i> -proporční volební techniky	18
1.3.3 Poměrné volební techniky	22
1.3.4 Smíšené volební techniky	26
2. Listinné proporční volební systémy	32
2.1 Charakter kandidátních listin	32
2.2 Volební formule	33
2.3 Velikost volebního obvodu	37
2.4 Počet a charakter úrovní volebního systémů	38
2.4 Zákonem stanovená uzavírací klauzule	39
3. Proporcionalita volebních výsledků	42
3.1 Měření (dis)proporcionality	43
3.2 Jaký index disproporcionality použít?	46
3.3 Gallagherův <i>Least squares index</i>	48
3.4 Hlavní proměnné ovlivňující míru proporcionality volebních systémů	51
3.4.1 Struktura hlasování	52
3.4.2 Volební formule	53
3.4.3 Uzavírací klauzule	54
3.4.4 Velikost volebního obvodu	56
3.4.5 Velikost voleného sboru	65
4. Bonifikace vítěze volební soutěže	67
4.1 Možnosti bonifikace	68
4.2 Sartoriho kritika mechanismu volební prémie	70

Část druhá – Možnosti reformy českého sněmovního volebního systému	71
5. Nedostatky stávajícího volebního systému	73
6. Tři varianty vládního návrhu volební reformy	80
6.1 Skotská varianta vládního návrhu volební reformy	81
6.2 Holandská varianta vládního návrhu volební reformy	84
6.3 Řecká varianta vládního návrhu volební reformy	89
6.4 Shrnutí	93
6.5 Alternativní návrh z „dílky“ ČSSD	94
7. Model devíti volebních obvodů	97
8. Případné další vhodné úpravy stávající volební legislativy	101
8.1 Mechanismus preferenčního hlasování	101
8.2 Zrušení aditivní klauzule	103
8.3 Změna počtu poslanců na lichý počet	104
Závěr	108
Seznam použité a citované literatury a pramenů	115

Úvod

Téma předkládané diplomové práce nazvané *Jak reformovat český sněmovní volební systém?* je v kontextu (nejen) české politické scény tématem aktuálním i nadčasovým současně. Jak prozrazuje podtitul práce, cílem je nejen analyzovat stávající český sněmovní volební systém a zaměřit se na jeho nedostatky, ale rovněž analýza možností reformy tohoto volebního systému. Tedy téma, které bylo navýsost aktuální v roce 2008, to znamená v době, kdy byla diplomová práce zadávána. Protože ovšem nebylo nalezeno uspokojivé řešení – nedošlo ani k volební reformě, ani ke konstatování, že stávající problémy nejsou důsledkem volebního systému, nýbrž jsou hlubšího charakteru –, pročež stávající sněmovní volební systém zůstal zachován, dá se předpokládat, že po sněmovních volbách konaných na sklonku května roku 2010 se otázka volební reformy stane opět tématem aktuálním. Ostatně jako tomu bylo po všech českých sněmovních volbách konaných od roku 1996.

Otázku možností volební reformy ovšem není možné pojednat bez předchozího, alespoň úvodního výkladu z teorie volebních systémů. Stejným způsobem je proto strukturován předkládaný text, jehož logický vývoj směřuje od teorie volebních systémů k jejich politické praxi (výběr volebního systému a volební inženýrství nejsou čistě akademickými tématy), zde konkrétně v podobě návrhu sněmovní volební reformy předložené Topolánkovou vládou na sklonku léta roku 2008. Právě vládní návrh volební reformy se stane východiskem dalších úvah o možnostech úprav volebního systému.

Úvodu do teorií volebních systémů a souvisejícím tématům je věnována první část textu nazvaná *Limity české sněmovní volební reformy a teorie volebních systémů*. Název první části textu explicitně odkazuje na její obsah. Protože na vymezeném prostoru není možné pojednat teorii volebních systémů podrobněji, zaměří se úvodní část předkládaného textu pouze na ty oblasti teorie volebních systémů, jež jsou vymezeny vládním zadáním pro autory volební reformy – volební systém poměrného zastoupení (jako výchozí ústavní princip pro volbu české Poslanecké sněmovny) posilující proporcionalitu volebních výsledků při současné bonifikaci vítězného politického subjektu (viz *Koaliční smlouva*, s. 28).

Otázka klasifikace volebních systémů je pojednávána v první a druhé kapitole. Po stručném představení možných přístupů k operacionalizaci kategorie volební systémy je představena základní klasifikace volebních systémů, založená na klasickém a převládajícím přístupu k rozlišování jednotlivých kategorií volebních systémů prostřednictvím užití volební formule, tedy mechanismu přepočtu voličských hlasů na poslanecké mandáty.

Na základě určité příbuznosti jednotlivých volebních formulí se rozlišují čtyři základní skupiny volebních systémů: většinové, proporční, *semi*-proporční a smíšené¹. Uvnitř těchto skupin se však nachází množství volebních technik, které se vzájemně liší. Třeba i velmi podobná volební pravidla jsou totiž umístěna v rozdílných historických a sociopolitických podmínkách. Do jisté míry je tak možné konstatovat, že každý volební systém představuje volební techniku *sui generis*.

Čtyři základní typy a jednotlivé subtypy volebních systémů jsou pojednány v kapitole 1. Větší prostor je nicméně věnován pouze dvěma velkým rodinám volebních technik, které jsou z hlediska obsahu předkládané práce relevantní – poměrným volebním systémům, zejména pak jejich listinným formám, a smíšeným volebním systémům. Rodina smíšených volebních systémů je konkrétně pojednána v podkapitole 1.3.4, klíčové skupině listinných poměrných volebních systémů je pak věnována samostatná kapitola (kapitola 2). Zbylé dvě kategorie volebních technik – většinové a *semi*-proporční –, stejně jako nelistinné formy volebních systémů poměrného zastoupení, jsou pojednány spíše úsporně, a sice v podobě základního vymezení těchto rodin a velmi stručného představení (viz podkapitoly 1.3.1 až 1.3.3).

Tématem třetí kapitoly je otázka proporcionality volebních výsledků. Po vymezení toho, jak problém proporcionality chápat, následuje stručné představení, jak je možné míru proporcionality měřit. Následuje krátká úvaha o tom, jaký nástroj pro měření proporcionality zvolit, opírající se o některé, teoretiky volebních systémů publikované a empiricky podložené studie. Protože Douglas Rae (1971, s. 47–64) vymezuje proporcionalitu volebních výsledků jako závislou proměnnou, na čemž se shodují i mnozí pozdější jeho následovníci, následuje představení několika nejvýznamnějších intervenujících proměnných, které mají (nebo mohou mít) na míru výsledné proporcionality volebního systému rozhodující vliv.

Problematice bonifikace vítěze volební soutěže je věnována čtvrtá kapitola, jež se zaměřuje na představení možných mechanismů přidělení volebního bonusu, ale současně i na představení zásadní kritiky takového mechanismu v podmínkách se stranickým systémem umírněného pluralismu, jak ji předkládá klasik komparativní politické vědy Giovanni Sartori.

Druhá část práce nazvaná *Možnosti reformy českého sněmovního volebního systému* se již zaměřuje na problematiku samotné politiky volebních reforem v českých podmínkách.

1 Někteří autoři hovoří jen o dvou základních skupinách volebních systémů – většinových a proporčních, zatímco smíšené a *semi*-proporční volební systémy nejsou uváděny jako samostatná skupina a jsou přiřazovány k jedné ze dvou výše uvedených skupin na základě toho, jak se ve výsledku chovají. To je ovšem podle mého názoru nedostatečné, zvláště v situaci, kdy roste počet zemí, které smíšeně volební techniky užívají, protože zařadíme tyto techniky do samostatné skupiny. Podobně i *semi*-proporční volební systémy budeme klasifikovat jako samostatnou, svébytnou kategorii, a to vzhledem k jejich jistým specifickým a s ohledem na jejich výskyt v letech minulých.

Vstup do problematiky představuje pátá kapitola nastiňující hlavní nedostatky stávajícího sněmovního volebního systému – jak optikou autora, tak optikou Topolánkovy vlády předkládající návrh volební reformy. Tyto nedostatky se následně stanou předmětem úvah o možnostech volební reformy.

V následující, šesté kapitole se práce věnuje třem v létě roku 2008 předloženým alternativám vládního návrhu na změnu volebního zákona (v podobě skotské, holandské a nakonec preferované řecké varianty volební reformy, které tak bude věnován největší prostor) a podrobuje je kritice. Současně je představen alternativní návrh z dílny ČSSD (ve skutečnosti vycházející z analýzy exkluzivně zpracované pro tuto stranu Tomášem Lebedou).

Protože se autor předkládané práce nespokojil se žádným z politickými stranami navrhovaných řešení, předkládá v sedmé kapitole vlastní návrh na úpravu volební legislativy. Nejde ovšem o žádnou výraznou volební reformu, protože autor se domnívá, že problém české politiky se sestavováním vládních koalic není důsledkem volebního systému a volebním inženýrstvím jej nelze odstranit, ani překonat. Předkládaná modifikace volebního zákonodárství předpokládá pouze nepatrnou úpravu v podobě přiblížení velikostí jednotlivých volebních obvodů tak, aby byly odstraněny některé zjevné nespravedlnosti stávajícího sněmovního volebního systému. Základní mechanismus rozdělování poslaneckých mandátů podle získaných voličských hlasů však zůstává zachován v nezměněné podobě ve srovnání se stávající úpravou, včetně samotné volební formule – zejména s ohledem na vládní zadání volební reformy a jeho požadavek jisté bonifikace vítěze volební soutěže.

Na základě analýzy nedostatků stávajícího volebního systému (předložené v kapitole 5) si nicméně autor uvědomuje další možné oblasti volební legislativy, kde by mohlo (respektive podle autora spíše mělo) dojít k nepatrné úpravě, aniž by ovšem byly pozměněny logika a mechanismus přepočtu voličských hlasů na mandáty. Těmito oblastmi jsou mechanismus preferenčního hlasování, zákonem stanovené uzavírací klauzule pro volební koalice a počet poslanců. Osmá kapitola představuje možné alternativy, jak tyto oblasti upravit, a zlepšit tak dosavadní fungování volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.

ČÁST PRVNÍ – LIMITY ČESKÉ SNĚMOVNÍ VOLEBNÍ REFORMY A TEORIE VOLEBNÍCH SYSTÉMŮ

1. Úvod do teorií volebních systémů

Volební systém představuje souhrn pravidel, jejichž prostřednictvím dochází k obsazování poslaneckých mandátů podle počtu odevzdaných voličských hlasů. V mnohém se jednotlivé volební systémy vzájemně liší – zda voliči vybírají mezi osobnostmi či politickými stranami, zda vybírají jednoho kandidáta, celou kandidátní listinu či několik kandidátů z listiny, popřípadě i z více listin. Liší se velikostí volebních obvodů, rozdílné je i množství hlasů požadovaných ke zvolení, výše uzavírací klauzule apod.

Neexistuje a nikdy nemůže existovat jediný volební systém, který by byl univerzálně použitelný pro všechny politické systémy. Každý stát si snaží nalézt ten nejlepší volební systém pro svou tradici a politickou kulturu, protože se však jednotlivé státy výrazně liší, je důsledkem ona mnohost volebních technik. Aby volební systém splňoval konkrétní cíle a funkce, je třeba, aby byla volební technika co nejvíce přizpůsobena politické a společenské realitě konkrétní země. Není například možné, aby ve většině výrazně heterogenních společností (etnicky, nábožensky, sociálně apod.) byl používán systém prostě většinový (*plurality*). S největší pravděpodobností by to totiž vedlo k tomu, že by byly z politického zastoupení vyloučeny menšiny, čímž by byl zcela určitě narušen sociální smír. Jako příklad nám zde může posloužit Severní Irsko, kde se v letech 1920 až 1971 volilo stejným systémem jako v sousední Velké Británii, nebo Srí Lanka, kde se takto volilo v letech 1946 až 1978.

Zatímco v mnoha zemích vedl jednokolový (prostě) většinový systém k vyváženému bipartismu s poměrně pravidelnou alternací vlády, v případě Severního Irska vedl k nadvládě jedné části obyvatelstva – probritských protestantských unionistů, kteří vždy zvítězili ve volbách a vždy sestavovali vládu. Zákonitě muselo dojít k eskalaci konfliktu a ke vzpouře menšiny, neboť část společnosti byla permanentně vyloučena z podílu na vládní moci. Na počátku sedmdesátých let se tak Severní Irsko ocitlo na pokraji občanské války.

Podobně na Srí Lance britské koloniální dědictví v podobě prostě většinového volebního systému představovalo značný problém. Jako obzvlášť problematická se jevila podprezentace tamských skupin, podněcující jejich ještě silnější volání po autonomii a dále prohlubující nepřátelství mezi Tamily a Sinhálci (více viz Reilly, 1997; Hicken, 2004; Shastri, 2005; Weeraratne, 2005).

Tyto příklady nám ukazují na důležitý fenomén, který nesmí být při úvahách o volebních systémech přehlížen. A sice, že i naprosto totožné volební zákony mohou pracovat velmi rozdílně, jak se liší sociální nastavení jednotlivých politických systémů. Je proto třeba přihlídnout i k dalším intervenujícím jevům – k tradici, ke stávajícímu stranickému systému apod. Pokud je přijat volební systém, který výše uvedené jevy přehlíží, popřípadě se je snaží přeměnit, je (v demokratickém prostředí) předem odsouzen k neúspěchu. Bude produkovat zcela jiné výsledky, než se od něj očekává, může vést k destabilizaci politického systému a zablokovat celý politický proces.

1.1 Základní dimenze volebních systémů

Pro potřeby operacionalizace volebních technik se v teorii volebních systémů využívá metody stanovení základních dimenzí či základních (nezávislých) proměnných volebních systémů, na nichž je posléze vystavena jejich konkrétní klasifikace.

Zřejmě první autor, u kterého se setkáváme se stanovením základních dimenzí volebních systémů, byl v roce 1967 Douglas W. Rae. Raeho vymezení determinovalo všechny další pokusy o určení základních aspektů volebních systémů a zůstává vlivné dodnes (viz tab. 1.1). Rae (1971, s. 15–46) hovoří o třech základních aspektech volebních systémů – volební formuli, průměrné velikosti volebního obvodu a struktuře hlasování². Tyto dimenze volebních systémů nacházíme následně i u mnoha dalších autorů snažících se o operacionalizaci termínu volební systémy – ať už ve stejné podobě, v jaké je předkládá Rae (viz například Taagepera a Shugart, 1989, s. 19; Nohlen, 1990, s. 59; Reynolds, Reilly a Ellis, 2005, s. 5), nebo v podobě rozšířené o další proměnné (Lijphart, 1994, s. 10–14; Klíma, 2001, s. 61; Lebeda, 2001; Golder, 2005, s. 107; Taagepera, 2008, s. 17–19).

Raeho přístup podrobí kritické revizi Arend Lijphart (1990; 1994), který mezi hlavními dimenzemi volebních systémů ponechá volební formuli a velikost volebního obvodu a doplní je o nové proměnné volební práh a velikost voleného sboru (Lijphart, 1994, s. 10–14), zatímco strukturu hlasování zařadí – spolu s možností nerovnoměrného vymezení územních volebních jednotek (*malapportionment*), možností podávání sdružených kandidátních listin (*apparentement*) a rozdílu mezi parlamentními volbami v parlamentních a prezidentských režimech – do skupiny takzvaných dalších proměnných (Lijphart, 1994, s. 14–16).

2 Jako závislé proměnné Rae (1971, s. 47–64 a 67–68) stanovuje proporcionalitu volebních výsledků, která je proximálním, tedy okamžitým účinkem volebních systémů (více viz kapitola 3), a stupeň multipartismu, který je podle Raeho předpokladů distálním, neboli vzdáleným a nepřímým účinkem volebního systému.

Z tabulky 1.1 je zřejmé, že jsou to právě tři základní aspekty volebních systémů určené Douglasem Raeem, se kterými se setkáváme nejčastěji. I proto se nám tyto stanou východiskem pro další zkoumání volebních systémů. Pro rozlišování jednotlivých volebních technik jsou tedy důležité následující dimenze volebních systémů: volební formule, velikost volebního obvodu a charakter hlasování. Každá z těchto dimenzí se může stát východiskem pro samostatnou klasifikaci volebních systémů a v teorii volebních systémů se tak také u různých autorů děje³.

Tab. 1.1 Základní dimenze volebních systémů podle vybraných autorů

	Rae (1967)	Taagepera a Shugart (1989)	Nohlen (1990)	Lijphart (1994)	Sartori (1994)	Lijphart (1999)	Klíma (2001)	Lebeda (2001)	Blais a Massicotte (2002)	Norris (2004)	Golder (2005)	Reynolds, Reilly a Ellis (2005)	Taagepera (2008)	Nejčastější výskyt
Volební formule	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Velikost volebního obvodu	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Volební práh				•		•				•				
Velikost voleného sboru				•						•	•		•	
Struktura hlasování	•	•	•		•		•		•	•		•	(•)	•
Umělá uzavírací klauzule					•		•	•						
Počet skrutinií							•	•			•			
Malapportionment										•				
Prezidentské volby											•			

Poznámky: Taagepera spojí volební formuli spolu s odpovídající strukturou hlasování do jedné proměnné. Sartori, Klíma a Lebeda vymezují výše zmíněné proměnné pro volební systémy poměrného zastoupení.
 Zdroje: Rae (1971, s. 15–46); Taagepera a Shugart (1989, s. 19); Nohlen (1990, s. 59); Lijphart (1994, s. 10–14); Lijphart (1999, s. 144–146); Sartori (2001, s. 20–24); Klíma (2001, s. 61); Lebeda (2001); Blais a Massicotte (2002, s. 41); Norris (2004, s. 40); Golder (2005, s. 107); Reynolds, Reilly a Ellis (2005, s. 5); Taagepera (2008, s. 17–19).

3 Například Bernard Grofman (1975, s. 305–306, graf 1) rozliší jednotlivé typy volebních systémů na základě velikosti volebního obvodu na jednomandátové a vícemandátové. Ty dále rozdělí na techniky s ordinálním a s neordinálním hlasováním. Ordinální techniky dále rozliší na ty, kde řadí kandidáty pouze volič, pouze strana a strana i volič. Neordinální rozliší podle toho, zda volič disponuje jedním nebo více hlasy.

1.2 Další možný přístup ke klasifikaci volebních systémů

Alternativní operacionalizaci a klasifikaci je možné provést buď s přihlédnutím k takzvané mezistranické (*inter-party*) dimenzi, nebo s využitím toho, co se nazývá vnitrostranická (*intra-party*) dimenze. Takzvaná mezistranická dimenze nám napovídá, jakým způsobem budou rozděleny mandáty mezi jednotlivé politické strany. Jejím prostřednictvím lze tedy rozlišovat volební systémy na základě užívané volební formule – to znamená většinové, proporční, *semi*-proporční a smíšené volební systémy (více viz níže). Vnitrostranická dimenze naopak popisuje mechanismus, jakým jsou poslanecké mandáty přidělovány jednotlivým kandidátům. Vnitrostranická dimenze tak umožňuje základní rozlišování mezi volebními systémy, které se zaměřují na jednotlivé kandidáty (*candidate-centered* či *individual-based systems*), a systémy zaměřujícími se na konkrétní politické strany (*party-centered systems*), respektive na politickými stranami sestavované a předkládané listiny (*list-based systems*). Pokud se voliči rozhodují přímo mezi jednotlivými kandidáty, hovoříme o takzvaném nominálním typu hlasování. Naopak pokud voliči hlasují pro stranické kandidátní listiny, hovoříme o listinném způsobu hlasování (srv. Katz, 1986; Grofman, 1999a; Shugart, 2003, s. 25–26; Shugart, 2005, s. 36–50; Crisp, 2007, s. 1460–1461).

Většina klasických základních typologií volebních systémů vychází z mezistranické dimenze, naopak vnitrostranický charakter voleb bývá využíván k rozlišování dalších podkategorií volebních systémů. Jak ale uvidíme níže, klasifikaci volebních systémů je možné založit i na dimenzi vnitrostranické.

Tab. 1.2 Typologie nelistinných volebních systémů podle Shugarta

Velikost volebního obvodu	Typ hlasování	
	Nepřenosné	Přenosné
M=1	- Prostě většinový (<i>plurality</i>) volební systém - Dvoukolový absolutně většinový (<i>majority</i>) volební systém	- Volební systém alternativního hlasování
M>1	- Volební systém jednoho nepřenosného hlasu - Systém omezeného hlasování - Systém blokového hlasování	- Volební systém jednoho přenosného hlasu

Zdroj: Shugart, 2005, s. 38, tab. 2.2.

Příklad, jak by klasifikace volebních systémů podle vnitrostranické dimenze mohla – v rámci kategorie nelistinných volebních technik – vypadat, nacházíme například u Shugarta (2005, s. 38, tab. 2.2). Shugartův přístup je dvoudimenzionální, jednu dimenzi tvoří typ hlasování z hlediska přenositelnosti, druhou dimenzi pak velikost volebního obvodu, respektive zda se jedná o jednomandátový nebo vícemandátový obvod. Shugartovu typologii vnitrostranické dimenze nelistinných volebních technik zachycuje tabulka 1.2.

Alternativou typologie volebních systémů na základě vnitrostranické dimenze může být přístup finského politologa Lauriho Karvonena (2004, s. 207, graf 1). I v tomto případě je typologie založena na dvoudimenzionální škále. Navíc ovšem zahrnuje i listinné volební techniky, pročež ji je možné označit za komplexnější. Jednu dimenzi představuje otázka možnosti výběru mezi jednotlivými stranickými kandidáty, druhá dimenze je pak založena na rozlišení mezi typy volebních systémů umožňujících sdružené hlasování (*pooling vote*), tedy v podstatě hlasování listinné, a typy volebních systémů neumožňujících sdružený způsob volení, to znamená volebními technikami zaměřenými na jednotlivé kandidáty.

Tab. 1.3 Typologie volebních systémů podle Karvonena

Sdružené hlasování Možnost vnitrostranického výběru kandidátů?		
(pooling vote)	Ano	Ne
Ano	- Preferenční listinné volební systémy	- Listinné volební systémy s přísně vázanými listinami
Ne	- Volební systém jednoho přenosného hlasu - Blokové hlasování - Volební systém jednoho nepřenosného hlasu	- Volební techniky s jednomandátovými volebními obvody

Zdroj: Karvonen, 2004, s. 207, graf 1.

Typologie Lauriho Karvonena, zachycená v tabulce 1.2, v podstatě odpovídá již dříve publikované typologii Davida Farrella (Farrell, 2001, s. 170, graf 7.1; Farrell a McAllister, 2004, s. 3, graf 1) či později představené klasifikaci preferenčních volebních systémů podle Carmen Ortegy Villodres (Ortega, 2006, s. 8, tab. 1). Farrellova typologie je rovněž založena na dvoudimenzionálním schématu, pouze se jednotlivé dimenze nazývají ve srovnání s Karvonenovou typologií odlišně, ačkoli jsou dimenze obou autorů z logiky věci v podstatě totožné. Farrell namísto dimenze možnosti vnitrostranického výběru užívá dimenzi nazvanou rozsah volby, která je založena na známém Raeho rozlišení volebních systémů

na kategorické a ordinální systémy⁴. Namísto otázky možnosti sdruženého hlasování pak Farrell předkládá dimenzi druh výběru (*nature of choice*), v níž rozlišuje mezi kandidáty zaměřenými a na strany zaměřenými volebními systémy.

V případě všech v České republice navrhovaných volebních reforem – a všech diskusí je provázejících – se hlavní spor vedl na úrovni mezistranické dimenze (jakožto i v debatách o volební reformě v západní Evropě a Severní Americe, kde jsou přednostně uvažována témata jako disproporcionalita, stranická fragmentace, podoba kabinetu apod.). Naopak otázka vnitrostranické dimenze zůstávala upozaděna a, pokud byla vůbec uvažována, projevovala se pouze v otázce, kolik preferenčních hlasů by měl volič udělovat. Důkazem budiž diskuse o možnosti volební reformy z let 2006 až do pádu vlády na jaře roku 2009 a vládou předložený návrh novely volebního zákona z léta roku 2008 (více viz níže).

1.3 Klasifikace volebních systémů podle volební formule

Podobně jako v téměř jakékoli otázce v teorii volebních systémů, ani v otázce klasifikace podle volební formule neexistuje jednotný přístup ke zkoumané problematice. Nejednotně se jednotliví autoři staví k otázce, jak pracovat s kategorií většinových systémů. Někteří autoři (Sartori, 2001; Farrell, 2001; Blais a Massicotte, 2002; Heywood, 2004; Gallagher a Mitchell, 2005a; Newman, 2006) rozlišují prostě většinové (*plurality*) a absolutně většinové (*majority*) techniky jako dvě samostatné základní rodiny volebních systémů, zatímco jiní (Lijphart, 1994; Lijphart, 1999; Reilly, 2001; Norris, 2004; Lebeda, 2004a; Šedo, 2004; Golder, 2005; Reynolds, Reilly a Ellis, 2005; Chytilík *et al.*, 2009) obě tyto kategorie podřazují rodině většinových systémů jako základní klasifikační kategorii.

V otázce volebních systémů poměrného zastoupení se u některých autorů anglosaského původu (například Farrell, 2001; Heywood, 2004; Gallagher a Mitchell, 2005a) setkáváme s tím, že jako dvě samostatné základní kategorie rozlišují listinné systémy a systém jednoho přenosného hlasu. Gallagher s Mitchellem navíc ještě rozdělí kategorii listiných poměrných systémů na dvě samostatné základní rodiny – systémy s přísně vázanými (*closed*) kandidátními listinami a s preferenčním hlasováním (vázané a volné kandidátní listiny).

Matthew Golder (2005) pak vedle většinových a poměrných ještě vymezuje rodinu víceúrovňových systémů se dvěma subkategoriemi: víceúrovňové většinové a víceúrovňové

4 S ohledem na charakter hlasování rozlišuje Douglas W. Rae (1971, s. 17–18) kategorické a ordinální volební systémy. Kategorické hlasování vyžaduje, aby volič udělil svůj hlas jedné kandidátní listině nebo jednomu konkrétnímu kandidátovi, zatímco ordinální hlasování umožňuje voliči komplexněji vyjádřit své preference, respektive určit pořadí více kandidátů.

poměrné systémy (konkrétně poměrné volební techniky s kompenzačními mandáty).

Nejvíce problematické jsou ale zbylé dvě kategorie: *semi*-proporční a smíšené volební systémy. V otázce *semi*-proporčních technik se setkáváme s autory, kteří odmítají existenci takové samostatné kategorie. Pokud teoretici takovou kategorii vymezují, pak se neshodují na tom, které techniky této rodině volebních systémů podřadit (více viz podkapitola 1.3.2).

Podobně v otázce smíšených systémů se vedou spory. Mnoho autorů dokonce odmítá existenci takové kategorie a trvá na existenci dvou základních kategorií volebních systémů – většinového a poměrného. Německý teoretik Dieter Nohlen (1990, s. 107; 1997, s. 43, poz. 6) píše, že samostatná kategorie smíšených systémů neexistuje. Existují pouze většinové nebo proporční systémy, v rámci nichž je možné nalézt různé modifikace, které výše uvedeným principům více či méně odpovídají. Někteří autoři (Lijphart, 1999; Reilly, 2001) zařadí paralelní volební systém, který v naší klasifikaci spadá do kategorie smíšených volebních systémů, mezi *semi*-proporční volební techniky. Jednotliví autoři se rovněž rozcházejí v tom, zda zařadit volební techniky vycházející z logiky německého volebního systému mezi poměrné nebo smíšené systémy. Autoři konceptu smíšených volebních systémů mají tendenci zařadit německý volební systém mezi smíšené systémy, zatímco ostatní teoretici spíše tíhnou k tomu, označit německý a jemu příbuzné volební systémy za specifickou variantu poměrného systému s vysokou mírou personalizace hlasování.

1.3.1 Většinové volební techniky

Základní definicí většinových technik je, že vycházejí z logiky „vítěz bere vše“. Převážně jsou aplikovány v jednomandátových volebních obvodech, ty ovšem nejsou podmínkou. Jak uvidíme níže, je možné se setkat i s většinovými volebními systémy rozdělovacími mandáty ve vícemandátových volebních obvodech.

Většinové systémy si rozlišíme do dvou základních skupin: na relativně většinové (*plurality*) a absolutně většinové (*majority*). Hlavní rozdíl mezi nimi spočívá v množství hlasů, které musí kandidát získat, aby byl zvolen. U relativně většinových systémů se ke zvolení vyžaduje prostá většina hlasů, mandát je tedy přidělen tomu, kdo získal více hlasů než ostatní. Oproti tomu absolutně většinové systémy vyžadují ke zvolení nadpoloviční většinu odevzdaných hlasů. To se ovšem málokdy podaří, a tak užívají různé metody, jak kandidáty přes tuto hranici „přehoupnout“.

Typickým a nejznámějším představitelem relativně většinového volebního systému je westminsterský *First-Past-The-Post* systém (FPTP), někdy označovaný jako pluralitní systém

(v českých textech se někdy rovněž užívají termíny „první na pásce“ nebo „vítěz bere vše“). FPTP se mimo Spojené království dále užívá například v Indii, Kanadě či Spojených státech amerických. Hlasování se odehrává v jednomandátových obvodech a k zisku mandátu stačí prostá většina hlasů. Zvolen je tedy kandidát, který obdržel nejvíce voličských hlasů.

Blokové hlasování (*Bloc Vote*) představuje obdobu FPTP, mandáty se ovšem rozdělují ve vícemandátových obvodech, přičemž volič disponuje tolika hlasy, kolik se ve volebním obvodu rozděluje mandátů. V blokovém hlasování není možné kumulovat hlasy u jednoho kandidáta, to znamená přidělit více hlasů jedinému kandidátu, volič ovšem nemusí všechny hlasy využít. Mandát získávají opět nejúspěšnější kandidáti, a to bez ohledu na poměr hlasů.

Relativně většinovou techniku představuje ještě takzvané stranické blokové hlasování (*Party Bloc Vote*), užívané v Libanonu, Singapuru či Tunisku. Volič si zde nevybírá mezi jednotlivými kandidáty, nýbrž mezi kandidátními listinami stran. Přesto je zde striktně dodržen většinový princip, neboť mandáty za obvod nejsou rozdělovány podle poměru hlasů odevzdaných jednotlivým listinám, nýbrž všechny mandáty ve volebním obvodu získává vítězná kandidátní listina. K zisku všech mandátů navíc stačí prostá většina hlasů.

Druhou skupinu většinových technik představují absolutně většinové volební systémy. Ty vyžadují zisk nadpoloviční většiny odevzdaných hlasů – tedy již nestačí získat více hlasů než kdokoli jiný, ale je třeba získat více hlasů, než všichni ostatní dohromady.

Nejznámější technikou je dvoukolový absolutně většinový systém, který se užívá ve Francii v jednomandátových volebních obvodech při prezidentských a parlamentních volbách. Ten předpokládá, že k nabytí mandátu je třeba získat nadpoloviční většinu hlasů v prvním kole volby. Pokud se tak nestane, koná se kolo druhé, do kterého postupují všichni kandidáti, kteří splní podmínky pro postup do druhého kola. Rozlišuje se uzavřený dvoukolový systém (*majority-runoff*) užívaný při prezidentské volbě, kdy do druhého kola postupují jen dva nejlepší kandidáti z kola prvního, a otevřený dvoukolový systém (*majority-plurality*) užívaný při volbě do Národního shromáždění, kdy není jasně stanoven počet kandidátů postupujících do druhého kola. Konkrétně ve Francii do druhého kola postupují všichni kandidáti (nejméně však tři), kteří v prvním kole překročili hranici dvanácti a půl procenta obdržených hlasů. Ve druhém kole se pak již ke zvolení nevyžaduje zisk absolutní většiny hlasů, nýbrž stačí většina prostá. V případě prezidentské volby je však postupem pouze dvou kandidátů *de facto* zajištěno, že vítězný kandidát ve druhém kole získá nadpoloviční většinu odevzdaných platných hlasů. Historickou alternativu (dnes již neužívanou v žádné zemi světa) představuje takzvané románské dvoukolové hlasování, kdy se

druhého (posledního) kola mohou zúčastnit všichni kandidáti, kteří se účastnili kola prvního (někdy i kandidáti noví), přičemž ke zvolení se vyžaduje zisk prosté většiny hlasů.

Jednokolovou alternativu principu absolutní většiny představuje systém alternativního hlasování (*Alternative Vote*, známý také pod názvem *Instant Runoff Voting*) užívaný pro volby do Sněmovny reprezentantů v Austrálii (odtud také často užívaný název australské hlasování). Volí se v jednomandátových obvodech⁵ a ke zvolení se vyžaduje nadpoloviční většina hlasů. Volič ale nemusí k volbám dvakrát⁶, všechny své případné další preference vyznačí na hlasovacím lístku v jediném kole. Postup je následující: nejprve se sečtou první preference a pokud žádný kandidát nezíská nadpoloviční většinu hlasů, dojde k vyškrtnutí kandidáta s nejnižším počtem prvních preferencí. Se škrtnutým kandidátem se již dále nepočítá. Na volebních lístcích se tak všichni kandidáti stojící za oním škrtnutým posouvají o místo nahoru. Opět se sečtou první preference a pokud žádný kandidát nezíská nadpoloviční většinu hlasů, dojde k vyškrtnutí kandidáta s nejnižším počtem prvních preferencí. Celý proces se opakuje do doby, než nějaký kandidát získá nadpoloviční většinu prvních preferencí⁷.

Při volbě londýnského primátora a několika dalších starostů anglických obcí (viz van der Kolk, 2006) a při prezidentských volbách na Srí Lance se užívá volební systém takzvaného dodatečného hlasu (*Supplementary Vote*), který se od alternativního hlasování liší víceméně pouze v tom, že se vyznačuje omezené množství preferencí (při volbě londýnského starosty dvě, při volbě srílanského prezidenta tři preference). Pokud pak nerozhodnou první preference, do dalšího skrutinia postupují pouze dva nejlepší kandidáti na základě zisku prvních preferencí. Těm jsou převedeny hlasy těch voličů, kteří přidělili první preferenci jinému kandidátovi než těmto dvěma „finalistům“, ale druhou (další) preferenci připsali jednomu ze dvou „finalistů“. Volební lístky těch, kteří první i druhou (popřípadě třetí) preferenci podpořili jiné než tyto dva kandidáty, propadávají. Vítězí ten kandidát, který má

5 Pro australské senátní volby v letech 1919 až 1946 se užíval volební systém alternativního hlasování, nicméně ve vícemandátových volebních obvodech. V praxi taková varianta vyžadovala pro každý mandát samostatné volby, voliči pak svými preferenčními hlasy obsazovaly každý mandát ve vícemandátovém volebním obvodu. Ve chvíli, kdy byl zvolen nějaký kandidát, škrtyly se jeho preferenční hlasy na volebním lístku a převáděly se na další preferované kandidáty v rámci volebního lístku, dokud takto nebyly obsazeny všechny mandáty ve volebním obvodu. Ve svém důsledku tak mohla politická strana s pouhou prostou většinou obsadit všechny mandáty ve volebním obvodu (více Reilly, 2001, s. 16).

6 Francouzští voliči dokonce museli v roce 2002 v období od 21. dubna do 16. června k volebním urnám čtyřikrát. Nejprve ve dnech 21. dubna a 5. května, aby si zvolili prezidenta, a následně 9. června a 15. června v důsledku parlamentních voleb.

7 Donald Horowitz (2003, s. 123) či Bernard Grofman a Scott L. Feld (2004) připomínají možnou modifikaci volebního systému alternativního hlasování v podobě takzvaného Coombsova pravidla (*Coombs Rule*), podle kterého, pokud žádný kandidát nezíská nadpoloviční většinu prvních preferencí, je jako první vyřazen kandidát s nejvíce posledními preferencemi (nikoli nejméně prvními). Celý proces se pak opakuje do doby, než je nalezen kandidát s nadpoloviční většinou voličských prvních preferencí podobně jako ve volebním systému alternativního hlasování.

po přepočtu ve druhém skrutiniu více prvních preferencí.

1.3.2 *Semi*-proporční volební techniky

Semi-proporční volební systémy můžeme definovat jako na kandidáty zaměřené preferenční (*candidate-centred preferential*) techniky, v podstatě vycházející z logiky většinových systémů, které nicméně do jisté míry posilují proporcionalitu volebních výsledků. Mimo jiné v důsledku toho, že jsou často aplikovány ve vícemandátových volebních obvodech (s výjimkou systémů takzvaného souhlasného hlasování). Je to kategorie volebních systémů, která bývá teoretiky z hlediska účinků řazena někde do prostoru mezi většinové a poměrné systémy. Z hlediska historického vývoje volebních systémů se jedná o techniky, které se v praxi užívaly zejména před prosazením proporčních systémů a jejichž cílem bylo zvýšit proporcionalitu výsledků ve srovnání s dosud dominujícími většinovými technikami.

Dodnes ovšem mezi teoretiky volebních systémů nepanuje shoda, zda tuto kategorii vymezovat jako samostatnou rodinu volebních systémů, či ji podřadit většinovým technikám, jak to činí například David Farrell (2001, s. 44–47), Daniele Caramani (2000, s. 31), André Blais a Louis Massicotte (2002, s. 42) či Matthew Golder (2005, s. 108–109). Současně neexistuje odborný konsensus na tom, jaké konkrétní techniky označit jako *semi*-proporční.

Arend Lijphart (1984, s. 207–209; 1994) za *semi*-proporční považuje techniky omezeného (se speciálním subtypem v podobě systému jednoho nepřenosného hlasu) a kumulativního hlasování. Benjamin Reilly (2001, s. 17), po vzoru pozdějšího Lijphartova textu (1999, s. 145, graf 8.1), původně vymezi systém jednoho nepřenosného hlasu a paralelní systémy jako dva hlavní subtypy kategorie *semi*-proporčních systémů. Později nicméně Reilly – v příručce publikované spolu s Andrewem Reynoldsem a Andrewem Ellisem (Reynolds, Reilly a Ellis, 2005, s. 112–118) – do této kategorie⁸ zařadí systémy omezeného hlasování, jednoho nepřenosného hlasu a Bordova číslo.

Giovanni Sartori (2001, s. 35–37) odmítá zařazení volební techniky jednoho nepřenosného hlasu do kategorie *semi*-proporčních systémů a řadí ho mezi poměrné systémy. Pippa Norris ve svém článku z roku 1997 zařadila do kategorie *semi*-proporčních systémů i volební systém jednoho přenosného hlasu – spolu se systémy jednoho nepřenosného hlasu, omezeného a kumulativního hlasování. V knize z roku 2004 ovšem systém jednoho přenosného hlasu podřazuje kategorii poměrných volebních systémů. K tomu nicméně

⁸ Autoři ji ale explicitně neoznačí jako kategorii *semi*-proporčních systémů, nýbrž hovoří o ostatních volebních technikách. Dalšími kategoriemi v Reynoldsově, Reillyho a Ellisově klasifikaci jsou většinové, poměrné a smíšené volební systémy.

dochází proto, že Norris ve své knize (2004) zcela vypouští kategorii *semi*-proporčních systémů, přičemž volební systémy jednoho nepřenosného hlasu, omezeného a limitovaného hlasování a Bordova čísla zařadí mezi většinové techniky, tak jako to učinili o dva roky dříve Blais s Massicottem (2002, s. 42) – s výjimkou Bordova čísla, které autoři nezmiňují⁹.

Z českých autorů připomeňme například klasifikaci Tomáše Lebedy (2004), v níž jsou do kategorie *semi*-proporčních (respektive jeho terminologií polopoměrných) systémů zařazeny omezené hlasování a systém jednoho nepřenosného hlasu, zatímco kumulativní hlasování a Bordovo číslo jsou součástí rodiny většinových systémů. Oproti tomu klasifikace Jakuba Šeda (2004) a Chytilka *et al.* (2009, s. 26–48), respektive jejich vymezení kategorie *semi*-proporčních volebních technik, se v podstatě shoduje s vymezením naším.

Kategorii *semi*-proporčních technik si vymezíme jako samostanou a svébytnou kategorii klasifikace volebních systémů, přičemž mezi *semi*-proporční techniky zahrneme systémy kumulativního hlasování, omezeného a neomezeného hlasování, schvalovacího hlasování, Bordova čísla (neboli bodového hlasování) a systém jednoho nepřenosného hlasu.

Kumulativní hlasování (*Cumulative Vote*) představuje jen nepatrnou modifikaci blokového hlasování. Hlasování probíhá v podstatě stejně jako u blokového hlasování, kumulativní hlasování ovšem navíc umožňuje kumulovat hlasy u jediného kandidáta. To znamená, že volič disponující více hlasy (respektive tolika hlasy, kolik se ve volebním obvodu rozděluje mandátů) může přidělit všechny své hlasy jedinému kandidátovi, nebo část z nich udělit jednomu kandidátovi a zbytek rozdělit mezi ostatní, případně podělit stejným množstvím hlasů více kandidátů.

Metoda Bordova čísla (*Borda Count*), někdy též označovaná jako systém bodového hlasování (*Point Vote*), je volební systém, který je možný aplikovat v jednomandátových i vícemandátových obvodech. Podstatou hlasování je skutečnost, že volič přiděluje jednotlivým kandidátům preference, které jsou posléze přepočteny na body. Zvolení jsou pak kandidáti s nejvyšším bodovým ziskem. Oproti systému alternativního hlasování se nevyřazují žádné preference a je opět možné určit vítěze v obvodech po jediném sečtení hlasů¹⁰.

9 Systém jednoho nepřenosného hlasu zařadí mezi většinové volební techniky již mnohem dříve například Richard Katz (1986, s. 92).

10 Původní logika bodového hlasování, navržená francouzským matematikem Jeanem Charlesem de Bordou v roce 1770 (pro volby do pařížské Akademie věd), předpokládala, že bodový odstup mezi jednotlivými kandidáty bude stejný. Tedy, máme-li pětimandátový obvod, kandidát s první preferencí získává jeden bod, druhý v pořadí 0.8, třetí 0.6, čtvrtý 0.4 a pátý 0.2 bodu. V této podobě se nicméně nikde tato volební technika nepoužívá. Při volbách na ostrově Nauru se ovšem setkáváme s její modifikací (takzvaným modifikovaným Bordovým číslem), kdy je hodnota bodů určena řadou dělitelů 1; 2; 3... Kandidát s první preferencí tedy získává opět jeden bod, druhý v pořadí už ale jen 0.5 bodu, třetí v pořadí 0.33, čtvrtý 0.25, pátý 0.2 bodu (atd.). Zvolen je opět kandidát s nejvíce získanými body.

Ve volebním systému omezeného hlasování (*Limited Vote*) – v Latinské Americe se užívá termín *lista incompleta* – volič disponuje méně hlasy, než kolik se rozděluje ve volebním obvodu mandátů, ale vždy více než jedním. Zvoleni jsou kandidáti s nejvíce obdrženými hlasy. Systém omezeného hlasování je užíván při volbě části španělských senátorů (od roku 1977, přičemž voliči mají o jeden hlas méně, než kolik se rozděluje v jejich obvodu mandátů) a na Gibraltar. Naproti tomu ve volebním systému neomezeného hlasování (*Unlimited Vote*) volič disponuje více hlasy, než kolik se v obvodu rozděluje mandátů, ovšem méně hlasy, než kolik je ve volebním obvodu kandidátů. Ani v omezeném, ani v neomezeném hlasování nebývá voličům umožněno kumulovat hlasy u jediného kandidáta.

Při volební technice schvalovacího (respektive souhlasného) hlasování (*Approval Voting*) se volí v jednomandátových volebních obvodech, a sice tak, že voliči udělují hlas libovolnému počtu kandidátů jejich zaškrtnutím – v podstatě všem kandidátům, se kterými souhlasí – jedenkaždému ale nanejvýš právě jeden hlas. Každé takové souhlasné hlasování se počítá jako jeden bod pro zaškrtnutého kandidáta. Je to v podstatě jediná *semi*-proporční technika, v níž nedochází k řazení jednotlivých kandidátů uvedených na volebním lístku. Zvolen je pak kandidát s nejvyšším počtem pozitivních hlasů (pro více informací o schvalovacím hlasování viz Brams a Fishburn, 2002)¹¹. Tato volební technika může mít i formu negativního hlasu, kdy jsou naopak škrtnuti kandidáti, jejichž zvolení si volič nepřeje. V takovém případě je zvolen kandidát s nejméně škrty (negativními hlasy).

Ve volebním systému jednoho nepřenosného hlasu (*Single Non-Transferable Vote*) má volič – na rozdíl od omezeného hlasování – jen jeden hlas, jinak je celá procedura stejná. Oskar Krejčí (1994, s. 323; 2006, s. 450), podobně jako André Blais a Louis Massicotte (2002, s. 42), Bernard Grofman (1999a, s. 317) či Michael Gallagher a Paul Mitchell (2005, s. 593), dokonce označuje – jsa zřejmě ovlivněni texty Arenda Lijpharta (1984; 1994), respektive Lijpharta, Rafaela Lopeze Pintora a Yasunori Soneho (1986) – systém jednoho nepřenosného hlasu za (nejúčinnější) formu volebního systému s omezeným hlasováním. Jiní autoři (například Sartori, 2001, s. 36) striktně odmítají, že by systém jednoho nepřenosného hlasu bylo možné pokládat za obdobu systému omezeného hlasování.

Sartori (2001, s. 35–37) se, na příkladu Japonska užívajícího systém jednoho nepřenosného hlasu ve třimandátových až pětimandátových obvodech v letech 1947 až 1993,

¹¹ Podle Stevena Bramse (2006, s. 4) se schvalovací hlasování užívalo v Benátkách ve třináctém a v Anglii v devatenáctém století, dále pro volbu generálního tajemníka OSN a po několik staletí i pro volbu papežů, podle Josepa Colomera a Iaina McLeana (1998) šlo konkrétně o období v letech 1294 až 1621 a ke zvolení byla požadována dvoutřetinová většina hlasů. S mechanismem negativního hlasování jsme se mohli setkat v polských takzvaných polosoutěživých volbách konaných na sklonku jara roku 1989 (více Charvát, 2009f).

přimlouvá za zařazení tohoto volebního systému mezi personalizované poměrné systémy. Podle Lijpharta, Lopeze Pintora a Soneho (1986, s. 158–163) či Taageperry a Shugarta (1989, s. 170) má tato volební technika má daleko k tomu, aby napomáhala k vyšším ziskům velkým stranám, protože pro velké strany činí mnohem složitější efektivní převod hlasů na mandáty než pro strany malé. Velké strany totiž mohou přecenit své schopnosti a nominovat vyšší počet kandidátů, než který má šanci na zvolení, nebo naopak nabídnout voličům méně kandidátů, než kolik by nakonec mohly získat mandátů. Poslední variantou je, že voliči nevhodným způsobem rozdělí své hlasy mezi nominanty, v důsledku čehož jsou někteří z nich pak zvoleni se ziskem mnohem vyššího počtu hlasů, než by bylo nezbytně nutné ke zvolení, zatímco jiným část těchto hlasů ke zvolení chybí¹².

Dnes se volební systém jednoho nepřenosného hlasu užívá například v parlamentních volbách v Afghánistánu a Jordánsku.

1.3.3 Poměrné volební techniky

Jestliže logika většinových systémů je determinována snahou stanovit jasného vítěze volební soutěže, volební systémy poměrného zastoupení jsou ovlivňovány úsilím o rozdělení mandátů (spravedlivě) tak, aby byly zachovány (alespoň do jisté míry) podíly voličských hlasů. Jak přesně se taková alokace mandátů podaří, ovlivňuje množství proměnných – například velikost obvodu, volební formule, počet a charakter skrutinií či uzavírací klauzule. Zřejmě i proto Vladimír Klokočka (1991, s. 82) upozorňuje, že poměrné volební systémy ani neusilují o exaktní vyjádření proporcionality, nýbrž „pouze“ tendují k tomu, rozdělovat mandáty poměrně podle podílů voličských hlasů.

Z hlediska velikosti volebních obvodů lze konstatovat, že proporcčně nelze rozdělovat mandáty v jednomandátovém obvodu. Ačkoli praxe poměrných systémů je taková, že se v nich setkáváme i s jednomandátovými obvody (v důsledku snahy respektovat teritoriální dělení země a princip stejně silného hlasu v jedenkaždém obvodu). V jednomandátovém

¹² Podrobnější analýzu techniky jednoho nepřenosného hlasu provedli američtí politologové Gary W. Cox (1996) a Bernard Grofman (1999b). Cox došel k závěru, že ačkoli tento systém může být v jistém smyslu superproporční – což v Coxově pojetí znamená, že zvýhodňuje malé strany na úkor těch velkých (Cox, 1996, s. 740), jak se domnívají například Susan A. Banducci a Jeffrey A. Karp (2009, s. 117) –, obě sledované velké strany (japonská Liberálně demokratická strana i taiwanský Kuomintang) si byly schopny mnohem efektivněji zajistit maximální možné zisky mandátů (měřeno ve vztahu k počtu všech potenciálně získatelných mandátů) než strany ostatní. V Japonsku k tomu zcela nepochybně napomohl i fakt, že hlasy pro ostatní strany než liberální demokraty byly značně frakcionalizované (srv. například Cox a Niou, 1994, s. 231; Cox, 1996, s. 743; Cox a Niou, 1999, s. 367). Cox tak vlastně obhájil svůj dřívější závěr publikovaný s Emersonem Niouem (1994), že systém jednoho nepřenosného hlasu zcela přirozeně tenduje k dominanci jediné velké strany, přičemž privileguje stranu vládnoucí. Poskytuje jí přednostní přístup k partikularistickým politickým výhodám, užitečným při stabilizaci nominací a vnitrostranického rozdělení voličských hlasů.

obvodu budou vždy mandáty rozděleny stejně, to znamená podle logiky většinových technik „vítěz bere vše“. Pro poměrné systémy je charakteristické, že se hlasy voličů na mandáty přepočítávají pomocí matematických metod (v podobě volební kvóty nebo volebního dělitele), čímž se *de facto* přihlíží k poměru hlasů rozdělených mezi kandidující subjekty.

Podle charakteru hlasování lze rozlišit tři základní subtypy poměrných systémů. Nejrozšířenější skupinu představují listinné proporční techniky založené převážně na logice listinného hlasování. Jmenovité čili nominální hlasování charakterizuje systém jednoho přenosného hlasu. Pokud se rozdělují mandáty proporčně a volič disponuje současně dvěma hlasy – jedním listinným a jedním nominálním, jedná se o systém personalizovaného poměrného zastoupení (v anglicky mluvících zemích někdy označovaných jako *Additional Member System*). Subkategorii listinných poměrných systémů je věnována samostatná kapitola, proto se jimi zde nebudeme zabývat.

Systém jednoho přenosného hlasu (*Single Transferable Vote*)¹³ se užívá při volbě irského parlamentu, australského federálního senátu, na Maltě či v Tasmánii¹⁴. Severní Irsko jej užívá při všech typech voleb (včetně voleb do Evropského parlamentu), ovšem s výjimkou voleb do westminsterského parlamentu. Od roku 2007 se pak se systémem jednoho přenosného hlasu opět – po více než půl století¹⁵ – setkáváme i přímo na území Velké Británie, když byl tento přijat pro lokální volby ve Skotsku (více viz Bennie, 2006; Clark a Bennie, 2008).

Z výše uvedeného výčtu je zřejmé, že tato volební technika se vyskytuje pouze v zemích Commonwealthu¹⁶. Není to ovšem pouze shoda náhod. Tamní silná tradice na kandidáty

13 Autorství této volební techniky bývá připisováno britskému barristerovi Thomasu Hareovi, který ji navrhuje pro britské volby do dolní sněmovny ve své knize *A Treatise on the Election of Representatives, Parliamentary and Municipal* z ledna roku 1859, a současně dánskému matematikovi a konzervativnímu premiérovi Carlu Christopheru Georgeovi Andræmu, který tuto techniku navrhl pro obsazení menší části obsazovaných křesel ve společném dánském a šlesvickém zastupitelstvu (nikoli tedy dánském parlamentu) v roce 1855. Otakar Krouský (1933, s. 188), Josep Colomer (2004a, s. 51) ovšem připomínají, že původcem základní myšlenky této volební techniky je Thomas Wright Hill, jenž ji vyslovil již v roce 1821.

14 V Tasmánii se hovoří o takzvané Hareově–Clarkově metodě, jejíž název je odvozen od jména vrchního pověřence pro Tasmánii Andrewa Inglise Clarka, který zde tuto volební techniku nechal v roce 1897 v některých oblastech zavést (od roku 1907 pak byla zavedena pro celou Tasmánii). Původní volební úprava z roku 1897 nicméně užívala prostou (Hareovu) kvótu, v souladu s Thomasem Harem navrženým mechanismem. To ovšem způsobovalo jisté technické defekty, protože od roku 1907 došlo k zavedení Droopovy kvóty a dalších úprav volební legislativy, ovšem při zachování logiky volebního systému jednoho přenosného hlasu (Wright, 1984, s. 131).

15 Po volební reformě z roku 1918 a před rokem 1950, kdy došlo v britské volební legislativě k zavedení pouze jednomandátových volebních obvodů (do té doby se užívali i vícemandátové volební obvody), se s volebním systémem jednoho přenosného hlasu experimentovalo v univerzitních volebních obvodech (více například Krouský, 1933, s. 168; Nohlen, 1990, s. 145).

16 Paradoxně se s volební technikou jednoho přenosného hlasu nesetkáme – od roku 2007 s výjimkou skotských lokálních voleb – ve Velké Británii. Ve volbách do Evropského parlamentu, kde se volí jednotně podle poměrného systému, si Spojené království zvolilo listinný systém s d'Hondtovým dělitelem a regionálními obvody. Pouze ve volebních obvodech v Severním Irsku se užívá systém jednoho přenosného hlasu.

zaměřených volebních technik dodnes vytváří stav, že pokud se v anglosaských zemích setkáme s poměrným volebním systémem, v naprosté většině případů to bude právě systém jednoho přenosného hlasu¹⁷. Naopak v jiných zemích světa se s touto volební technikou v podstatě nesetkáváme¹⁸.

V systému jednoho přenosného hlasu se mandáty rozdělují v malých vícemandátových volebních obvodech (v Irsku se jedná o čtyřicet tři třimandátových až pětimandátových obvodů¹⁹ – před rokem 1948 se v Irsku volilo i ve větších než pětimandátových obvodech). Každá strana smí nominovat nanejvýš tolik kandidátů, kolik se v daném obvodu obsazuje mandátů. Systém jednoho přenosného hlasu tak vlastně představuje jakýsi kompromis mezi nominální a listinnou volbou. Volič na jednu stranu vybírá jednotlivé kandidáty, na druhou stranu se jedná o nominanty politických stran²⁰. Hlasuje se preferenčně.

K zisku mandátu je třeba dosáhnout volebního čísla, které je určeno Droopovou kvótou. Droopova kvóta (Q) se vypočítá jako výsledek dělení zvětšený o jedna, kdy se celkový počet odevzdaných hlasů (V) dělí počtem přidělovaných mandátů (S) v daném obvodu zvětšeným o jedna. Matematický zápis této formule by tedy vypadal následovně: $Q = [V/(S+1)] + 1$ ²¹. Takto nastavená volební formule stanovuje nejnižší možný počet hlasů, který zajistí, že nebude obsazeno více mandátů, než kolik se jich má v daném obvodu obsadit²².

Další postup při alokaci mandátů je následující: všichni kandidáti, kteří dosáhli Droopovy kvóty, získají mandát. Nejsou-li takto obsazeny všechny mandáty, jsou zvoleným

17 Výjimku ovšem představuje Nový Zéland, kde se od poloviny devadesátých let užívá personalizovaný poměrný systém. I zde tak však zůstal zachován jistý silný prvek personalizovaného hlasování.

18 Výjimkou je Estonsko na přelomu osmdesátých a devadesátých let. Estonsko pro své před-zakladatelské (*pre-founding*) volby do Nejvyššího sovětu Estonské svazové socialistické republiky konané v březnu roku 1990 přijalo, částečně pod vlivem estonského rodáka a dnes již klasika teorie volebních systémů Reina Taagepera, systém jednoho přenosného hlasu. Pro následující volby jej nicméně nahradilo poměrným volebním systémem podobným finskému.

19 Na Maltě se mandáty rozdělují ve třinácti pětimandátových volebních obvodech, ve skotských lokálních volbách pak v celkem tři sta padesáti třech třimandátových a čtyřmandátových volebních obvodech.

20 V Irsku jsou všichni kandidáti v rámci každého obvodu vytištěni na jediném volebním lístku, seřazeni abecedně a za jménem je uveden název strany, která kandidáta nominovala. Vedle jmen a fotek kandidátů jsou umístěna okénka, do nichž je možné vepsat pořadí preference. Aby mohl být volební lístek označen za platný, je nutné udělit alespoň jednu preferenci (vepsat číslici „1“ alespoň do jednoho okénka).

21 Ukažme si to na příkladu představeném v tabulce 1.4. Máme-li celkem 34 709 hlasů ve třimandátovém obvodu, pak je volební číslo určené Droopovou kvótou 6 853 hlasů – podle výpočtu $Q = [34\,709/(3+1)] + 1$.

22 Vyjděme opět z našeho příkladu s třimandátovým obvodem. Pokud by pro stanovení volebního čísla byla užitá Hagenbach-Bischoffova kvóta (viz níže), dělil by se celkový počet hlasů počtem rozdělovaných mandátů zvětšených o jedna, tedy číslem čtyři. Čistě teoreticky, hranice takto stanoveného volebního čísla by mohli dosáhnout právě čtyři kandidáti (pokud by každý získal přesně dvacet pět procent hlasů). Když se však výsledek dělení Hagenbach-Bischoffovou kvótou ještě zvětší o jedna, mohou takto vzniklé hranice volebního čísla dosáhnout už jen tři kandidáti (získají-li dvacet pět procent hlasů a jeden hlas navíc). Při maximálně příznivých podmínkách by tak mohl čtvrtý kandidát v pořadí získat nanejvýš o tři hlasy méně než dvacet pět procent z celkového počtu hlasů, pročež by mu k dosažení volebního čísla, a tedy ke zvolení, chyběly právě čtyři hlasy (počet volených kandidátů plus jedna). Slovy Lebedy (2004a, s. 38), Droopova kvóta představuje nejnižší kvótu schopnou spolehlivě zajistit, že nebude zvolen žádný kandidát na úkor jiného kandidáta.

kandidátům odebrány všechny hlasy, které získaly nad Droopovu kvótu, a tyto jsou poměrně rozděleny podle druhých preferencí u každého zvoleného kandidáta. Tedy tak, aby odpovídaly podílu druhých preferencí všech hlasů, které úspěšný kandidát získal²³. Pokud po takovémto převodu „převyšných hlasů“ dosáhl nějaký další kandidát Droopovy kvóty, získává mandát. Pokud i nadále zůstávají neobsazené mandáty, škrtná se kandidát s nejméně obdrženými prvními preferencemi a tyto hlasy jsou převedeny na jeho druhé (popřípadě další) preference²⁴, a to opět poměrným způsobem. Takto se pokračuje do doby, než budou obsazeny všechny mandáty (viz tab. 1.4).

Tab. 1.4 Ukázka přepočtu hlasů při užití volební techniky jednoho přenosného hlasu (irské volby konané v dubnu roku 1965, volební obvod Cavan)

Počet voličů: 34 709		Počet přidělovaných mandátů: 3							
Počet odevzdaných platných hlasů: 27 411		Volební číslo (Droopova kvóta): 6 853							
Kandidát	I. sčítání	II. sčítání		III. sčítání		IV. sčítání		V. sčítání	
Dolan, Geamus (Fianna Fáil)	5 145	+ 92	5 237	+ 11	5 248	+ 145	5 393	+ 248	5 641
Fitzpatrick, T. J. (Fine Gael)	5 408	+ 120	5 528	–	5 528	+ 3 835	9 363	- 2 510	6 853
O'Reilly, Patrick (Fine Gael)	4 643	+ 92	4 735	–	4 735	- 4735	–	–	–
O'Rourke, John (Labour)	981	- 981	–	–	0	–	–	–	–
Smith, Patrick (Fianna Fáil)	6 758	+ 117	6 875	- 22	6 853	–	6 853	–	6 853
Tully, John (Clann na Pobl.)	4 476	+ 530	5 006	+ 11	5 017	+ 544	5 561	+ 2 262	7 823
Dále nepřenosné mandáty	–	+ 30	30	–	30	+ 211	241	–	241
celkem	27 411	27 411		27 411		27 411		27 411	
Zvolení: Smith (Fianna Fáil), Fitzpatrick (Fine Gael), Tully (Clann na Poblachta)									

Zdroj: Nohlen, 1990, s. 223 (upraveno autorem).

23 Například získal-li zvolený kandidát v situaci, kdy bylo volební číslo stanoveno na hranici 20 001 hlas, celkem 20 619 hlasů, pak je mu odebráno 618 takzvaných „převyšných hlasů“, tedy hlasů nad hodnotu volebního čísla, a přerozděleno mezi jeho druhé preference. Pokud jsou jeho druhé preference rozděleny tak, že kandidát X má polovinu, kandidát Y třetinu a kandidát Z šestinu druhých preferencí, pak v tomto poměru musí být rozděleno i oněch 618 „převyšných hlasů“ – to znamená, že kandidát X jich (navíc k prvním preferencím) dostane 309, kandidát Y 206 a kandidát Z 103.

24 Volební lístky, které nemají vyznačeny všechny preference, případně pouze jednu, a není tak možné na nich přenášet hlasy, jsou označeny jako nepřenosné a jsou vyřazeny z dalších sčítání.

Z výše uvedeného popisu se může zdát, že jde o složitou metodu přidělování mandátů jednotlivým kandidátům, což rovněž bývá v odborné literatuře označováno za její hlavní nedostatek. Přesto, navzdory hypotéze složité alokace mandátů, se zdá být samotné hlasování jednoduché pro voliče. Navíc není ze jejich strany třeba taktického, ani negativního hlasování. Systém jednoho přenosného hlasu zaručuje, že velká část voličů bude mít svého preferovaného zástupce v parlamentu (promarní se tedy méně hlasů než třeba v případě britského volebního systému prosté většiny). Systém jednoho přenosného hlasu rovněž umožňuje teritoriální zastoupení a zastoupení menšin²⁵.

Personalizované poměrné techniky vycházejí z logiky německého volebního systému, na kterém si rovněž celý mechanismus vysvětlíme. S touto volební technikou se můžeme setkat ještě například na Novém Zélandu, ve Skotsku a Walesu, v Bolívii či Venezuele. V německých volbách do Spolkového sněmu (*Bundestagu*) každý volič disponuje dvěma hlasy, přičemž takzvaný první hlas (*Erststimme*) přiděluje konkrétnímu kandidátovi v jednomandátovém obvodu (ve volbách do *Bundestagu* konaných v roce 2009 se takto volilo v celkem dvě stě devadesáti devíti jednomandátových obvodech) a takzvaný druhý hlas (*Zweitstimme*) odevzdává pro zemskou stranickou kandidátní listinu (*Landesliste*) *en bloc*. Mandáty se stranám přidělují tak, že se nejprve celkový předepsaný počet mandátů rozdělí mezi strany podle počtu získaných druhých hlasů na celostátní úrovni (pomocí Hare–Niemeyerovy kvóty poté, co jsou vyřazeny listiny s méně než třemi mandáty z jednomandátových obvodů nebo s méně než pěti procenty z celkového počtu druhých hlasů – s výjimkou politických subjektů národnostních menšin). Takto stranám přikázané mandáty, rozdělené mezi stranické listiny v jednotlivých spolkových zemích podle tanních zisků hlasů, jsou na úrovni zemí přednostně obsazeny kandidáty, kteří získali prostou většinu hlasů v jednomandátových obvodech. Tito jsou posléze doplněni kandidáty v pevně stanoveném pořadí ze zemských kandidátních listin. Je tedy zřejmé, že pro alokaci mandátů je rozhodující listinná část volby, zatímco hlasování v jednomandátových obvodech představuje především prvek personalizace. A to i přesto, že získá-li strana v jednomandátových obvodech více mandátů, než kolik jí je jich přikázáno na základě počtu druhých hlasů, jsou jí tyto mandáty ponechány (takzvané převislé mandáty – *Überhangmandate*). O tento počet mandátů se pak rozšíří celkový počet poslanců *Bundestagu*.

25 Případným problémům volební techniky jednoho přenosného hlasu se podrobněji věnují například (Brams a Fishburn, 1984, s. 148–151).

1.4.4 Smíšené volební techniky

Smíšené techniky byly dlouhou dobu přehlíženým tématem v teorii volebních systémů²⁶. Volební reformy devadesátých let dvacátého století, během nichž se projevuje rostoucí zájem o kategorii smíšených systémů, nicméně dosavadní převládající přístup promění. Smíšené systémy se stále více dostávají do popředí zájmu teoretiků volebních systémů a stávají se rovnocennou alternativou pro většinové a proporční techniky. David Farrell (2001, s. 119) pak konstatuje, že smíšené volební systémy jsou na počátku jedenadvacátého století v módě.

Je to ovšem právě Farrell (2001, s. 97–98), kdo na úvod své kapitoly o smíšených volebních systémech varuje, že sami badatelé v oblasti volebních systémů se nacházejí v jisté neshodě ohledně této kategorie. V současnosti se tak setkáváme se dvěma základními (a převládajícími) přístupy k problematice smíšených volebních systémů. Martin P. Wattenberg s Matthewem Søbergem Shugartem (2003) rozlišují smíšené proporční a smíšené většinové systémy, zatímco Louis Massicotte s André Blaisem (1999)²⁷ rozlišují systémy závislé a nezávislé kombinace. Smíšené systémy závislé kombinace dále člení na podmíněný typ a typ korekce a nezávislé kombinace na typ fúze, koexistence a navrstvení.

Shugartovo a Wattenbergovo rozlišení smíšených technik na smíšené většinové a smíšené proporční, jež do jisté míry navazuje na dřívější přiřazování smíšených volebních systémů k většinovým nebo proporčním na základě míry proporcionality jejich volebních výsledků, posléze přebírají i další autoři (například Farrell, 2001; Ferrara a Herron, 2005; Gallagher a Mitchell, 2005a; Karp, 2005; Reynolds, Reilly a Ellis, 2005; Thames a Edwards, 2006; Crisp, 2007; Taagepera, 2008). Massicottovu a Blaisovu typologii smíšených systémů pak používá například Matt Golder (2005). A ve zjednodušené podobě, částečně se ovšem blížící přístupu Wattenberga se Shugartem, i Pippa Norris (2004, s. 55–60), která ve své studii rozlišuje mezi kombinovanými závislými a kombinovanými nezávislými systémy.

Vzhledem k této nejednoznačnosti vymezení kategorie smíšených systémů se tedy pokusme stanovit jednotnou obecnou definici, s níž budeme dále pracovat. Východiskem se nám stane starší přístup Massicotta s Blaisem, který považují za komplexnější a precizněji zpracovaný (v důsledku absence kvalitativní progrese v mladší z typologií). Pozdější přístup Wattenberga se Shugartem nicméně obsahuje některé inspirativní podněty, které se pokusíme do Massicottova a Blaisova konceptu včlenit. Východiskem pro obecnou definici smíšených

26 Vývoj zkoumání smíšených volebních systémů představují například Massicotte a Blais (1999: 342-344).

27 Massicotte s Blaisem teorii smíšených systémů poprvé představili v roce 1996. Posléze svůj koncept, ovšem s nepatrnou úpravou, představili na světovém politologickém kongresu konaném v Koreji v roce 1997. Psanou podobu jejich kongresový příspěvek dostal o dva roky později na stránkách *Electoral Studies* (Massicotte a Blais, 1999). Právě psaná verze se nám stane východiskem pro představení tohoto přístupu.

systemů bude mechanismus volební formule, podobně jako je tomu u Massicotta a Blaise.

Aby bylo možné volební systém označit za smíšený, musí dojít ke kombinaci listinného poměrného systému s odlišnou volební technikou vycházející z logiky většinového či nominálního hlasování při volbách pro jediný zastupitelský sbor. Obě původní vymezení smíšeného systému jako kombinace techniky poměrného zastoupení s technikou většinovou v podání Massicotta a Blaise, respektive jako listinné techniky s nominálním typem hlasování v konceptu Wattenberga se Shugartem považují za nedostatečné. Většinové systémy v sobě totiž nezahrnují *semi*-proporční techniky a systém jednoho přenosného hlasu, v nichž se přidělují hlasy na základě logiky nominálního (jmenného) hlasování. Naopak nominální hlasování nezahrnuje některé většinové techniky, které by rovněž mohly být (a v praxi také jsou) ve smíšeném systému zahrnuty – například stranické blokové hlasování.

Ve většinové či nominální části voleb mohou tedy být užity i *semi*-proporční techniky a volba může probíhat v jednomandátových i vícemandátových obvodech. Za smíšený systém by jistě bylo možné považovat i kombinaci listinného proporčního systému se systémem jednoho přenosného hlasu (*single transferable vote*), jak uvádějí Shugart s Wattenbergem.

V převážné většině případů je smíšený systém systémem víceúrovňovým. Existuje ovšem několik výjimek, kdy ke kombinaci obou volebních formulí dochází na jediné úrovni. Ačkoli Shugart a Wattenberg definují smíšené systémy jako víceúrovňové (*multiple-tier*), není existence dvou a více úrovní nezbytně nutnou podmínkou pro definici smíšených systémů. To je zřejmé nejen z konceptu Massicotta a Blaise, nýbrž to nacházíme i v pojetí smíšených systémů podle Josepa Colomera²⁸. Pokud by totiž existence více úrovní podmínkou byla, nebylo by možné mezi smíšené systémy řadit skupinu volebních systémů, kterou Massicotte s Blaisem (a podobně i Josep Colomer) označují jako formu koexistence – ačkoli zde zřetelně ke kombinaci dvou odlišných volebních formulí dochází.

Ačkoli smíšený volební systém předpokládá kombinaci dvou rozdílných volebních formulí pro jediné zastupitelské těleso, nejde nutně o jakoukoli kombinaci. Lze přijmout pětiprocentní pravidlo stanovené Massicottem a Blaisem tak, aby bylo možné z kategorie smíšených systémů vyčlenit ty poměrné systémy, které nepatrnou část svých mandátů rozdělují v jednomandátových obvodech v důsledku toho, že hranice obvodů respektují a

28 Colomer (2004a, s. 48–49) rozlišuje tři základní kategorie smíšených volebních systémů: zaprvé koexistence (v podstatě odpovídá subtypu koexistence v podání Massicotta s Blaisem); zadruhé víceúrovňové smíšené systémy, kde má volič pouze jeden hlas, ale hlasy se rozdělují na více úrovních, přičemž v každé úrovni je užita jiná volební formule; a za třetí paralelní systém (v podstatě odpovídá paralelnímu systému v podání Massicotta a Blaise). V případě německého volebního systému se pak Colomer řadí mezi autory, kteří tento systém označují jako personalizované poměrné zastoupení a přiřazují mezi proporční systémy.

zohledňují teritoriální či etnické členění dané země²⁹. Pokud by existoval takový volební systém, který by rozděloval pět a více procent mandátů podle jiné (pravděpodobně konkrétně většinové) volební formule, pak bude takový volební systém vhodné označit za smíšený.

Právě Massicottem a Blaisem stanovená podmínka alespoň pěti procent z celkového počtu mandátů, rozdělovaných podle odlišné volební logiky než mandáty ostatní, se jeví jako rozumná s ohledem na účinek volebního systému ve vztahu k míře proporcionality výsledků na celostátní úrovni. Je-li totiž součástí volebního systému poměrného zastoupení i několik jednomandátových (případně jiných většinových) obvodů, například v důsledku respektování teritoriálního či etnického členění země volební legislativou, pak tyto jednomandátové (popřípadě většinové) obvody pravděpodobně nebudou mít výrazný dopad na míru proporcionality celkových volebních výsledků. Ba naopak mohou míru proporcionality ještě posílit. Takové volební systémy budeme řadit do kategorie poměrných volebních systémů³⁰.

Jiné hodnocení by ale bylo vhodné zavést pro případy, kdy se zákonodárci snaží záměrně do volební legislativy zařadit většintvorný prvek v podobě zavedení většinových či nominálních obvodů. Lze si představit, že zákonodárce, při znalosti Massicotovy a Blaisovy definice a při snaze o zachování proporčního volebního systému, zavede do volebního systému jen tolik většinových nebo nominálních obvodů, aby splňoval Massicottem a Blaisem arbitrárně stanovenou hranici. Předpokládejme tedy, že při záměrném zavádění (tedy nikoli v důsledku snahy zohlednit vnitřní členění země) většinových a nominálních obvodů do převážně poměrného systému zákonodárcem, spadá takový systém do kategorie smíšených systémů i tehdy, pokud množství mandátů rozdělovaných podle většinové či nominální logiky nedosahuje Massicottem a Blaisem stanovené hranice pěti procent z celkového počtu mandátů. Postačí, bude-li se úprava volebních pravidel takové hranici blížit.

Co se týče dalšího členění v rámci kategorie smíšených systémů, vychází se pro nás stane klasifikace, jak ji předkládají Massicotte a Blais. Pro vnitřní členění kategorie

29 Massicotte a Blais (1999, s. 345, pozn. 4; 2002, s. 68, poz. 15) připomínají, že některé proporční systémy (autoři konkrétně zmiňují Finsko a Švýcarsko, v textu z roku 2002 přidávají i Španělsko) obsazují jeden nebo několik málo mandátů v jednomandátových obvodech. Proto navrhuji pro definici smíšeného systému užití pětiprocentního prahu – tedy podmínky, že alespoň pět procent mandátů je obsazováno podle jiné volební formule než mandáty ostatní. Tato hranice umožňuje vyloučit z kategorie smíšených systémů právě ty poměrné systémy, které rozdělují malé množství mandátů v jednomandátových obvodech. Bez zajímavosti ovšem jistě není skutečnost, že odkaz na tuto pětiprocentní podmínku nenajdeme v jejich heslu „smíšené volební systémy“ pro *International Encyclopedia of Elections* z roku 2000 editovanou Richardem Rosem.

30 Příkladem evropských zemí, kde se volí podle proporčního volebního systému, ale v nichž byly v důsledku snahy respektovat teritoriální členění země zavedeny jednomandátové obvody, jsou Finsko (s jedním jednomandátovým volebním obvodem – Ålandské ostrovy), Španělsko (se dvěma jednomandátovými volebními obvody, severoafrickými enklávami Ceuta a Melilla) či Řecko (s devíti jednomandátovými volebními obvody – Evritania, Fokis, Trefena, Kefallinia, Khios, Lefkas, Samos, Thesprotia a Zakynthos).

smíšených systémů je opět nejpodstatnějším definičním kritériem vazba mezi jednotlivými úrovněmi. Podle toho, zda vazba existuje či nikoli, tedy zda alokace podle jedné volební formule je ovlivňována rozdělováním mandátů podle odlišné volební formule, rozlišíme systémy závislé a nezávislé kombinace.

Ve smíšených systémech závislé kombinace je možné rozlišit podmíněný a nepodmíněný typ. V podmíněném typu může dojít k aplikaci obou, ale také třeba pouze jedné z volebních formulí. Podle logiky této procedury se nejprve mandáty rozdělují podle jedné z volebních formulí. Teprve pokud nejsou naplněny zákonem stanovené podmínky pro rozdělení všech mandátů ve volebním obvodu podle jedné volební formule, vstupuje do hry i formule druhá. Massicotte s Blaisem ale upozorňují, že s tímto typem se dnes již neseťkáváme, nýbrž jde o v historii užívané smíšené systémy – mnohdy jen krátkodobě.

Charakteristickým typem nepodmíněného typu závislé kombinace je typ korekce, v němž o výsledné alokaci mandátů často rozhoduje poměrná část voleb. Poměrná (listinná) složka kompenzuje disproportionálnost vzniklou v důsledku působení většinové techniky, čímž dochází k víceméně poměrným výsledkům³¹. Po vyřazení technik vycházejících z logiky německého volebního řádu z kategorie smíšených systémů nám zůstává v této kategorii víceméně jen volební systémy v Mexiku³² a zřejmě i v Itálii v letech 1994 až 2001.

Ve smíšených volebních systémech nezávislé kombinace jsou mandáty v každé složce voleb rozdělovány nezávisle na té druhé (těch ostatních). Massicotte s Blaisem vymezují tři subtypy – koexistence, navrtvení a fúze. Subtyp koexistence je nejjednodušší smíšenou formou nezávislé kombinace, kdy některé volební obvody obsazují mandáty pomocí jedné volební formule a jiné volební obvody podle formule jiné. Volič disponuje pouze jedním hlasem. Užívá se například ve francouzských senátních volbách³³.

Navrstvující subtyp (*superposition*) produkuje – podle Massicotta s Blaisem – dvě sady zastupitelů. Volič disponuje dvěma hlasy, přičemž jedním hlasem si volí svého zástupce

31 Massicotte s Blaisem pro typický příklad odkazují na německý volební systém a jemu příbuzné systémy. Avšak mechanismus alokace mandátů v těchto volebních systémech vychází z logiky poměrných volebních systémů, protože budeme řadit tyto volební systémy mezi proporční, i když do specifické subkategorie personalizovaných proporčních systémů (viz výše).

32 Mexiko stanovuje podmínku, že žádná strana nesmí získat více než šedesát procent (tedy tři sta) mandátů a současně, že rozdíl mezi podílem obdržných hlasů a přidělených mandátů nesmí přesahovat hranici osmi procent (Chytilík *et al.*, 2009, s. 248).

33 V dosavadní československé volební praxi se s aplikací logiky koexistenčního subtypu smíšeného systému setkáváme v obecní volební legislativě v období první Československé republiky. Příslušný zákon (číslo 75/1919 Sb. o řádu volení do obcí z 31. ledna 1919), stanovoval, že se jednotlivá obecní zastupitelstva volí podle zásady poměrného zastoupení, ovšem s výjimkou obcí o velikosti do sedmi set obyvatel (na Slovensku do tisíce obyvatel), kde se volilo poměrným systémem pouze tehdy, zažádala-li o to alespoň desetina z celkového počtu voličů. V opačném případě, tedy nezažádala-li alespoň desetina elektorátu malých obcí o poměrnou volbu, volilo se podle většinové volební zásady (Charvát, 2009d, s. 23–25).

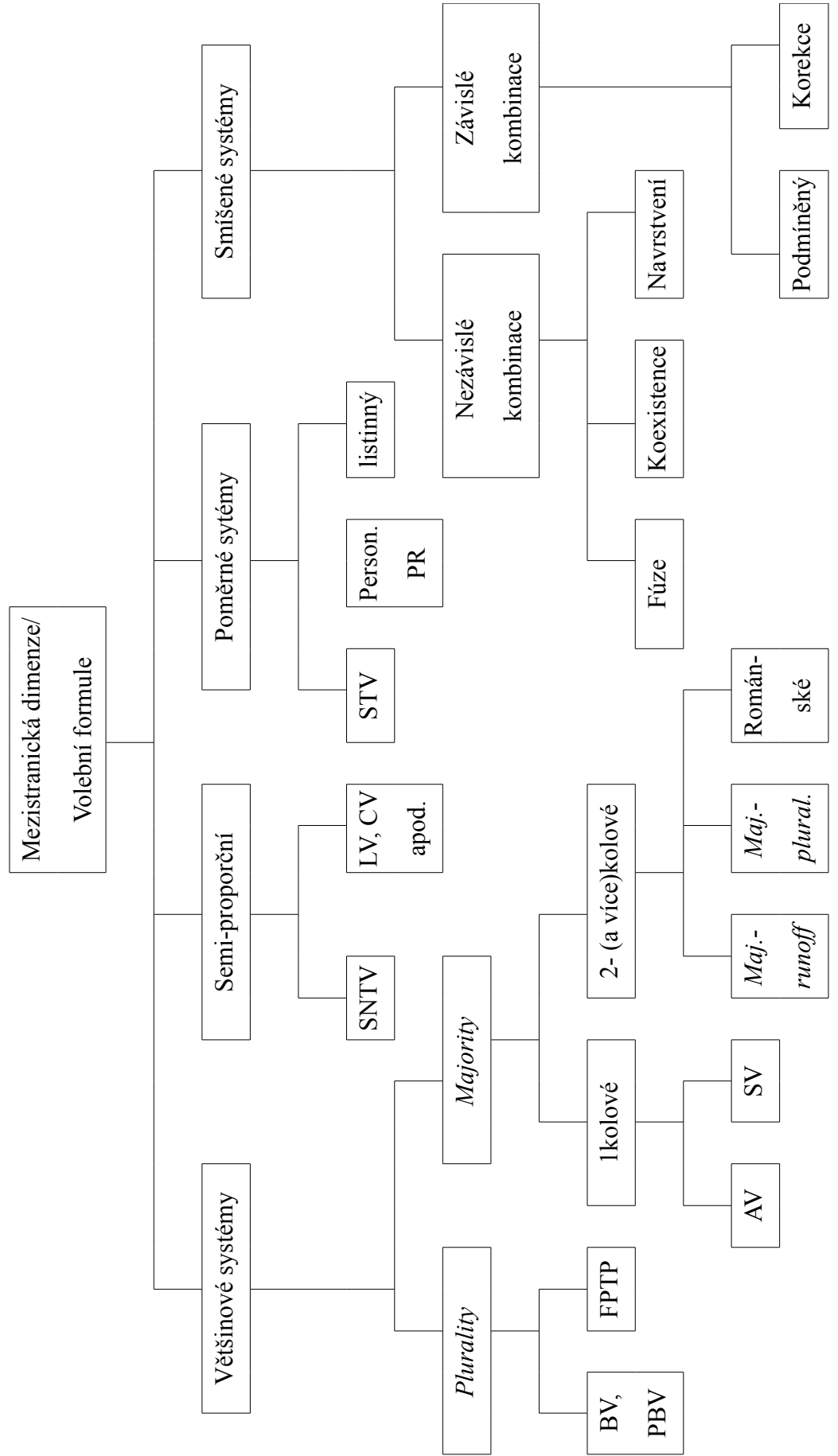
v malých většinových volebních obvodech, a jedním hlasem pak volí konkrétní stranickou kandidátní listinu ve velkém volebním obvodu rozdělováním mandátů podle logiky poměrného zastoupení. Subtyp navrstvení dnes představuje nejčastější subkategorii smíšených systémů.

Posledním subtypem nezávislé kombinace je fúze. Fúze představuje smíšenou techniku, v níž dochází k prolnutí obou složek v jediném obvodu. Tento mechanismus si blíže představme na příkladu francouzských komunálních voleb (v obvodech nad tři a půl tisíce voličů): získá-li nějaká listina nadpoloviční většinu všech odevzdaných hlasů v obvodu, automaticky získává polovinu mandátů a navíc se účastní proporční dělby druhé poloviny mandátů. Tím má tedy zajištěny přinejmenším tři čtvrtiny v takovém obvodu alokovaných mandátů. Pokud ale žádná listina nedosáhne na nadpoloviční většinu, koná se druhé kolo se všemi stranami přesáhnuvšími desetiprocentní hranici v prvním kole. Ve druhém kole se pak mandáty rozdělují tak, že vítězná listina získá polovinu mandátů rozdělovaných ve volebním obvodu a zbylé mandáty se rozdělí pomocí d'Hondtova dělitele mezi zbylé listiny, které překonaly pětiprocentní uzavírací klauzuli (Massicotte a Blais, 1999, s. 352–353; Massicotte a Blais, 2000, s. 168–169; Blais a Massicotte, 2002, s. 55).

Massicotte s Blaisem si nicméně uvědomují, že některé existující smíšené systémy nelze – přes množství zavedených kategorií – zařadit do žádného z výše uvedených subtypů. Takové systémy v sobě zahrnují více než jednu kombinaci, pročež je autoři označují jako supersmíšené. Autoři dále stručně představují čtyři možné (dnes či dříve existující) varianty supersmíšených systémů. Maďarsko ve svém supersmíšeném systému kombinuje formy navrstvení a korekce (více o maďarském systému a jeho původu Charvát, 2009e; Mlejnek, 2004), Ekvádor formy navrstvení a koexistence, Kamerun a Čad podmíněný a koexistenční subtyp a konečně Dánsko v letech 1915 až 1920 spojilo korekční a koexistenční formu smíšených volebních systémů (dánský smíšený podrobněji viz Elklit, 2002, s. 30–37).

Z hlediska proporcionality volebních výstupů ve smíšených systémech lze uvažovat o čtyřech proměnných, které ve své studii představují Shugart s Wattenbergem. Jsou jimi: 1) vazba mezi jednotlivými úrovněmi; 2) podíl mandátů rozdělovaných v listinné (proporční) úrovni; 3) velikost volebního obvodu či obvodů v listinné úrovni; 4) množství volených mandátů a volební formule v nominální části volebního systému. Proporčnější výsledky podle této logiky poskytují takové systémy, u nichž existuje vazba mezi jednotlivými úrovněmi. Proporcionalita současně narůstá s tím, jak roste podíl mandátů rozdělovaných na listinné úrovni a jak narůstá velikost obvodů na listinné úrovni voleb. Posílení proporcionality je pak dále možné docílit výběrem volební formule na nominální úrovni.

Graf 1.1 Typologie volebních systémů

2. Listinné proporční volební systémy

Listinné proporční systémy jsou dnes světově nejrozšířenější variantou hlasování ve volbách. Současně představuje kategorie listinných poměrných volebních technik širokou škálu alternativ, jak bude hlasování a následný přepočít hlasů na mandáty. Lze stanovit několik základních dimenzí, podle nichž lze jednotlivé alternativy rozlišovat a jejichž kombinací vznikají vždy originální volební systémy. V praxi listinných poměrných volebních technik se totiž nikde nesetkáme s tím, že by dva volební systémy měly stejné základní parametry. Platí tedy, že co volební systém, to originál.

Jednotlivé dimenze listinných proporčních systémů – tedy charakter kandidátních listin, volební formule, velikost volebního obvodu, počet a charakter úrovní volebního systému a zákonem stanovená uzavírací klauzule – jsou stručně představeny níže v této kapitole. Je nicméně třeba dodat, že přinejmenším poslední čtyři jmenované dimenze mohou mít (a často také mají) signifikantní vliv na míru proporcionality volebních výsledků, protože jsou rovněž pojednány v následující kapitole, věnující se otázce proporcionality.

2.1 Charakter kandidátních listin

Jak samotné označení pojednávávané subkategorie rodiny volebních systémů poměrného zastoupení napovídá, jejím definičním rysem je existence stranických kandidátních listin. Jednotlivé kandidátní listiny se nicméně mohou lišit co do rozsahu vlivu voličů na výběr kandidátů v jejich rámci. Podle toho, do jaké míry má volič možnost měnit stranami zvolené pořadí stranických nominantů na kandidátních listinách a vybírat konkrétní vlastní kandidáty z této listiny, se rozlišuje mezi volnou, vázanou a přísně vázanou kandidátní listinou.

Přísně vázaná listina předpokládá, že volič odevzdává hlas předložené stranické listině, aniž by měl jakoukoli možnost ovlivnit pořadí kandidátů stanovené politickou stranou. S takovými listinami jsme se mohli setkat například v první Československé republice, dnes se užívají v Izraeli, Španělsku, Portugalsku, Norsku či Jižní Africe. Vázaná kandidátní listina naproti tomu umožňuje takzvané preferenční hlasování. Volič má tedy možnost označit jednoho (Nizozemí, Dánsko, Finsko, Slovinsko a Švédsko) či více kandidátů (Česká republika, Řecko, Belgie) na jedné listině, a udělit jim tak přednostní hlas. Získají-li takto vyznačení kandidáti předem stanovený počet hlasů, posouvají se na první místo kandidátní listiny. Volná listina pak umožňuje voličům panašovat, to znamená vybírat a přidělovat preferenční hlasy kandidátům z více kandidátních listin současně. Voliči standardně mívají

maximálně tolik hlasů, kolik se ve volebním obvodu volí kandidátů. Taagepera (2008, s. 42) se domnívá, že panašování může být nahlíženo jako krok od listinných poměrných systémů směrem k systému jednoho přenosného hlasu. Tento typ listin se užívá například ve Švýcarsku při volbách do Národní rady, v Lucembursku (kde navíc mohou voliči kumulovat dva své hlasy u jediného kandidáta) nebo při obecních volbách v České republice.

2.2 Volební formule

Protože je v praxi neuskutečnitelné, aby kandidáti získali přesně počet hlasů, který by bez přepočítávání vedl k přidělení mandátů, jež by byly rozděleny stejně poměrně jako odevzdané hlasy, bylo třeba vytvořit nástroj, který by co nejlépe a nejpřesněji tyto hlasy rozdělil. V praxi poměrných systémů se rozlišují dvě základní skupiny těchto formulí: volební kvóty, neboli metody největších zbytků (*largest remainders method*)³⁴, a volební dělitele, neboli metody nejvyšších průměrů (*highest averages method*)³⁵. Kategorii *sui generis* pak představuje Hareova–Niemeyerova metoda užívaná od roku 1985 pro volby do německého Bundestagu³⁶.

Každá z těchto skupin vychází z poněkud rozdílné logiky rozdělování poslaneckých mandátů mezi stranické kandidátní listiny. Volební kvóty jsou založeny na základní myšlence, že k zisku mandátu je třeba dosáhnout určité kvóty, tím se však většinou nepodaří rozdělit všechny mandáty, a část z nich se tak musí přerozdělit ve druhém skrutiniu. Naproti tomu volební dělitele vycházejí z myšlenky průměru hlasů na jeden mandát. Podle této logiky není spravedlivé, aby jakákoli jiná strana obdržela mandát dříve než jiná, mající vyšší průměr voličských hlasů na jeden mandát. Výše naznačená logika nicméně skutečně platí pouze v případě užití d'Hondtova dělitele, zatímco u ostatních dělitelů dochází k její modifikaci.

Pojďme si nejprve představit nejznámější a nejužívanější volební kvóty. V českém prostředí se setkáme rovněž s termínem metody volebního čísla, přičemž tento termín se u nás užíval rovněž ve volebním zákonodárství devadesátých let minulého století, nebo systémy volebního kvocientu (Filip, 2000, s. 247). Volební kvóty jsou vlastně matematické rovnice, které pracují s následujícími neznámými: celkový počet hlasů a počet přidělovaných mandátů ve volebním obvodu. Po stanovení hodnoty volební kvóty se touto hodnotou (zaokrouhlenou na celá čísla) dělí počet hlasů odevzdaných konkrétním stranám. Kolikrát je celá volební

34 Stein Rokkan (1968, s. 14) užívá termín *the method of greatest remainder*.

35 Rein Taagepera a Matthew Søberg Shugart (1989, s. 29–35) a podobně později i David Farrell (2001, s. 71) rozlišují mezi matematickými metodami odčítání a dělení, které pak nicméně označují jako kvótu a dělitele.

36 Nohlen (1990, s. 78–84) rozlišuje tři základní typy proporčních metod přepočtu hlasů na mandáty: 1) metodu nejvyšších čísel (*Höchstzahlverfahren*), 2) metodu volebního čísla (*Wahlzahlverfahren*) a 3) systém matematických proporcí (Hareova–Niemeyerova metoda).

kvóta obsažena v počtu odevzdaných hlasů, tolik získává kandidátní listina mandátů.

Tab. 2.1 Volební kvóty (užívané pro volby do prvních komor celostátních parlamentů)

Volební kvóta	Autor	Matematická formule	Příklady užití
Hareova kvóta (jednoduchá kvóta, Hamiltonova kvóta, exaktní kvóta)	Thomas Hare (1859), Alexander Hamilton (1791)	$Q=V/S$	Belgie, Estonsko, Slovinsko, Rakousko (1. a 2. skrutinium), I. ČSR (1. skrutinium)
Hagenbach-Bischoffova kvóta	Eduard Hagenbach-Bischoff (1888)	$Q=V/(S+1)$	ČSFR a ČR (do 1998), I. ČSR (2. skr.), Řecko
Droopova kvóta	Henry R. Droop (1868)	$Q=[V/(S+1)]+1$	Irsko, Malta, Jižní Afrika
Kvóta Imperiali		$Q=V/(S+2)$	Itálie (1946 a 1956–1993)
Posílená kvóta Imperiali	Termín zavádí Arend Lijphart (1994, s. 156)	$Q=V/(S+3)$	Itálie (1948 a 1953)

Vysvětlivky zkratků užitých v tabulce: V pro celkový počet voličských hlasů ve volebním obvodu, S pro celkový počet přidělovaných mandátů ve volebním obvodu, v pro počet voličských hlasů pro konkrétní politickou stranu.

V naprosté většině případů se ovšem nepodaří rozdělit všechny mandáty hned po prvním dělení. Proto se v praxi setkáváme se třemi základními typy metod pro přidělování neobsazených (zbytkových) mandátů – s metodou největších zbytků, s metodou nejvyšších průměrů a s opětovným užitím volební formule v dalším skrutiniu.

Metoda největších zbytků představuje mechanismus, kdy neobsazené mandáty připadají postupně kandidujícím subjektům s největším zbytkem voličských hlasů, nevyužitých k obsazení mandátu v prvním (případně předchozím) skrutiniu. Fakticky to znamená, že jedna kandidátní listina tak může v této fázi alokace mandátů získat jenom jeden mandát. Celá procedura se odehrává na úrovni základního volebního obvodu. Je to v praxi nejčastěji užívaná metoda rozdělování zbytkových mandátů. Její výhodou je, že umožňuje rozdělit zbylé mandáty na úrovni volebního obvodu a nevyžaduje jejich převedení na vyšší úroveň. Právě na úrovni volebního obvodu pak mnohdy nahrává menším politickým stranám.

Metoda nejvyšších průměrů naopak přiděluje mandáty postupně kandidátním listinám podle průměru hlasů každé listiny na jeden mandát. Opět se odehrává na úrovni volebního obvodu, na rozdíl od metody největších zbytků ovšem umožňuje získat kandidujícímu subjektu více než jeden mandát v této fázi přepočtu hlasů na mandáty³⁷. V praxi existují dvě

³⁷ Lijphart (1994, s. 192, poz. 2) se domnívá, že metoda nejvyšších průměrů pro neobsazené mandáty spolu s Hareovou či Hagenbach-Bischoffovou kvótou vede ke stejné alokaci mandátů mezi stranické listiny, jaké produkuje d'Hondtův dělitel, a proto takovou kombinaci označuje jako d'Hondtův dělitel.

varianty této metody: metoda nejvyšších průměrů a takzvaná modifikovaná metoda nejvyšších průměrů (Caramani, 2000, s. 36–37). Při metodě nejvyšších průměrů se mandáty přidělují kandidátní listině s nejvyšším průměrem hlasů na mandát³⁸. Modifikovaná metoda nejvyšších průměrů opět přiděluje mandáty kandidátní listině s nejvyšším průměrem hlasů na mandát, ale v tomto průměru je již započítán i mandát, o nějž se právě hraje³⁹.

Poslední variantou, která se ale již většinou odehrává na celostátní (nebo jiné vyšší) úrovni volebního systému, je užití některé z volebních formulí rovněž ve druhém skrutiniu – ať už volebních kvót (spolu s metodou nejvyšších průměrů či největších zbytků) nebo volebních dělitelů. To ostatně známe i z našeho volebního zákonodárství, kdy za první republiky byla užita ve druhém skrutiniu Hagenbach-Bischoffova kvóta, stejně jako později ve volbách do České národní rady a následně Poslanecké sněmovny konaných v letech 1992 až 1998.

Většinou se k rozdělování neobsazených mandátů užívá pouze těch odevzdaných platných voličských hlasů, jež nevedly k obsazení poslaneckého mandátu při prvním dělení (například československá a česká volební legislativa v devadesátých letech dvacátého století). Možná je ovšem i varianta, kdy k alokaci zbytkových mandátů dochází opět z celkového počtu hlasů, což zvýhodňuje velké strany.

Specifickou situaci pak představuje případ, kdy jsou všechny neobsazené mandáty přiděleny té kandidátní listině, která získala ve volební soutěži nejvíce odevzdaných platných voličských hlasů. Ačkoli se jedná o zřídka užívaný mechanismus dorozdělení neobsazených mandátů, s jehož užitím jsme se setkaly snad jen v řeckém volebním zákonodárství v období let 1974 až 1985 (více viz poz. 78), stala se tato varianta přerozdělení neobsazených mandátů inspirací pro autory vládního návrhu české sněmovní volební reformy předloženého v létě roku 2008 (viz níže).

Druhou velkou skupinu volebních formulí představují volební dělitelé. Ty jsou založeny na principu, že počet získaných voličských hlasů jednotlivých kandidátních listin se dělí nějakou řadou dělitelů. Výsledky těchto dělení v každém volebním obvodu se seřadí od největšího a oddělí se tolik nejvyšších výsledků dělení, kolik se v daném volebním obvodu rozděluje mandátů. Kolikrát je konkrétní kandidátní listina zastoupena mezi takto vybranými výsledky, tolik získává mandátů⁴⁰.

38 Takto metodu nejvyšších průměrů v české odborné politologické literatuře popisuje například Oskar Krejčí (1994, s. 124–125).

39 Takto metodu nejvyšších průměrů v české odborné politologické literatuře popisuje například Tomáš Lebeda (1998, s. 118–119; 2001, s. 435).

40 Nebo slovy Davida Farrella (2001, s. 73–74): Voličské hlasy každé politické strany jsou vyděleny řadou

Tab. 2.2 Volební dělitelé (užívané pro volby do prvních komor celostátních parlamentů)

Volební dělitel	Autor	Řada dělitelů	Příklady užití
D'Hondtův dělitel (metoda nejvyšších průměrů, dostačující kvóta, Jeffersonovo pravidlo)	Viktor d'Hondt (1878), Thomas Jefferson (1792)	n (1; 2; 3; 4...)	Česká republika (od roku 2002), Finsko, Polsko, Izrael, Španělsko, Portugalsko, Argentina, Chile, Brazílie, Turecko
Dělitel Sainte-Laguë (Websterovo pravidlo)	André Sainte-Laguë (1910), Daniel Webster (1832)	$2n-1$ (1; 3; 5; 7...)	Nový Zéland, dříve v některých zemích ve Skandinávii
Modifikovaný dělitel Sainte-Laguë (vyrovnávací dělitel)		1.4; $2n-1$ (1.4; 3; 5...)	Švédsko, Norsko, Dánsko (do roku 2007)
Dělitel Imperiali	Pierre Guillaume Imperiali des Princes de Francavilla (1920)	$n+1$ (2; 3; 4; 5...)	Dnes se neuvžívá pro volby prvních komor; belgické volbách pro místní samosprávy
Dánský dělitel		$3n-2$ (1; 4; 7; 10...)	Dánsko (k rozdělení již rozdělených kompenzačních mandátů strany mezi základní volební obvody)
Modifikovaný d'Hondtův dělitel		$n^{0,9}$ (1; 1.87; 2.69...)	Estonsko (3. skrutinium)
Huntingtonův dělitel (metoda rovných poměrů, Hillův systém)	Edward Huntington (1921), Joseph Hill (1911)	$\sqrt{[n \cdot (n-1)]}$	
Koudelkův dělitel	Zdeněk Koudelka (2000)	1,42; n (1.42; 2; 3...)	Neužívá se, v české reformě z roku 2000

Poznámky: Skutečná Imperialiho formule, jak ji v roce 1921 navrhl belgický senátor Pierre Guillaume Imperiali des Princes de Francavilla měla podobu $Q=(n+1)/2$ (to znamená dělitele v řadě 1; 1,5; 2; 2,5; 3...). Matematická rovnice v podobě $Q=n+1$ (tedy řada dělitelů 2; 3; 4...), která se dnes označuje jako Imperialiho, je ve skutečnosti výtvozem Imperialiho kolegy, belgického poslance Gérardona, jehož jméno se ovšem pro označení této metody neujalo (srv. například Filip, 2000, s. 246).

Z tabulek 2.1 a 2.2 je zřejmá jistá terminologická nejednota u názvů některých poměrných volebních formulí. Ta je důsledkem skutečnosti, že tyto byly původně navrženy pro stanovení počtu mandátů přidělených jednotlivým státům Unie při volbách do Sněmovny reprezentantů Kongresu USA. Později byly některé tyto formule (znovu)vynalezeny evropskými teoretiky

dělitelů tak, abychom získali průměrný počet hlasů na jeden poslanecký mandát. Ta politická strana, která má nejvyšší průměr hlasů po každé takové fázi přepočtu, získává mandát a její počet hlasů je pak dělen dalším dělitelem v pořadí.

ve snaze o nalezení nejlepšího systému zastoupení. Často se tak v americké terminologii setkáváme s jiným označením totožných matematických formulí než v Evropě.

S terminologickou nejednotou se nicméně můžeme setkat i v rámci evropského diskurzu. Někteří autoři (Lijphart, 1994; Farrell, 2001; Blais a Massicotte, 2002; Colomer, 2004a; Norris, 2004; Golder, 2005 ad.) užívají termín Droopova i pro Hagenbach-Bischoffovu kvótu. Ačkoli jsou si tyto dvě velmi podobné, přeci jen se zápis jejich matematické formule nepatrně liší (srv. poz. 17). Vzhledem k praktické zkušenosti s jejich užitím a jejich dopady na zastoupení lze nicméně souhlasit s Taageperou a Shugartem (Taagepera a Shugart, 1989, s. 30; Taagepera, 2008, s. 30), že obě kvóty jsou v podstatě identické.

Konečně Hareova–Niemeyerova⁴¹ metoda, nazvaná podle Hanse Niemeyera a, jak její název napovídá, odvozená od Hareovy kvóty, se svým mechanismem liší od volebních kvót. Hareovu–Niemeyerovu formuli nelze označit jako volební kvótu, ačkoli pracuje s podobným matematickým vzorcem. Jejím výsledkem není volební číslo, nýbrž přímo stanovuje počet mandátů přidělených konkrétnímu kandidujícímu subjektu. V současnosti se tato metoda užívá pro přepočítání hlasů na mandáty ve volbách do německého Bundestagu a její výpočet je založen na rovnici, kde se součin počtu hlasů pro konkrétní stranu (v) a celkového počtu mandátů přidělovaných ve volebním obvodu (S) dělí celkovým počtem hlasů ve volebním obvodu (V). Matematický zápis Hareovy–Niemeyerovy formule má tedy podobu: $Q=v.S/V$.

2.3 Velikost volebního obvodu

Velikostí volebního obvodu se rozumí množství mandátů rozdělovaných v konkrétním obvodu. Je zřejmé, že proporčně nelze rozdělit mandáty v jednomandátových obvodech. Shoda nepanuje mezi teoretiky ohledně dvoumandátového obvodu, ačkoli některé významné osobnosti jsou přesvědčeny, že dvoumandátový obvod je nejmenší obvod, v němž je možné rozdělovat mandáty v souladu s principem poměrného zastoupení⁴². Alokace poslaneckých mandátů v dvoumandátovém obvodu ovšem proběhne značně disproporčně, protože si tyto mandáty rozdělí buď dvě nejsilnější strany, popřípadě oba získá jediná politická strana – to v případě, že získá výrazně větší podporu voličů než druhá strana v pořadí⁴³.

41 Získala svůj název podle Němce Hanse Niemeyera.

42 Alternativní přístup nacházíme například u jednoho z autorů opozičně-smluvní volební reformy z roku 2000 Zdeňka Koudelky, který je toho názoru, že zásada poměrného zastoupení se realizuje až ve třímandátovém (2000a, s. 53), respektive čtyřmandátovém obvodu (2000b, s. 43; 2000c, s. 243), avšak nikoli v obvodu dvoumandátovém. Tuto logiku Koudelka (2000a, s. 53) vyvozuje mimo jiné ze staré římské zásady, že tři jsou kolektiv a právě ve třímandátovém obvodu mohou získat zastoupení až tři různé politické strany.

43 Na možné teoretické výhody dvoumandátového obvodu poukazuje Taagepera (1984). Jako praktický příklad můžeme použít takzvaný binominální volební systém užívaný v Chile, kde se všechny mandáty rozdělují ve dvoumandátových obvodech (více k chilskému volebnímu systému například v Huneus 2005, s. 78–80;

Taagepera (2004, s. 450) vypočítává, že aby oba mandáty ve dvoumandátovém obvodu byly přiděleny jediné straně, musela by tato získat dvakrát více hlasů než druhá strana v pořadí při použití d'Hondtova dělitele a až sedmdesát pět procent hlasů v případě jednoduché kvóty. Zde si dovoluji doplnit tuto logiku o případ Hagenbach-Bischoffovy kvóty. Aby nejsilnější strana získala oba mandáty ve dvoumandátovém obvodu, musela by tato ve volbách obdržet až dvě třetiny všech hlasů v daném obvodu.

Opačný případ pak představuje celostátní obvod, tedy jediný obvod, v němž proběhne alokace mandátů. Celostátní obvod se používá například při českých volbách do Evropského parlamentu, při parlamentních volbách na Slovensku, v Nizozemí, Izraeli či na Ukrajině.

Obecně platí jednoduchá úměra – čím větší je obvod (čím více se v něm rozděluje mandátů), tím více stran má prostor se ve volebním obvodu prosadit, a tím proporcivněji budou mandáty alokovány. Protože je ale celá problematika v praxi podstatně složitější, budeme se podrobněji otázkou vztahu velikosti volebního obvodu a proporcionality výstupů volební soutěže zabývat v samostatné podkapitole (viz podkapitola 3.4.4).

2.4 Počet a charakter úrovní volebního systému

Počet skrutinií neboli počet úrovní užívají pro klasifikaci v rámci subkategorie listinných poměrných systémů například André Blais s Louise Massicottem (2002, s. 47, graf 2.2). Takto mohou rozlišit jednoúrovňové, dvouúrovňové a tříúrovňové volební systémy. Jedinou úroveň nacházíme v systémech s celostátním obvodem (například Izrael, Nizozemí nebo Slovensko), ale i v systémech s místními obvody (například Finsko, Španělsko, Švýcarsko či Turecko). Více úrovní pak nacházíme výhradně ve volebních systémech se základními obvody na lokální úrovni. Většinou se setkáváme s dvouúrovňovými systémy, nicméně řecká a rakouská volební legislativa by představovaly příklad tříúrovňových volebních systémů. Čtyři úrovně užívalo Řecko v letech 1974 až 1985 (viz poz. 78).

Vyšší úrovně volebního designu mohou plnit různé funkce, přičemž právě podle těchto funkcí je možné rozlišit vyšší úroveň se zbytkovými, kompenzačními a dodatečnými mandáty. Nejčastěji se setkáváme se zbytkovými mandáty na vyšší úrovni jako důsledkem skutečnosti, že volební kvóty nejsou schopné rozdělit všechny mandáty v rámci jediného skrutinia.

Siavelis, 2005). To v praxi vede ke znemožnění přístupu malých stran k parlamentnímu zastoupení. Převažuje sice obecná tendence podřadit tento systém kategorii poměrných volebních systémů, najdeme ale i autory, kteří binominální systém staví jako samostatnou kategorii volebních systémů, a dokonce i autory, kteří řadí chilský binominální volební systém do kategorie většinových systémů (Navia a Sandoval, 1998, s. 2–3; Massicotte a Blais, 2002, s. 42–43; Zucco, 2007, s. 307). Blais s Massicottem (2002, s. 67, poz. 4) konstatují, že volební systém, v němž pouze dvě strany mohou být zvoleny, lze jen stěží označovat jako proporcivní.

V převážné většině případů tak mají zbytkové mandáty za úkol „pouze“ dorozdělit mandáty, které se nepodařilo rozdělit na nižší úrovni. S tímto mechanismem jsme se v nedávné historii setkávali i v české, respektive československé volební legislativě, a sice za první a třetí republiky a rovněž ve sněmovních volbách konaných v období let 1990 až 1998.

Druhou variantu představují takzvané kompenzační neboli vyrovnávací mandáty, jejichž cílem je kompenzovat kandidujícím subjektům odchylku od poměrné alokace mandátů vzniklou na nižší úrovni. Jestliže počet zbytkových mandátů závisí na výsledcích alokace mandátů na nižší úrovni, přičemž teoreticky jsou všechny mandáty dostupné již na základní úrovni alokace, počet kompenzačních mandátů je předem pevně stanovený. V praxi jsou kompenzační mandáty přidělovány ve druhém (posledním) skrutiniu nikoli „pouze“ ze zbytkových hlasů (které nevedly k obsazení mandátu na základní úrovni), nýbrž ze všech hlasů odevzdaných straně ve volbách (tedy stejné kvantum hlasů jako v prvním skrutiniu). V základních obvodech dochází k rozdělení všech mandátů, neboť se v naprosté většině případů užívá volebního dělitele. V dalším skrutiniu se ovšem ještě rozděluje předem dané množství kompenzačních mandátů (ve Švédsku třicet devět mandátů, v Dánsku čtyřicet)⁴⁴.

Se systémem dodatečných mandátů se můžeme setkat například v polské, nikaragujské nebo salvadorské volební legislativě. Při metodě dodatečných mandátů dochází k tomu, že vedle regionálních obvodů existuje celostátní obvod, v němž se rozdělují mandáty nezávisle na výsledcích alokace na nižší úrovni. Podobně jako v případě kompenzačních mandátů je počet mandátů rozdělovaných v celostátním obvodu pevně stanoven. Pro jejich přiřazení politickým stranám se užívá celkový počet všech obdržených hlasů.

2.5 Zákonem stanovená uzavírací klauzule

Nežli představíme proměnnou uzavírací klauzule, začněme kratším metodologickým úvodem. Jeho obsahem jsou termíny uzavírací klauzule a kvórum. Tyto dva mechanismy bývají někdy zaměňovány, přestože se významově poněkud liší. Volební uzavírací klauzule je nejčastěji stanovena určitou procentuální hranicí odevzdaných hlasů (více viz níže), naproti tomu kvórum stanovuje jasně definovaný minimální počet získaných hlasů – někdy se pro kvórum užívá termínu fixní kvóta (srv. Colomer, 2004, s. 45). V případě kvóra se mění procentuální hranice hlasů, které musí politická strana získat, a s rostoucím počtem voličů, kteří přijdou

⁴⁴ Druhé skrutinium se většinou koná na celostátní úrovni (s výjimkou Belgie). Na základě celkového počtu odevzdaných hlasů je vypočteno ideální rozložení všech mandátů v rámci celé země. Výsledky ideálního rozložení mandátů pro jednotlivé strany jsou pak odečteny od výsledků stran základních obvodů a rozdíl, který tímto odčítáním vznikne, představuje počet kompenzačních mandátů, které jsou dané straně dodány.

k volbám, se pomyslná procentuální hranice volebního kvóra snižuje. Lebeda (Lebeda, 2004a, s. 36; Chytilík *et al.*, 2009, s. 203) píše, že při vyšší volební účasti je pro malou stranu relativně snazší překonat kvorum. Přesnější definice vlivu kvóra by ovšem byla, že s nižší volební účastí ještě klesá šance malých stran na dosažení stanovené hranice. V současnosti je ovšem již metoda volebního kvóra překonaná a setkáváme se s ním spíše jen výjimečně.

Je zřejmé, že cílem uzavírací klauzule je zabránění vstupu příliš malým stranám do voleného orgánu, a tím zabránit přílišné fragmentaci zastupitelského tělesa. Ačkoli jsme definovaly klauzuli jako procentuální hranici hlasů, může mít i jinou podobu. S alternativní podobou klauzule se setkáváme v německé a české volební legislativě, kde se pro postup do (dalšího) skrutinia vyžaduje buď překonání dané procentuální hranice, nebo zisk předem stanoveného počtu mandátů v předchozím skrutiniu (na jiné úrovni volebního systému).

Je nicméně třeba upozornit, že překonání uzavírací klauzule automaticky neznamená zisk mandátu pro politickou stranu. Překonání klauzule „pouze“ otevírá úspěšnému subjektu možnost zúčastnit se procesu převodu hlasů na mandáty, aniž by mu nutně zajišťoval zisk mandátu. Ten mu zajistí až překonání takzvaného prahu exkluze (více viz kap. 3.4.3).

Uzávírací klauzule může být stanovena na úrovni celého státu, ale i na úrovni volebních obvodů. Kompromisní řešení nabízí švédské volební zákonodárství, které stanovuje dvojí klauzuli: buď čtyři procenta hlasů na úrovni celé země, nebo dvanáct procent hlasů na úrovni volebního obvodu. Pokud splní alespoň druhou podmínku, má právo účastnit se skrutinia v daném obvodu. Specifickou podobu volební klauzule pak užíval Island. Zde není stanovena procentuální hranice, který je třeba získat k postupu do skrutinia, nýbrž počet hlasů (na úrovni obvodu), který se určí jako dvě třetiny Hareovy kvóty (Lebeda, 2001, s. 442)⁴⁵. Podobně v Kostarice je stanovena podmínka pro postup do skrutinia ve výši padesáti procent hodnoty volební kvóty ve volebním obvodu (Blais a Massicotte, 2002, s. 52, graf 2.3). Dalo by se tak říct, že taková podmínka představuje něco mezi uzavírací klauzulí (je odvozená od výsledku voleb) a volebním kvórem (má podobu konkrétního čísla).

Velikost uzavírací klauzule se v jednotlivých zemích liší (viz tab. 2.3). Jen v málo případech přesahuje klauzule hranici pěti procent – například v Lichtenštejnsku (osm procent) nebo Turecku (deset procent). Jakýsi extrém představovalo Řecko v období let 1974 až 1981, kdy byla klauzule (pro postup do skrutinia na vyšší úrovni) nastavena na hranici sedmnácti procent (Lijphart, 1994, s. 42–45; 185), respektive v roce 1958, kdy dokonce dosahovala

45 Pro islandské parlamentní volby konané v roce 2009 nebyla stanovena uzavírací klauzule, pouze pro postup do druhého skrutinia rozdělovacího devět kompenzačních mandátů se vyžadoval zisk alespoň pěti procent voličských hlasů na celostátní úrovni (více k islandským volbám konaným v roce 2009 Maškarinec, 2009).

dvaceti pěti procent (Sartori, 2001, s. 23). Sartori (2001, s. 10) považuje klauzuli pod tři procenta za příliš nízkou, naopak desetiprocentní klauzule je podle něj již příliš vysoká.

Tab. 2.3 Velikost uzavírací klauzule ve vybraných zemích světa

Země	Úroveň	Samostatná	Společná kandidatura (volební koalice)		
		kandidatura	Dvou stran	Tří stran	Čtyř stran
Nizozemí	C	0,67	–	–	–
Izrael	C	2	–	–	–
Dánsko (pro vyšší úroveň)	C	2 % nebo jeden mandát na úrovni volebního obvodu			
Španělsko	O	3	–	–	–
Řecko	C	3	–	–	–
Švédsko	C/O	4 (C)/12 (O)	–	–	–
Německo	C	5 % nebo tři přímé mandáty			–
Česká republika (do 1998)	C	5	7	9	11
Česká republika (od 2002)	C	5	10	15	20
Polsko	C	5	8	8	8
Slovensko	C	5	7	7	10
Maďarsko	C	5	10	15	15
Moldávie	C	6	9	12	12
Turecko	C	10	–	–	–
Řecko (1974 až 1985)*	C	17	25	30	30

Poznámky: C – celostátní, O – na úrovni volebního obvodu.

* V případě Řecka šlo o uzavírací klauzuli na vyšší úrovni volebního systému.

Z výše představené tabulky 2.3 je zřejmé, že v některých zemích se navyšuje volební klauzule pro volební koalice. Taková klauzule může mít dvě podoby – stupňovitou a sčítací (aditivní). Tvrďší forma (sčítací klauzule) vyžaduje, aby se s každým dalším subjektem ve volební koalici zvyšovala hranice o tolik procent hlasů, kolik se jich vyžaduje pro samostatně kandidující subjekt. To známe ze současné české volební legislativy. Pro společnou kandidátní listinu dvou subjektů se vyžaduje deset procent, tří subjektů patnáct a čtyř a více subjektů dvacet procent hlasů. Tím je *de facto* znemožněna možnost uzavírat předvolební koalice v důsledku navyšování nákladů na koordinaci mezi subjekty. A to přesto, že případnou motivaci menších stran k předvolební spolupráci je možné považovat za pozitivní prvek. Stupňovitá klauzule jako mírnější forma také navyšuje uzavírací klauzuli při kandidatuře více stran, ovšem nikoli o tolik procent hlasů, kolik se vyžaduje pro samostatnou kandidaturu.

V konsolidovaných demokraciích se s klauzulemi pro volební koalice nesetkáváme, jsou výlučnou záležitostí postkomunistických, respektive demokratizujících se zemí (viz Řecko). Německý politolog Dieter Nohlen (1997, s. 33) pak označil uzavírací klauzule pro volební koalice za východoevropský tvůrčí příspěvek (*creative addition*) k teorii volebních systémů.

3. Proporcionalita volebních výsledků

Jedním z významných a důležitých účinků volebních systémů je míra proporcionality, respektive disproporcionality volebních výsledků. Termín disproporcionalita se používá pro označení odchylky stranických podílů zastupitelských mandátů od jejich podílů hlasů, tedy do jaké míry se rozdělení mandátů liší od rozložení volební podpory mezi jednotlivé strany u veřejnosti. Perfektní proporcionality by bylo dosaženo tehdy, pokud by strana získala totožný podíl mandátů, jako byl její podíl z celkového počtu hlasů.

Dosažení perfektní proporcionality ovšem není v praxi proveditelné – i v ideálním případě by volený orgán představoval jen zmenšený obraz společnosti, tedy miliony a desítky milionů voličů by v praxi byly zastoupeny desítkami nanejvýš stovkami poslanců. Slovy Torna van Puyenbroeck (2008, s. 498), ideálu exaktní proporcionality nelze vyhovět s ohledem na nedělitelnou povahu mandátů⁴⁶.

Navíc Arend Lijphart (1999, s. 167) připomíná – zcela v souladu s dřívějšími konstatováními Douglase Raeho, že přítomnost disproporčních alokací mandátů ve všech typech a subtypech volebních systémů není nahodilá, nýbrž systematická. Všechny typy a subtypy volebních systémů systematicky zvýhodňují velké kandidující subjekty a znevýhodňují ty malé. Tento systematický účinek se pak ještě umocňuje ve většinových technikách – ať už prostě většinových (*plurality*) nebo absolutně většinových (*majority*).

Ačkoli se na první pohled může zdát, že otázka proporcionality je důležitá především pro proporční systémy, ve skutečnosti je míra proporcionality důležitým kvantifikovatelným jevem pro všechny typy volebních systémů a pro teorii volebních systémů jako takovou. Míra proporcionality má významnou vypovídací hodnotu pro analýzu fungování a účinků konkrétních systémů a pro jejich srovnávání. Na základě jejího měření je možné podat zprávu o charakteru reprezentace a případně o míře jejího zkreslení – o nadreprezentaci či podreprezentaci jednotlivých politických stran, skupin, menšin apod.

⁴⁶ Principu maximální možné proporcionality se dovolávají zejména obháječi poměrných systémů, pro něž se míra proporcionality dokonce stává měřítkem spravedlnosti volebních systémů. Například Michael Gallagher a Paul Mitchell (2005a, s. 13) konstatují, že proporcionalita je obecně považována za dobrou věc. Lijphart (1994, s. 140–141) pak píše, že proporcionalita by měla být hlavním cílem a hlavním hodnotícím kritériem volebních systémů. Dále Lijphart (1994, s. 176) dodává, že volební systémy, na jejichž výstupu se setkáváme s disproporčními výsledky, vzbuzují zdání neférovosti a volební nespravedlnosti. Pro stoupence poměrných technik je silná vláda založená na disproporčním zastoupení nelegitimní, podobně jako vláda diktátorská (srv. Lijphart a Grofman, 1984a, s. 6). Na druhou stranu určitá míra diskriminace malých stran je obhajována odkazem na fakt, že chrání politický systém před nadměrnou stranickou fragmentací a že zjednodušuje proces ustavování stabilních vlád. Pro stoupence této logiky uvažování o reprezentaci je primárním účelem voleb ustavit takový zastupitelský orgán, jehož složení umožní vznik efektivní a stabilní vlády. Penalizace malých stran volebním systémem pak bývá v této souvislosti považována nikoli za nějakou formu nespravedlnosti nastavení volebních pravidel, nýbrž naopak za jednu z jejich hlavních ctností.

Spolu s Douglasem W. Raeem (1971, s. 47–64) a Davidem Farrellem (2001, s. 161) dodejme, že proporcionalita volebních systémů souvisí „pouze“ s jejich krátkodobými (proximálními) účinky⁴⁷. Současně ale připomeňme, že proximální účinky jsou výrazně silnější než účinky distální (Lijphart, 1990, s. 482) a je jednodušší je predikovat (Norris, 2004, s. 65). Pippa Norris (2004, s. 65) navíc zcela správně připomíná, že v obou případech jsou konkrétní účinky vysoce nahodilé (*contingent*), protože jsou ukotveny uvnitř mnoha různorodých institucionálních, politických, kulturních a sociálních kontextů.

3.1 Měření (dis)proporcionality

Řekli jsme, že proporcionalita je kvantifikovatelným jevem a naznačili jsme možnost jejího měření. Není nikterak složité stanovit odchylku od proporčního rozdělení mandátů u jednoho kandidujícího subjektu. Jako složitější se již ale jeví snaha stanovit míru (dis)proporcionality pro volební systém jako celek, případně srovnávat takovouto odchylku s jinými a v případě procesu navrhování volební reformy alternativními systémy. Nejen podle Lijpharta (1999, s. 157–158) nemůže být prosté sečtení všech odchylek od proporční alokace mandátů v rámci jednoho volebního systému uspokojivé, protože například nerozlišuje mezi několika málo velkými a vážnými deviacemi a naopak mnoha malými a relativně nevýznamnými deviacemi.

Právě hledáním vhodného nástroje pro měření (dis)proporcionality volebních výsledků se dlouhou dobu zabývali různí badatelé, aby nakonec předložili několik variant těchto měřidel. Nástroje k měření (dis)proporcionality se označují indexy, přičemž indexy v praxi představují matematické vzorce užívané k porovnávání podílů získaných hlasů a mandátů.

Jak si ale již v roce 1991 posteskl Michael Gallagher (1991, s. 33), překvapivě málo se vede diskuse o tom, co si představit pod samotným termínem proporcionalita a jak jí měřit. Podle Philipa Kestelmana (2005, s. 16) od té doby stále nedošlo k výraznější změně. V důsledku této absence jednotné definice proporcionality v teorii volebních systémů nemůže existovat jediný měřicí nástroj, který by dokázal nestranně posoudit míru (dis)proporcionality. To se následně odráží i v samotné praxi měření odchylky od ideálu poměrné alokace mandátů.

Podobně jako v případě proporčních volebních formulí lze i v případě indexů (dis)proporcionality vysledovat dvě základní skupiny měřících nástrojů. První kategorie, odvozená od logiky volebních kvót, se zaměřuje na absolutní rozdíly mezi ziskem hlasů a

47 Mezi dlouhodobé (distální) účinky Rae (1971, s. 67–68) řadí počet stran v systému či zastoupení žen a menšin. Tedy faktory, které jsou mírou proporcionality výstupů volební soutěže ovlivňovány. Porovnáme-li Raeho typologii účinků s Duvergerovými, zjišťujeme, že Duvergerův mechanický efekt v podstatě odpovídá Raeho proximálním účinkům a psychologický efekt se pak do značné míry překrývá s distálním.

mandátů. Do této kategorie indexů by patřily: Raeho, Loosemoreův–Hanbyho, Roseho, Lijphartův, Grofmanův, Gallagherův *Least squares* a Lijphartův *Largest deviation* index. Druhá kategorie, vycházející z logiky fungování volebních dělitelů, to znamená z principů nejvyšších průměrů, se zaměřuje na podíl mezi mandáty a hlasy, které získaly kandidující subjekty ve volbách. Do druhé kategorie bychom mohli zařadit například d’Hondtův či Lebedův RR index (sestrojený na základě teorie reálné kvóty a vylepšující d’Hondtův index).

Tab. 3.1 Vybrané indexy pro měření míry (dis)proporcionality

Název indexu	Autor	Vzorec pro výpočet
Raeho index	Rae (1967)	$I=(1/n)\sum v_i-s_i $
<i>Index of distortion</i>	Loosemore a Hanby (1971)	$D=1/2\sum v_i-s_i $
Roseho index	Rose (1982)	$R=100-1/2\sum v_i-s_i $
Lijphartův index	Lijphart (1984)	$L=1/2(v_1-s_1 - v_2-s_2)$
Grofmanův index	Grofman (pol. 1980s, cit. v Lijphart, 1994, s. 61)	$G=(1/N_v)\sum v_i-s_i $
<i>Gini index of equality</i> ⁴⁸	Gini (?, cit. v Pennisi, 1998, s. 9, tab. II)	$GINI=(1/2V).(1/S)\sum (s_i/v_i)-(s_j/v_j) $
<i>Least squares index</i>	Gallagher (1991)	$LSq=\sqrt{[1/2\sum(v_i-s_i)^2]}$
<i>Regression index</i>	Cox a Shugart (1991)	$b=(\sum v_i \cdot s_i)/\sum v_i^2$
<i>Inequity index</i>	Monroe (1994)	$D_p=[\sum(v_i-s_i)^2/(1+s_i^2)]^{0.5}$
D’Hondtův index		$H=\max s_i/v_i$
Sainte-Laguého index		$SL=1/2\sum[(v_i-s_i)^2/v_i]$
<i>Largest deviation index</i>	Lijphart (1994)	$LD=\max v_i-s_i $
RR index	Lebeda (2006)	$RR=\sum\{v_i-[s_i/\max(s_j/v_j)]\}$

V indexech jsou použita následující značení: v_i pro počet hlasů přidělených konkrétní straně; s_i pro počet mandátů přidělených konkrétní straně; v_1 pro počet voličských hlasů přidělených ve volbách vítězné straně; s_1 pro počet mandátů přidělených ve volbách vítězné straně; v_2 pro počet voličských hlasů přidělených druhé straně v pořadí; s_2 pro počet mandátů přidělených druhé straně v pořadí; n označuje počet stran; N_v pro efektivní počet stran.

Zdroje: Rae, 1971, s. 84–86; Loosemore a Hanby, 1971; Gallagher, 1991, s. 38–43; Pennisi, 1998, s. 7, tab. 1 a s. 9, tab. 2; Taagepera a Grofman, 2003, s. 662–665; Kestelman, 2005; Lebeda, 2006a; van Puyenbroeck, 2008; Chytilík et al., 2009, s. 79–89.

V praxi se tak setkáváme se širokou škálou indexů jako měřících nástrojů pro stanovení celkové míry (dis)proporcionality volebních výsledků (viz tab. 3.1)⁴⁹, přičemž tyto jsou tak či

48 Torn van Puyenbroeck (2008, s. 501) připomíná skutečnost, že existuje mnoho ekvivalentních způsobů, jak vyjádřit tento koeficient.

49 Množství dalších navržených indexů pro měření proporcionality volebních výsledků a vzorce pro jejich výpočet je možné nalézt například ve studiích od Aline Pennisi (1998, s. 9, tab. II), Reina Taagepery a Bernarda Grofmana (2003, s. 662–665), Philipa Kestelmana (2005, s. 14–15).

onak odvozeny od jednotlivých matematických vzorců volebních formulí, užívaných k převodu voličských hlasů na mandáty v poměrných volebních systémech (viz výše)⁵⁰.

Tab. 3.2 Hodnocení míry proporcionality poměrných volebních formulí při užití různých indexů (dis)proporcionality (od nejvíce proporční k nejvíce disproporční technice)

Pořadí	Indexy založené na logice volebních kvót			Indexy založené na logice nejvyšších průměrů		
	Raeho index	Loosemoreův–Hanbyho index	Least squares index	D’Hondtův index	RR index	Sainte-Laguého index
1	LR-QH	LR-QH	LR-QH	D’H	D’H	S-L
2	S-L	S-L	S-L	LR-QIMP	LR-QIMP	LR-QH
3	DA	LR-QHB	LR-QHB	MS-L	MS-L	LR-QHB
4	LR-QHB	DA	DA	MH	MH	DA
5	MH	MH	MH	LR-QHB	LR-QHB	MH
6	MS-L	MS-L	MS-L	IMP	IMP	MS-L
7	LR-QIMP	LR-QIMP	LR-QIMP	S-L	S-L	LR-QIMP
8	D’H	D’H	D’H	LR-QH	LR-QH	D’H
9	IMP	IMP	IMP	DA	DA	IMP

Vysvětlivky zkratk: IMP – Imperialiho dělitel, D’H – d’Hondtův dělitel, S-L – dělitel Sainte-Laguë, MS-L – modifikovaný dělitel Sainte-Laguë, DA – dánský dělitel, MH – Modifikovaný Huntingtonův dělitel, LR-QH – Hareova kvóta, LR-QHB – Hagenbach-Bischoffova kvóta, LR-QIMP – kvóta Imperiali.

Zdroj: Lebeda, 2006b.

Důsledkem této vazby výpočtů hodnot jednotlivých indexů na konkrétní proporční volební formule je neuspokojivá skutečnost, kterou ve své studii popsal již Michael Gallagher (1991, s. 33). Jednotlivé proporční techniky minimalizují disproporcionalitu podle svých vlastních principů. Logicky pak tyto indexy vyhodnocují jako nejpoměrnější ty poměrné volební formule, z jejichž logiky alokace mandátů jsou odvozeny (viz tab. 3.2). Dokonale to vystihuje

50 Vzhledem k charakteru jejich výstupů lze konstatovat, že naprostá většina indexů jsou nástroji pro stanovení míry disproporcionality. Jejich výsledek referuje o tom, do jaké míry se alokace mandátů v daném volebním systému a v konkrétních volbách odchýlila od ideálu plné proporcionality. Z námi představených indexů (viz tab. 3.1) pouze jeden index podává ve svém výstupu informaci o míře, do jaké se (percentuálně) podařilo dosáhnout ideálu proporcionality během procesu převodu hlasů na mandáty. Tímto měřicím nástrojem je v minulosti v českém prostředí poměrně oblíbený Roseho index. To je ovšem zřejmé již ze samotného mechanismu, jakým Roseho index vypočítává hodnotu proporcionality. Porovnáme-li formuli Roseho indexu se vzorcem pro výpočet Loosemoreova a Hanbyho indexu, tedy s indexem disproporcionality, vidíme, že Roseho index je v podstatě Loosemoreův–Hanbyho index odečtený od sta. Výhodou Roseho indexu nicméně může být, že vytváří zdání pozitivnější informace než Loosemoreův–Hanbyho index, ačkoli skutečný obsah sdělení obou indexů je totožný. O něco lépe může znít, že výsledky odpovídají devadesáti čtyřem procentům ideálu proporcionality, než že odchylka od proporční alokace mandátů je šest procent.

opět Gallagher (1991, s. 39), pro něhož volební formule a indexy představují dvě strany téže mince, což se snaží dokázat v příloze připojené ke svému článku (viz Gallagher, 1991, s. 50).

Dalším aspektem, který lze spolu s mírou disproporcionality sledovat, je její orientace. Lze nejen sledovat, do jaké míry se alokace mandátů liší od proporčního ideálu vzhledem k podílům hlasů, ale i to, zda-li případná disproporcionalita výsledků nebo konkrétní volební formule užívané v proporčních systémech zvýhodňuje malé nebo velké strany. Obecně se má za to, že ve prospěch malých stran působí především dánský dělitel, podle některých autorů tímto směrem působí i dělitel Sainte-Laguë. V případě druhého jmenovaného je takový závěr nicméně sporný, přičemž osobně se přikláním k hodnocení dělitele Sainte-Laguë jako nejproporčnější volební formule vůbec, jak to činil již v roce 1970 ve své knize *Introduction in Comparative Government* Jean Blondel (cit. v Loosemore a Hanby, 1971, s. 468) a jak se to snaží na modelech užitých na výsledcích maďarských lokálních voleb z prosince roku 1994 dokázat (při užití Gallagherova indexu disproporcionality) Kenneth Benoit (2000).

Pro potřeby předkládaného textu není třeba se podrobně věnovat jednotlivým indexům. Navíc v situaci, kdy existuje množství literatury zabývající se jejich vlastnostmi a nedostatky (srv. Gallagher, 1991; Gallagher a Mitchell, 2005, s. 598–606; Chytilék *et al.*, 2009, s. 79–89; Kestelman, 2005; Lebeda, 2006a; Lebeda, 2008, s. 29–60; Taagepera a Grofman, 2003 ad.), to není ani nutné. Zaměříme se proto dále – po zodpovězení otázky, jakým nástrojem disproporcionalitu měřit – na jeden konkrétní index, se kterým budeme dále v textu pracovat.

3.2 Jaký index disproporcionality použít?⁵¹

Jak správně připomíná ve své studii Carina S. Bischoff (2008, s. 238), samotný výběr indikátorů představuje jedno z vůbec nejdůležitějších rozhodnutí, která by měla předcházet každému komparativnímu výzkumu. Jaký index disproporcionality (nejen) pro komparativní analýzu tedy použít?

Na tuto zapeklitou otázku se snažilo již dříve odpovědět mnoho teoretiků volebních systémů, někteří z nich pak navrhli vlastní indexy pro měření (dis)proporcionality. Lebeda (2006a, s. 677; 2008, s. 58) či Chytilék *et al.* (2009, s. 88–89) konstatují, že nám v podstatě nezbývá než se smířit se skutečností, že jediný, ideální a nestranný měřicí nástroj neexistuje. Následně ale Chytilék *et al.* (2009, s. 89) doporučí – z rodiny indexů založených na principu kvót – Loosemoreův a Hanbyho index z roku 1971 jako nejméně problematický měřicí

⁵¹ Tato podkapitola představuje rozšířenou a upravenou verzi části textu umístěného v dříve publikované recenzní stati (srv. Charvát, 2010a).

nástroj, který dává jasné a snadno interpretovatelné hodnoty. Z rodiny indexů založených na principu nejvyšších průměrů pak vyberou – nikoli překvapivě – RR index. Podobně Kestelman (2005, s. 16) označil Loosemoreův–Hanbyho index za nejpoužitelnější.

Empiricky podloženou alternativní odpověď na výše položenou otázku, které se ve své studii z roku 2003 podrobně věnovali, nacházíme u Reina Taagepera a Bernarda Grofmana. Taagepera s Grofmanem srovnali devatenáct indexů (sedm z období před rokem 1990 a dvanáct indexů, které se objevily po roce 1990⁵²) pomocí dvanácti kritérií (sedmi teoretického a pěti praktického významu), která se významně, ale nikoli zcela – jak sami autoři přiznávají (Taagepera a Grofman, 2003, s. 665) – překrývala s kritérii, užitými v studii Burta L. Monroeho (1994). Na základě výše nastíněného srovnání došli Taagepera s Grofmanem k přesvědčení, že Gallagherův *Least squares* index by měl být preferovaným indexem. Ačkoli výhody, které Gallagherův index ve srovnání s Loosemoreovým–Hanbyho indexem nabízí, nejsou nikterak velké, respektive jsou marginální a diskutabilní⁵³.

Borisyuk, Rallings a Thrasher pak ve své studii z roku 2004 publikované v odborném časopisu *Quality & Quantity* (cit. v Gallagher a Mitchell, 2005, s. 602) došli k závěru, že Gallagherův index by měl být použit tehdy, jestliže je cílem měření určit, jak různé volební systémy ovlivňují distribuci mandátů mezi stranami. Naopak Loosemoreův–Hanbyho index navrhuje upřednostnit při počítání procentního podílu nevyužitých hlasů⁵⁴.

Sporné je rovněž konstatování autorů publikace *Volební systémy* (srv. Chytilík *et al.*, 2009, s. 81), že Loosemoreův–Hanbyho index je dnes nejpoužívanější metodou pro měření (dis)proporcionality. S tímto konstatováním se ostatně již dříve setkáváme u jednoho z členů autorského kolektivu učebnice *Volební systémy*, Tomáše Lebedy (2006, s. 660; 2008, s. 32).

Index of distortion byl opravdu dlouhou dobu dominantním nástrojem pro měření (dis)proporcionality, nicméně poté, co Lijphart ve své studii (Lijphart, 1994, s. 62) použil

52 Taagepera a Grofman provedli toto rozlišení na indexy (dis)proporcionality představené před rokem 1990 a po roce 1990, aby dokumentovali výraznější a rychlejší expanzi alternativ po roce 1990 než kdykoli předtím (srv. Taagepera a Grofman, 2003, s. 662).

53 Podle Taagepera s Grofmanem (2003, s. 671–672) žádný ze srovnávaných indexů neuspokojil všech dvanáct kritérií, nicméně Gallagherův a Loosemoreův–Hanbyho indexy se takovému výsledku významně blížily, když získaly deset a půl bodu z dvanácti možných. Gallagherův *Least squares* index nicméně nabízí – alespoň podle Taagepera a Grofmana (2003, s. 659) – nejvíce žádoucí kombinaci rysů.

54 Poněkud jiný přístup představuje například Vani K. Borooah (2002, s. 84), který všechny výše jmenované (i další nejmenované) indexy odmítne s odkazem na to, že se jedná o měřicí nástroje vzniklé více či méně náhodně vypůjčením si pojmů ze statistiky. Borooah navrhne vlastní nástroj měření, který vychází z (nejen) jím aplikované logiky, že měření stupně proporcionality je ekvivalentem měření míry volební nerovnosti, přičemž volební nerovnost definuje jako vnitrostranické rozdíly v podílu mandátů a hlasů, a odvozený od Atkinsonova měřicího nástroje z roku 1970. Protože tento přístup k problematice měření stupně proporcionality se – přinejmenším prozatím – v teorii volebních systémů neujal, nebudeme mu věnovat další pozornost. Zmiňujeme si jej pouze jako ukázkou toho, že výše představený přístup k problematice zkrácení poměrného rozdělování mandátů vzhledem k podílům hlasů není jediným možným přístupem v této otázce.

Least squares index, stal se tento záhy hlavním soupeřem Loosemoreova–Hanbyho indexu (srv. Taagepera a Grofman, 2003, s. 662–663)⁵⁵. Gallagher s Mitchellem (2005, s. 602) pak dokonce konstatují, že právě Gallagherův index je dnes nejvíce používaným nástrojem pro měření (dis)proporcionality. Ačkoli se – na základě vlastní zkušenosti – přikláním spíše ke Gallagherovu a Mitchellovu tvrzení, nechci být samozvaným arbitrem tohoto „sporů“, navíc si uvědomuji nemožnost jeho objektivního rozsouzení. Konstatujme tedy, že *Index of distortion* a *Least squares index* jsou dva nejpoužívanější indexy, přičemž v posledním desetiletí rapidně narůstaly oblība a počet studií užívajících druhého jmenovaného indexu.

S přihlédnutím k výsledkům Taageperova a Grofmanova srovnání (2003) a vzhledem k rostoucímu nárůstu jeho oblīby v posledním desetiletí budeme dále v textu pracovat s Gallagherovým *Least squares* indexem. Současně je toto rozhodnutí ovlivněno tím, že výpočet Lebedova RR indexu je poměrně složitý, zatímco pro naše potřeby srovnávání různých variant designu volebních systémů stačí o něco jednodušší (což ale neznamená méně kvalitní) formule výpočtu, a prozatím jsem se v žádné studii neseťkal s užitím RR indexu v praxi. Jistý problém Loosemoreova–Hanbyho indexu pak spočívá v tom, že v zemích s vyšší uzavírací klauzulí a poměrně malým počtem volebních obvodů může nastat situace, že žádná strana není podhodnocena a index pak odpovídá podílu propadlých hlasů (Novák a Lebeda, 2004, s. 413–414; Šedo, 2007, s. 94–95, poz. 87). Pokud se k tomu přidá situace, kdy ve volbách uspějí pouze velké a středně velké kandidující subjekty (což je mimochodem případ českých sněmovních voleb konaných v roce 2002), je takový výsledek velmi pravděpodobný. To by ve svém důsledku mohlo deformovat interpretaci našeho srovnání dopadů jednotlivých návrhů variant volební reformy.

3.3 Gallagherův *Least squares index*

Gallagherův článek o proporcionalitě volebních výsledků (1991) začíná představením tehdy užívaných indexů, především Raeho a Loosemoreova–Hanbyho indexu. Loosemoreův a Hanbyho *distortion* index se objevuje v reakci na nejstarší index proporcionality, představný v Raeho disertační práci z roku 1967, respektive na jeho nedostatky. Jak ale později ve svých

55 Lijphart (1994, s. 62) nejprve představí vlastní *Largest deviation* index, aby posléze konstatoval (1994, s. 67), že preferuje Gallagherův index, protože představuje nejcitlivější a nejvěrnější reflexi disproportionality volebních výsledků. Současně konstatuje, že oba tyto indexy spolu téměř perfektně korelují. Tento závěr nicméně později ve své nepublikované studii zpochybní Taagepera (cit. v Taagepera a Grofman, 2003, s. 664), který konstatuje, že střední hodnoty obou indexů jsou virtuálně identické, nicméně v jednotlivých zemích platí, že 0,77násobek hodnoty Gallagherova indexu je menší než hodnota Lijphartova *Largest deviation* indexu, přičemž ale Lijphartův index je menší než 1,23násobek hodnoty Gallagherova indexu ($0,77 LSq < L < 1,23 LSq$). Jinými slovy, hodnoty obou indexů se mohou lišit v odchylce ± 23 procent.

studiích upozorňují Taagepera se Shugartem (1989, s. 260) a posléze i Monroe (1994, s. 139) a Lebeda (2006, s. 661; 2008, s. 32; Chytilík *et al.*, 2009, s. 81), John Loosemore a Victor Hanby nevytvořili žádný převratně nový index. Pouze upravili starší Schützův index nerovnosti tak, aby byl schopen měřit vztahy mezi podíly hlasů a mandátů. Sami autoři měřicího nástroje ovšem nikde ve svém článku (1971) Schützovo jméno neuvádějí.

Raeho i Loosemoreův–Hanbyho indexy posléze podrobil Gallagher (1991, s. 38–40) kritice, mimo jiné v důsledku skutečnosti, že jsou až přehnaně citlivé na zisky malých stran, navíc druhý jmenovaný současně vykazoval vysokou míru citlivosti na vyšší počet soutěžících stran, a to i tehdy, jsou-li tyto strany malé a nevýznamné⁵⁶ (více ke kritice viz například Katz, 1980, s. 140; Taagepera a Shugart, 1989, s. 261–262; Gallagher, 1991, s. 39–40; Lebeda, 2006, s. 664–668; Lebeda, 2008, s. 38–43; Chytilík *et al.*, 2009, s. 82–84).

Posléze se Gallagher pokouší vybrat z každého z indexů to dobré. Aby překonal nedostatky do té doby užívaných měřicích nástrojů, sáhne po metodě nejmenších čtverců, která se – jak sám uvádí (Gallagher, 1991, s. 40) – hojně užívá i v dalších oblastech nejen přírodních, ale i sociálních věd. Později (Gallagher a Mitchell, 2005, s. 602) k tomu dodává, že technika nejmenších čtverců je stará dvě století a přisuzuje její autorství Gaussovi. S odkazem na Aldriche dále Gallagher konstatuje, že od té doby bylo vytvořeno množství schémat nejmenších čtverců, které byly posléze užity v astronomii, geodézii, statistice, číselných analýzách, systémové teorii, při zemském průzkumu a jinde.

Na tomto místě je nicméně na místě dodat, že Michael Gallagher není prvním autorem, který uvažuje o možnosti aplikovat logiku nejmenších čtverců v teorii volebních systémů. Již o více než osmdesát let dříve s Gaussovým pravidlem nejmenších čtverců v teorii volebních systémů pracuje francouzský matematik André Sainte-Laguë (1910, s. 377–378)⁵⁷.

Podobně jako dříve Richard Rose, ani Gallagher neuvede ve své studii z roku 1991 matematický zápis vzorce pro výpočet. Respektive rovněž si vystačí pouze se slovním představením postupu pro výpočet hodnoty svého indexu, který pro něj představuje šťastný střed (*happy medium*) mezi Raeho a Loosemoreovým–Hanbyho indexem (Gallagher, 1991, s. 41). Z hlediska mechanismu samotného výpočtu Gallagher (1991, s. 40) uvádí, že index nejmenších čtverců umocňuje rozdíl mezi podílem obdržených hlasů a přikázaných mandátů jednotlivých stran, pak tyto hodnoty za každou stranu sečte, vydělí dvěma a odmocní.

⁵⁶ O čtyři roky starší Raeho index se s tímto nedostatkem vyrovnává mimo jiné tak, že do výpočtu zahrnuje pouze ty kandidující subjekty, které získaly více než půl procenta odevzdaných hlasů (Rae, 1971, s. 84).

⁵⁷ Anglický překlad Sainte-Laguého francouzsky psaného příspěvku (Sainte-Laguë, 1910, s. 377–378), je možné nalézt v příloze č. 2 studie Arenda Lijpharta a Roberta W. Gibberda (1977, s. 241–242).

Matematicky zapsáno by to tedy znamenalo, že: $Lsq = \sqrt{[\frac{1}{2}\Sigma(v_i - s_i)^2]}$.

Hodnoty *Least squares* indexu se pohybují v uzavřeném intervalu od nuly do sta, přičemž hodnota nula by znamenala dosažení ideálu proporčního rozdělení mandátů, zatímco maximální možná hodnota sto by znamenala naprosto disproporční alokaci mandátů. Podle Michaela Gallaghera (1991, s. 41) dává jeho index stejné hodnoty jako Raeho a Loosemoreův–Hanbyho index tehdy, účastní-li se volební soutěže právě dvě strany. V jiných případech dává *Least squares index* hodnoty, které se pohybují mezi výsledky měření oběma výše zmíněnými indexy. Současně Gallagher (1991, s. 46, tab. 5) upozorňuje na poměrně vysokou míru korelace mezi *Least squares* indexem, Raeho indexem a Loosemoreovým–Hanbyho indexem (viz tab. 3.4). Podobně konstatuje existenci silné a signifikantní korelace mezi těmito indexy (ještě spolu s *Largest deviation* indexem) Arend Lijphart (1994, s. 67).

Tab. 3.4 Korelace mezi hodnotami výstupů *Least squares* indexu, Raeho indexu a Loosemoreova–Hanbyho indexu v dvaosmdesáti volbách v letech 1979–1989

	Loosemoreův–Hanbyho index	Raeho index
<i>Least squares index</i>	.98 ⁵⁸	.91
Loosemoreův–Hanbyho index	x	.87
Raeho index	x	x

Zdroj: Gallagher, 1991, s. 46, tab. 5.

Ve své knize uveřejněné v roce 2005 Gallagher (Gallagher a Mitchell, 2005, s. 604) připouští, že Lijphart (1994, s. 61) měl pravdu, že existuje zřetelný rozdíl v hodnotách indexu mezi situacím, kdy jsou všechny strany kandidující ve volbách, které ovšem nezískaly mandáty, pojímány hromadně pod označením „Ostatní“ jako jediný subjekt, což je podle Gallagherova původního článku z roku 1991 možné, a situacím, kdy je započtena každá strana kandidující ve volbách samostatně. Gallagher si tedy zpětně tuto svou chybu uvědomuje a upozorňuje na nevhodnost zacházení s neúspěšnými stranami jako hromadnou kategorií „Ostatní“, protože by to mohlo vést k distorzi hodnoty indexu (Gallagher a Mitchell, 2005, s. 605).

Právě tímto směrem je namířena i jedna z uváděných kritik *Least squares* indexu. Podle Lebedy (2006, s. 668; 2008, s. 46), Šeda (2007, s. 94–95, poz. 87) i dalších autorů (například Chytilík *et al.*, 2009, s. 85) jsou nevýhodou tohoto indexu vyšší náklady

⁵⁸ Kestelman (2005, s. 20, tab. 4.4) na základě měření na výsledcích čtyřiačtyřiceti britských voleb do Dolní sněmovny konaných v letech 1832 až 1905 konstatuje, že vzájemná korelace mezi *Least squares* indexem a Loosemoreovým–Hanbyho indexem dosahuje hodnoty .964.

na vstupní data. Nestačí znát počet všech ve volbách kandidujících subjektů (včetně těch neúspěšných) jako u Raeho indexu, nýbrž je třeba znát i přesný podíl získaných voličských hlasů u jednotlivých politických subjektů kandidujících ve sledované volební soutěži.

S tímto nedostatkem si ovšem nemusíme dělat v naší studii velké starosti, a to hned ze dvou důvodů. Jednak je nepravděpodobné, že bychom nedisponovali informacemi o zisku jednotlivých subjektů kandidujících v českých sněmovních volbách, protože je obava z vyšších nákladů na vstupní data výrazně oslabena. Za druhé proto, že pro potřeby našeho srovnávání míry proporcionality jednotlivých variant volebního inženýrství nám stačí jisté zjednodušení výpočtu Gallagherova indexu – v podobě zaměření se na porovnávání hodnot proporcionality volebních výsledků (a jejich simulací) při zohlednění zisků pouze u sněmovních stran. Takto sice nezískáme naprosto přesné hodnoty *Least squares* indexu pro volební systém jako celek, umožní nám to ovšem porovnání, která z navrhovaných možností volebního inženýrství je nejproporčnější, a jak tyto deformují proporcionalitu. Ostatně sám Gallagher (Gallagher a Mitchell, 2005, s. 605) připouští možnost nevšímání si kategorie „Ostatní“, protože takový postup produkuje výsledky velmi podobné těm správným (rozuměj úplným).

3.4 Hlavní proměnné ovlivňující míru proporcionality volebních systémů

Jestliže v otázce měřicího nástroje neexistuje mezi badateli v oblasti volebních systémů jednoznačná shoda v tom, jaký index (dis)proporcionality použít, výrazně uspokojivější situace panuje v otázce, jaké dimenze volebních systémů ovlivňují proporcionalitu volebních výsledků. Ačkoli ani zde nepanuje mezi teoretiky naprostá shoda, na několika hlavních proměnných se politologové shodují.

Východiskem se nám mohou stát základní proměnné volebních systémů, jak je představuje Douglas W. Rae. Jsou jimi volební formule, velikost volebního obvodu a struktura hlasování. K Raeově základním proměnným s postupujícím časem a pokračujícím bádáním přibývají další proměnné, které podle různých autorů ovlivňují míru proporcionalitu výstupů volební soutěže. Jako příklady dalších proměnných, které se objevují posléze, si uveďme například velikost voleného sboru (Lijphart, 1994, s. 12), možnost nerovnoměrného vymezení (*malapportionment*) volebních obvodů (Gallagher, 1991, s. 43), užití volebních klauzulí (Gallagher, 1991, s. 43) apod. V další části se budeme věnovat jednotlivým proměnným podrobněji, přičemž jednotlivé proměnné představené v další části textu nejsou řazeny podle významu svého vlivu, nýbrž pro potřeby výkladu.

3.4.1 Struktura hlasování

Když Rae uvažoval o vlivu jednotlivých proměnných na proporcionalitu volebních výsledků, konstatoval, že volební formule a velikost volebního obvodu mají jistý účinek, přičemž velikost obvodu má – a to nejen podle Raeho (viz níže) – účinek větší. Naopak struktura hlasování (*ballot structure*) Rae (1971, s. 129) nepřipisoval žádný významnější efekt.

Tento závěr nicméně zpochybnil o více než dvacet let později Lijphart (1990, s. 482), když připustil, že i struktura hlasování může hrát jistou roli ve vztahu k proporcionalitě alokace mandátů. Na tyto své úvahy Lijphart navázal o čtyři roky později ve své knize. Ačkoli – (nejen) podle Lijpharta – neexistuje přímá teoretická vazba mezi strukturou hlasování a mírou disproporcionality, může existovat vazba nepřímá, kterou Lijphart vyvozuje z dalších faktorů, jakým je například míra fragmentace stranického systému (viz Lijphart, 1994, s. 120).

Na závěr nicméně musíme dodat, že samotné výsledky Lijphartova bádání v této otázce (viz Lijphart, 1994, s. 118–124) neprokázaly existenci žádné podobné vazby mezi strukturou hlasování a disproporcionalitou na výstupu volební soutěže, jakou Lijphart ve své studii uvažoval. Výše představená Lijphartova hypotéza se nicméně jeví jako velmi zajímavá a hodná dalšího zkoumání a testování. Zajímavým podkladovým materiálem k takovému bádání a testování by v této souvislosti mohla být zkušenost z prostoru demokratizující se střední a východní Evropy, respektive z tamního procesu institucionálních (zejména volebních) reforem devadesátých let dvacátého století.

Do jisté míry s tématem charakteru hlasování souvisí i otázka možnosti spojených kandidátních listin, tedy jedna z dodatečných proměnných, kterou k základním dimenzím volebních systémů přidává Lijphart (1994, s. 14–15; 1999, s. 144–146). Pro označení tohoto jevu se převážně užívá termínu francouzského původu *apparentement*⁵⁹.

S možností *apparentement* se je možné setkat pouze v listinných poměrných volebních systémech⁶⁰. V systémech, které umožňují techniku *apparentement*, mohou politické strany

59 Někdy se ale můžeme setkat rovněž s termínem holandského původu *stembusaccoord* a v souvislosti s latinskoamerickým kontextem se užívá termínu *lema*.

60 Odlišný pohled nacházíme u Lijpharta (1994, s. 135; 1999, s. 157). Lijphart tvrdí, že mezi volební systémy, které umožňují volební aliance, ačkoli tyto nejsou explicitně povoleny, patří i preferenční volební systémy (systém jednoho přenosného hlasu a systém alternativního hlasování) a dvoukolové volební systémy, kde se projevují varianty spolupráce mezi kandidujícími subjekty. V těchto systémech jsou podle Lijpharta logickým důsledkem jejich fungování. Takový závěr by nicméně znamenal jisté zjednodušení zkoumané problematiky. Čistě teoreticky, v jakémkoli typu volebního systému se můžeme setkat s utvářením nějaké formy volebních koalic, a to bez ohledu na to, zda to volební legislativa explicitně povoluje, či nikoli. Záleží na ochotě spolupráce mezi jednotlivými subjekty. Podstatný rozdíl mezi systémy umožňující a neumožňující *apparentement* ale spočívá v konkrétních možnostech voličů. Volič ve volebním systému s možností *apparentement* totiž uděluje hlas kandidátovi své politické strany a nemůže se nakonec rozhodnout, zda podporovat i kandidáta z listiny koaličního partnera. Naproti tomu volič v preferenčních a dvoukolových systémech dostává – v případě utvoření volební koalice – od „své“ strany nebo „svých“

formálně propojovat či vzájemně vztahovat své kandidátní listiny, což ve výsledku znamená, že pro konečnou alokaci mandátů bude rozhodující součet zisku hlasů takto spojených listin. V praxi celý mechanismus vypadá tak, že strany předkládají samostatné kandidátní listiny jako při samostatné kandidatuře, současně ovšem deklarují určitou vazbu k jiné stranické listině, s níž budou sčítat své hlasy pro potřeby následného přerozdělování mandátů.

Z výše uvedeného je zřejmé, že otázka možnosti či nemožnosti *apparentement* je významná hlavně pro menší strany. Umožňuje-li volební legislativa spojené kandidátní listiny, narůstá šance malých stran na získání reprezentace. Ve svém důsledku pak tato úprava volebního zákonodárství může vést k vyšší míře proporcionality volebních výsledků.

Jako příklady užití *apparentement* v historii uvádí Josep Colomer (2004, s. 547) francouzskou volební legislativu platnou v letech 1951 až 1956 a italskou volební legislativu platnou pro volby konané v roce 1953. Burt L. Monroe a Amanda G. Rose (2002, s. 74 a 78) pak konstatují, že formu *apparentement* dnes umožňují Argentina, Finsko, Švýcarsko či Norsko. Podle Arenda Lijpharta (1999, s. 157) dále také Izrael a od roku 1977 Nizozemí.

3.4.2 Volební formule

Ukázali jsme již výše, že při užití různých poměrných volebních formulí dostáváme různou míru proporcionality volebních výsledků. Vzhledem k nejednoznačné definici termínu proporcionalita v současné teorii volebních systémů navíc není ani možné jasně určit, která proporční volební formule je více disproporční než jiná, protože při užití různých měřících nástrojů disproporcionality dostáváme různé pořadí těchto volebních formulí.

Dalším problémem je, že při porovnávání proporcionality jednotlivých proporčních formulí nám do našeho zkoumání vstupují i další faktory, jež nelze při komparaci míry proporcionality napříč politickými systémy ignorovat. Jsou jimi například počet soutěžících i úspěšných politických stran a/nebo jejich vzájemná poměrná velikost měřená podíly hlasů.

Nicméně je možné konstatovat, že každá proporční formule si v sobě nosí jakousi geneticky zakódovanou informaci o tendenci k různé míře disproporčního převodu hlasů na mandáty. Zda se tato „vrozená“ tendence skutečně projeví a případně v jaké míře, záleží na velikosti volebního obvodu. V malých obvodech může být účinek poměrné formule na míru disproporcionality alokace mandátů zásadní. Ve velkých obvodech mohou naopak být rozdíly mezi jednotlivými volebními formullemi téměř irelevantní. Někdy ovšem i

kandidátů doporučení, aby svým dalším hlasem nebo preferencí podpořil kandidáty spolupracujícího subjektu. Sám volič se pak ale může rozhodnout, zda se bude držet doporučení a nebo zda si nepřeje podpořit kandidáta navrženého partnerskou politickou stranou.

ve velkých obvodech může výběr jiné poměrné formule znamenat rozdíl jednoho či dvou mandátů, což může mít rozhodující vliv pro podobu volebních výsledků a sestavování vlády. Připomeňme proto spolu s Benoitem (2000, s. 388), že volební formule jsou mnohem více než nedůležité matematické detaily. Dodejme ale, že v takových případech už hraje významnou roli i výše zmiňovaná vzájemná velikost úspěšných politických stran (více viz níže).

Výše uvedené závěry se převážně vztahují ke vztahu disproporcionality výsledků a volebních formulí v poměrných systémech. Komplexnější pohled pak nabízí Richard Katz v knize nazvané *Democracy and Elections* (1997). Katz ukazuje, že volební formule je podstatnější než velikost volebního obvodu přinejmenším – když nic jiného – pro rozlišování mezi poměrnými a nepoměrnými systémy. Podle Katze teprve ve chvíli, kdy začneme rozlišovat mezi jednotlivými proporčními volebními systémy jako takovými, je proměnná velikost obvodu vnímána jako nejdůležitější determinanta (cit. v Farrell, 2001, s. 155).

Benoit (2001, s. 204) navíc v této souvislosti připomíná důležité konstatování Taagepera a Shugarta (1989, s. 23), podle kterých je vztah mezi velikostí obvodu a volební formulí opačný v případě poměrných systémů a v případě prostě většinových (*plurality*) technik. Zatímco velké obvody v kombinaci s poměrnými systémy vedou k vcelku proporčním alokacím mandátů, velké obvody použité v prostě většinových technikách produkují extrémně neproporční výsledky. To se snaží ve své studii dokázat i Lijphart (1999, s. 150).

3.4.3 Uzavírací klauzule

Uzavírací klauzule představuje nejvíce explicitní vstupní bariéru volebních systémů (Gallagher a Mitchell, 2005a, s. 13). S uzavírací klauzulí se setkáváme v listinných poměrných volebních systémech, ostatní kategorie a subkategorie volebních systémů tento mechanismus nepotřebují, zejména v důsledku vysokých efektivních prahů.

Mechanický účinek uzavírací klauzule je zřejmý. Klauzule je volebním zákonem předem stanovená procentuální hranice získaných hlasů, případně hranice počtu získaných mandátů v jiné úrovni volebního systému. Všechny kandidující subjekty, které tuto hranici nepřekonají, nepostupují do skrutinia a jsou vyřazeny z boje o poslanecké mandáty. Uzavírací klauzule tedy napomáhá redukovat počet stran v zastupitelském orgánu. Zejména ve velkých volebních obvodech může účinek uzavírací klauzule blokovat malé politické strany, aby získaly zastoupení ve voleném orgán. Naopak nastavení uzavírací klauzule nemá v podstatě žádný negativní dopad na velké politické strany, pouze může posílit jejich zisky mandátů, pokud propadne vyšší podíl voličských hlasů.

Z hlediska vlivu na proporcionalitu představuje klauzule významný nástroj zejména v době svého zavedení. V situaci, kdy je klauzule novým prvkem volebního zákonodárství, voliči si nedostatečně uvědomují její mechanický účinek a nereflektují jej při samotném aktu hlasování. Pokud je klauzule současně novým prvkem v nových demokraciích, je strategická koordinace voliče ještě ztížená nedostatkem informací o síle jednotlivých kandidujících subjektů. Ve svém důsledku tak hrozí propadnutí vysokého množství hlasů, a tedy vysoký stupeň disproportionality. Čeští a slovenští voliči mají s tímto jevem vlastní zkušenost z parlamentních voleb konaných na počátku devadesátých let dvacátého století⁶¹.

S opakujícími se volbami se začíná projevovat psychologický účinek uzavírací klauzule, a to zejména tím, že většina voličů přidělí své hlasy jen těm stranám, které mají potenciální šanci překonat stanovenou procentuální hranici. Zdá se, že dokud menší strana nepřekoná hranici uzavírací klauzule v průzkumech veřejného mínění, je pro většinu voličů nezajímavá a volí ji jen spříznění (kmenoví) voliči. Přeskočí-li ale tuto hranici, stane se atraktivní i pro voliče, kteří by jinak tuto stranu nejspíš nikdy nevolili, protože z nabízených alternativ jim přijde jako nejvhodnější (často jen proto, že je „nová“, a tedy nezapletená do předchozích skandálů zavedených politických stran)⁶².

61 Uzavírací klauzule zejména v prvních a druhých (postkomunistických) svobodných volbách pořádaných v letech 1990 a 1992 v Československu představovala výrazně většintvorný prvek. Vysoké množství propadlých hlasů způsobilo, že subjektům, které pětiprocentní klauzuli překonaly, se přerozdělilo mnohem vyšší procento mandátů, než jaké získaly procento voličské podpory. Markantní to bylo zejména v případě prvních svobodných voleb do České národní rady konaných v roce 1990, kdy Občanské fórum získalo necelých padesát procent hlasů, obsadilo ovšem šedesát tři a půl procenta mandátů. Podobně pak v dalších volbách konaných v roce 1992 získala ODS za necelých třicet procent voličských hlasů třicet osm procent poslaneckých míst v České národní radě. Jen připomeňme, že ve volbách do České národní rady konaných v letech 1990 a 1992 propadlo devatenáct procent hlasů. Ve volbách do Federálního shromáždění konaných v roce 1992 pak v české části republiky propadlo dokonce dvacet šest procent hlasů ve volbách do Sněmovny lidu a dvacet sedm procent hlasů ve volbách do Sněmovny národů. Teprve ve sněmovních volbách konaných v roce 1996 si voliči začali na pětiprocentní bariéru zvykat, nehlasovali pro mslé strany s nízkými šancemi na vstup do sněmovny a propadlo už „pouze“ dvanáct procent hlasů, podobně jako při předčasných volbách konaných o dva roky později. V následujících volbách konaných v roce 2002 propadlo dvanáct a půl procenta hlasů a při sněmovních volbách konaných v roce 2006 už to bylo jen necelých šest procent odevzdaných hlasů. To je dáno tím, že nějakou dobu trvá, než si voliči přivyknou na jednotlivé prvky volebního systému. V politologické literatuře se často hovoří o dvou až třech volbách, než dojde k pochopení konkrétního mechanismu. To se v českých podmínkách potvrzuje.

62 Za příklad fungování psychologického účinku uzavírací klauzule nám opět poslouží nedávná česká zkušenost, konkrétně cesta Strany zelených do české Poslanecké sněmovny. Do začátku roku 2006 šlo o malou politickou stranu s minimálními šancemi na vstup do sněmovny (nepřesáhla tři procenta). V lednu roku 2006 se však začalo o Straně zelených mluvit a v průzkumu agentury STEM náhle získala podporu tři a půl procenta respondentů. Jakmile se strana takto přiblížila pětiprocentní hranici, začali ji podporovat další občané a v únorovém průzkumu už měla přes pět procent podpory dotazovaných. Prolomením pětiprocentní klauzule se stala alternativou pro některé zatím nerozhodnuté voliče, v březnu roku 2006 už získala v průzkumu agentury STEM podporu více než devíti a půl procenta a v dubnu dokonce téměř deseti a půl procenta respondentů. V samotných sněmovních volbách konaných na počátku června roku 2006 pak Strana zelených získala přes šest procent hlasů a stala se novou sněmovní politickou stranou.

Jakmile zafunguje psychologický efekt uzavírací klauzule, začíná postupně oslabovat její účinek na disproporcionalitu volebních výsledků a uzavírací klauzule získává nový efekt. Jak napsal Tomáš Lebeda (2006, s. 441), po překonání počáteční doby usazování přispívá uzavírací klauzule ke konzervaci stávající podoby stranického systému.

Jak ale připomínají Chytilík *et al.* (2009, s. 200), vliv uzavírací klauzule na míru proporcionality volebního systému může být různý, přičemž nemusí nutně záviset jen na její volebním zákonem stanovené výši. Jako vysoce disproporční se může chovat relativně nízká uzavírací klauzule v situaci, kdy se vysokému množství stran nepodaří překonat klauzulí stanovenou procentuální hranici získaných hlasů. A naopak, i relativně vysoká uzavírací klauzule se neprojeví příliš disproporčně tam, kde neexistuje vysoký počet malých stran, popřípadě jsou-li jejich zisky voličských hlasů pouze marginální.

3.4.4 Velikost volebního obvodu

Od doby, kdy Rae (1971, s. 117) konstatoval, že velikost volebního obvodu má nejsilnější vliv na proporcionalitu volebních výsledků⁶³, bývá velikost obvodu považována za rozhodující proměnnou z hlediska (přímého) účinku na proporcionalitu v jakékoli rodině volebních systémů, což se snaží empiricky dokázat mnohé později publikované studie (srv. Rose, 1984, s. 77; Sartori, 1986, s. 53 a 66; Taagepera a Shugart, 1989, s. 112; Nohlen, 1990, s. 65–75; Lijphart, 1990, s. 482; Gallagher, 1991, s. 43–44; Lijphart, 1994, s. 11; Farrell, 2001, s. 154; Sartori, 2001, s. 21; Norris, 2004, s. 55; Reynolds, Reilly a Ellis, 2005, s. 82).

Kategorii velikosti volebního obvodu lze dále rozlišit na jednomandátové a vícemandátové volebními obvody. Pokud velikost volebního obvodu odpovídá jednomu rozdělovanému mandátu, výsledek procesu přidělování mandátu bude vždy stejný bez ohledu na to, jaká volební formule byla pro alokaci užitá. V jednomandátovém volebním obvodu bude *de facto* vždy uplatněna většinová logika ve smyslu hesla „vítěz bere vše“.

Vzhledem k účinkům velikosti volebních obvodů na výslednou míru proporcionality lze dále vnitřně klasifikovat kategorii vícemandátových obvodů v poměrných volebních systémech. V politologické literatuře se setkáváme s rozlišením na malé a velké obvody, někteří autoři (Taagepera a Shugart, 1989, s. 123; Nohlen, 1990, s. 65) pak jako mezistupeň

⁶³ Jak ale připomínají Sartori (1986, s. 66, poz. 13) a po něm i Lijphart (1994, s. 11), prvním autorem, který hovořil o rozhodujícím vlivu velikosti volebního obvodu na míru proporcionality, nebyl Rae, nýbrž již o více než dvě desetiletí dříve James Hogan ve své knize nazvané *Election and Representation* z roku 1945. Byl to právě Hogan, kdo vysledoval, že s rostoucím počtem poslanců volených ve volebním obvodu se bude výsledek stále více blížit ideálu proporcionality. Lijphart (1994, s. 11) současně připomíná osobnost George Horwilla, který ještě o dalších dvacet let dříve hovořil o velikosti volebního obvodu jako o nanejvýš důležitém (*all-important*) faktoru volebních systémů.

stanovují ještě podkategorii středně velkých obvodů. Toto rozlišení má význam ve vztahu k míře proporcionality výstupů z těchto volebních obvodů. Obecně lze k jednotlivým subkategoriím vícemandátových obvodů konstatovat, že malé obvody produkují stav, který Rae (1971, s. 74–77) označil jako umělé většiny (*manufactured majorities*), a velmi malé obvody pak mohou vést až k většinovému způsobu reprezentace. Naopak velké obvody umožňují eliminovat potenciální většintvorné prvky volebního designu a ve velmi rozsáhlých volebních obvodech se tyto mohou téměř zcela vyrušit⁶⁴. Nutno dodat, že v otázce, kudy běží dělicí linie mezi jednotlivými subkategoriemi proměnné velikosti volebních obvodů, ale mezi jednotlivými teoretiky nepanuje úplná shoda.

Zatímco Taagepera se Shugartem (1989, s. 123) a posléze i Lijphart (1990, s. 486) označují pětimandátové obvody již za nejmenší středně velké obvody, podle Raeho či Nohlena (1990, s. 65) by tyto patřily ještě mezi obvody malé. Dvě z pěti Raeho kategorií velikostí obvodů se pohybují v rozmezí od dvou do šesti a od šesti do deseti rozdělovaných mandátů. Hranice šesti mandátů je tedy pro Raeho dělicí linií mezi skupinou malých a středně velkých obvodů. Podobně pak Nohlen stanovuje spodní hranici pro stanovení středně velkých obvodů na šest mandátů. To ale připouští i Taagepera se Shugartem v případě většího počtu politických stran a pro takový případ posouvají tuto hranici na šest mandátů⁶⁵.

Důležitým poznatkem ve vztahu míry disproporcionality a velikosti volebního obvodu bylo Raeho (1971, s. 117–118) zdůraznění, že vztah mezi nimi není lineární, nýbrž kvadratický. Grafické znázornění tohoto vztahu by tedy opisovalo křivku. Podobně Lijphart je toho názoru, že klesne-li velikost volebního obvodu pod osm rozdělovaných mandátů, pak progresivně narůstá disproporcionalita alokace mandátů. Jak ale správně připomíná Michal Klíma (2001, s. 113), tyto hodnoty Lijphart měří na d'Hondtově děliteli⁶⁶. Carey s Hixem (2009) vysledovali, že nárůst velikosti obvodu od jednomandátového

64 Podle Matthewa Søberga Shugarta (2000, s. 67) dochází k přiblížení podílů voličských hlasů a alokace mandátů ve volebních obvodech rozdělujících dvacet mandátů.

65 Jiný přístup k této problematice představují například Arend Lijphart a posléze i Josep Colomer (2004a, s. 54), kteří kladou dělicí linii až na hranici mezi osmimandátovými a devítimandátovými obvody. Lijphart s Gibberdem (1977, s. 227) připomínají Sartoriho klasifikaci z roku 1968, užívající podobné logiky. Sartori ve svém příspěvku pro sborník *Public Policy*, editovaný Jamesem Montgomerym a Albertem O. Hirschmanem, rozlišil (malé) obvody o velikosti čtyř až osmi mandátů, obvody s deseti až dvaceti mandáty a celostátní volební obvody. John M. Carey se Simonem Hixem (2009, s. 7) pak rozlišují pouze malé a velké obvody, přičemž za malé považují ty rozdělující do šesti mandátů (včetně šestimandátového), zatímco velké obvody rozdělují více než šest mandátů. To koresponduje s Raeho závěrem (1971, s. 116–117), že poměrný volební systém bude dostatečně (*reasonable*) proporční v obvodech rozdělujících sedm a více mandátů.

66 Již dříve Rae (1971, s. 116) hovořil o tom, že d'Hondtův dělitel se chová proporčně ve větších než sedmimandátových volebních obvodech. Taagepera a Shugart (1989, s. 113) oproti tomu ukazují, že d'Hondtův dělitel výrazně mění svoji hodnotu ve prospěch vyšší proporcionality (měřenu indexem *distorze Loosemorea a Hanbyho*) již na hranici pěti mandátů.

k pětimandátovému byl doprovázen výrazným snížením disproporcionality zastoupení o více než dvě třetiny. S dalším růstem obvodů nad šest mandátů se pak – alespoň podle autorů – míra disproporcionality dále výrazněji neredukuje.

Gallagher (1991, s. 44) upozorňuje, že čím je počet soutěžících stran v systému nižší, tím menší obvod je potřeba k dosažení zvolené úrovně proporcionality. Současně připomeňme Benoitův závěr (2001, s. 204), že účinky velikosti volebního obvodu jdou ruku v ruce s efekty volební formule a případná ignorace této vzájemné interakce by mohla vést k zaujatému (*biased*) hodnocení důsledků velikosti volebního obvodu. Je nutné nepodcenit vliv volebních formulí, které se v poměrných systémech výrazně podílí na případné disproporcionalitě volebních výsledků. Je to ve svém důsledku právě kombinace velikosti volebního obvodu a volební formule, co určuje výslednou míru disproporcionality, přičemž určitý vliv sehrává i počet a vzájemná velikost stran (zejména těch se zastoupením ve voleném orgánu).

Jak budou vzájemně působit velikost volebního obvodu, volební formule a počet a vzájemná velikost politických stran⁶⁷ – a podle Lijpharta (1994, s. 12) i uzavírací klauzule – odhalují takzvané přirozené prahy. Podle Jørgena Elklita a Nigela Robertse (1996, s. 226) představuje efektivní (přirozený) práh nejpodstatnější proměnnou ve vztahu k proporcionalitě volebních výsledků a počtu stran. Když Gallagher a Mitchell (2005a, s. 13) konstatují, že každý proporční volební systém pracuje s nějakým typem prahů bránících malým stranám získat svůj férový podíl hlasů, měli zcela nepochybně na mysli právě přirozené prahy⁶⁸.

Označení přirozený práh do jisté míry vystihuje, co jej odlišuje od umělé uzavírací klauzule. Uzavírací klauzule představuje primární proměnnou, která není odvozena od jiných proměnných a je stanovena rozhodnutím zákonodárce – někdy se pro ní proto užívá označení umělá klauzule či výstižněji zákonem stanovený práh (*legal threshold*). Konkrétně stanovuje klauzule hranici, po jejímž překonání má kandidující subjekt právo zúčastnit se skrutinia – procesu převodu hlasů na mandáty, aniž by v něm ovšem nutně musel získat jediný mandát.

Naopak přirozený práh představuje skutečnou procentuální hranici hlasů, které musí politická strana získat, aby jí byl přidělen poslanecký mandát. Přirozená klauzule tak není zákonem stanovená bariéra, nýbrž je důsledkem vlivu působení jiných proměnných a faktorů

67 Taagepera (2008, s. 244) správně upozorňuje, že počet stran v soutěži nepředstavuje institucionální vstup. Totéž platí i o vzájemné velikosti těchto stran.

68 Podle mnoha teoretiků volebních systémů zabývajících se touto problematikou je pro určení hranice přirozeného prahu nejdůležitější proměnnou velikost volebního obvodu, ačkoli její účinek může být oslaben nebo naopak posílen zvolenou volební formulí. Lijphart (1994, s. 12; 1999, s. 153) a později Elklit s Robertsem (1996, s. 238, poz. 14) dokonce hovoří o tom, že by bylo možné velikost volebního obvodu a volební prahy spojit do jediné proměnné, protože se *de facto* jedná o dvě strany téže mince – o explicitní bariéry proti malým politickým stranám a kandidujícím subjektům.

volebního zákonodárství (viz výše), pročez ji je vhodné nahlížet jako sekundární proměnnou. Zákonodárci ji nemohou ovlivnit přímo. Nepřímo ji pak mohou ovlivnit pouze částečně, a sice změnou některých dalších parametrů volebního systému⁶⁹.

Obecně tedy platí, že v malých a středních obvodech bude hranice přirozeného prahu vyšší než uzavírací klauzule (za předpokladu, že tato je stanovena v obvyklém rozsahu do pěti procent), naopak ve velkých obvodech bude hladina přirozeného prahu stejná nebo nižší než v případě uzavírací klauzule (například při existenci pětiprocentní uzavírací klauzule bude s největší pravděpodobností hodnota přirozeného prahu ve dvacetimandátovém obvodě nižší než zákonem stanovená uzavírací klauzule). Přesto je zřejmé, že takzvaný přirozený práh je důležitým faktorem pro zkoumání proporcionality i pro zkoumání problematiky zastoupení malých politických stran v zastupitelském tělesu.

Jak připomíná Tomáš Lebeda (2008, s. 133), není složité přesně stanovit hranici přirozeného prahu na základě volebních výsledků či modelových simulací, tyto ovšem mají jen nízkou prediktivní hodnotu. Proto bylo cílem teoretiků vytvořit nějaké obecné teoretické vzorce pro stanovení přirozených prahů, pro něž by nebylo potřeba znát konkrétní volební výsledky a které by bylo posléze možné použít jako prediktivní nástroje (nejen) pro případné volební inženýrství. Tomuto tématu se teoretici věnovali zejména v sedmdesátých letech dvacátého století, i když i později se otázce přirozených prahů někteří z nich věnují.

Od převratné studie Douglase W. Raeho, Victora Hanbyho a Johna Loosemorea publikované roku 1971 se rozlišují dva různé typy prahů, takzvané prahy reprezentace a prahy vyloučení (Rae, Hanby a Loosemore, 1971). S prahem zastoupení se poprvé setkáváme již v příspěvku norského politologa Steina Rokkana z roku 1968. Rokkan (1968, s. 13–16) navrhl matematické formule prahů zastoupení pro tři základní varianty listinných poměrných volebních systémů: pro d'Hondtův dělitel, pro dělitel Sainte-Laguë a pro systémy využívající metody nejvyšších zbytků, neboli volebních kvót. Prahy vyloučení doplňují o tři roky později již zmiňovaní Rae, Hanby a Loosemore s odkazem na skutečnost, že politické strany mohou snadno překonat počty hlasů stanovené Rokkanovými prahy reprezentace, aniž by ovšem nutně musely získat alespoň jeden mandát (Rae, Hanby a Loosemore, 1971, s. 480)⁷⁰.

69 Praktický příklad rozdílu fungování uzavírací klauzule a přirozeného prahu nám nabízí španělská volební praxe. Španělská volební legislativa stanovuje tříprocentní uzavírací klauzuli na úrovni každého obvodu, ve většině obvodů je ale přirozený práh výrazně vyšší. Výjimku představují některé velké městské volební obvody – například Madrid s pětaticeti, Barcelona s jedenatřiceti, ale i Valencia s šestnácti rozdělovanými mandáty (v květnu roku 2008). Je to dáno především malou velikostí většiny španělských volebních obvodů, přičemž v převážné většině z nich se uděluje tři až osm mandátů.

70 O další čtyři roky později rozšiřuje tehdejší poznání Grofman (1975, s. 311–313), když přidává vzorce pro výpočet prahů zastoupení a inkluze i pro další volební techniky: blokového hlasování (podle Grofmana stejná formule jako pro *plurality*), omezeného hlasování, kumulativního hlasování a pro modifikovaný dělitel

Práh vyloučení (*threshold of exclusion*), pro který později Lijphart (1994, s. 25) vymyslel synonymum horní práh (*upper threshold*), představuje hranici maximálního procentuálního podílu voličských hlasů, který ještě negarantuje politické straně zisk mandátu, a to při nejméně příznivých podmínkách. Je to tedy nejvyšší podíl hlasů, při kterém strana ještě nemusí získat zastoupení. Naopak takzvaný práh reprezentace, neboli práh inkluze (*threshold of inclusion*) – pro který Lijphart (1994, s. 25) používá synonymum dolní práh (*lower threshold*), protože vykazuje nižší hodnoty než výše představený práh exkluze – stanovuje minimální procentuální podíl hlasů, jež politická strana potřebuje k zisku prvního (popřípadě jediného) mandátu za zcela nejpříznivějších podmínek.

Výstižně působení obou typů prahů definuje Lijphart (1994, s. 25), podle něhož platí, že překoná-li politická strana hranici dolního prahu, je možné, že získá poslanecký mandát. Pokud ale zdolá hranici horního prahu, má zisk mandátu naprosto jistý. Neboli slovy Bernarda Grofmana (1975, s. 311), dosažení prahu reprezentace představuje pro politické strany nutnou podmínku pro získání parlamentního zastoupení, nicméně podmínku nezbytnou pro získání reprezentace představuje překonání prahu exkluze.

Současně připomeňme poznatek Raeho, Hanbyho a Loosemorea (1971, s. 485) – později zopakovaný například v Grofmanově příspěvku (1975, s. 312) či ve studii publikované Lijphartem a Gibberdem (1977, s. 226), že pokud soutěží tři a více politických stran, prahy vyloučení dosahují vyšších hodnot než prahy reprezentace. Pokud soutěží právě dvě politické strany, jsou hodnoty obou typů prahů identické.

Již výše bylo naznačeno, že různé poměrné volební formule produkují různé efektivní prahy. Tabulka 3.5 představuje vzorce pro výpočet procentuálních hodnot prahů inkluze neboli zastoupení (T_I) a prahů exkluze (T_E) pro vybrané volební formule na úrovni volebního obvodu. Pro výpočet hodnot obou prahů je nutné znát velikost volebního obvodu (M) a počet soutěžících stran (p).

Z tabulky 3.5 je tedy zřejmá vazba mezi počtem soutěžících politických stran a velikostí volebního obvodu, přičemž již výše jsme konstatovali nejvýznamnější vliv proměnné velikosti volebních obvodů. S rostoucí velikostí obvodu klesají hodnoty obou prahů.

Sainte-Laguë. Některé matematické formule posléze opraví Arend Lijphart a Robert W. Gibberd (1977).

Tab. 3.5 Vzorce pro výpočty hodnot prahů inkluze a exkluze pro vybrané volební formule

Volební formule	Práh inkluze	Práh exkluze	
		$(p-1) \leq M$	$(p-1) > M$
d'Hondtův dělitel	$100/(M+p-1)$	$100/(M+1)$	$100/(M+1)$
Dělitel Sainte-Laguë	$100/(2M+p-2)$	$100/(2M-p+2)$	$100/(M+1)$
Modifikovaný dělitel Ste.-Laguë	$140/(2M+1,4p-2,4)$	$140/(2M-p+2,4)$	$100/(M+1)$
Dánský dělitel	$100/(3M+p-3)$	$100/(3M-2p+3)$	$100/(M+1)$
Dělitel Imperiali	$200/(M+2p-1)$	$200/(M+3)$	$200/(M+3)$
Hareova kvóta	$100/M.p$	$100p-100/M.p$	$100/(M+1)$
Hagenbach-Bischoffova kvóta	$200/p.(M+1)$	$100/(M+1)$	$100/(M+1)$
Imperialiho kvóta	$300/p.(M+2)$	$100/(M+1)$	$200/(M+3)$
Systém jednoho přenosného hlasu	0	$100/(M+1)$	$100/(M+1)$
Systém prosté většiny (<i>plurality</i>)	$100/p$	–	$100/2$

Pokud platí, že $M \geq (p-1) \geq (M/2)$, potom bude podle Michaela Gallaghera (1992, s. 486) vzorec pro výpočet prahu exkluze pro modifikovaný dělitel Sainte-Laguë vypadat následovně: $T_E = 140/(1,6M-0,2p+1,6)$.

Zdroje: Rokkan, 1968, s. 13–15; Rae, Loosemore a Hanby, 1971, s. 485, tab. 1; Grofman, 1975, s. 313, tab. 1; Grofman, 1999a, s. 320, tab. 2; Lijphart a Gibberd, 1977, s. 225, tab. 1; Laakso, 1979, s. 162, tab. 1; Gallagher, 1992, s. 486, graf 2; Taagepera, 2008, s. 243, tab. 15.1; Bischoff, 2008, s. 238, příl. 1; Lebeda, 2008, s. 135, tab. 39.

Lebeda (2008, s. 139) dochází k závěru, že je možné bez větších problémů definovat horní práh obecněji a že na něm existuje široká shoda mezi badateli. Obecný vzorec proporčních formulí podle Lebedy vychází z logiky Hagenbach-Bischoffovy kvóty a bude mít následující podobu $T_E' = 100/(M+1)$. Tento obecný vzorec pro průměrný práh vyloučení na úrovni obvodu je platný pro všechny proporční formule s výjimkou dělitele Imperiali.

Složitější je situace v otázce stanovení obecně platného vzorce pro výpočet spodního prahu. Původní obecný vzorec v podobě $T_I' = 100/M.p$, tedy v souladu s logikou Hareovy kvóty, pochází od Taagepera a Shugarta (1989, s. 274–277). Podle Lebedy (2008, s. 139) tento vzorec stanovuje skutečně nejnižší hodnoty, při nichž může strana získat svůj první mandát. Lijphart (1994, s. 26) a posléze i Elklit s Robertsem (1996, s. 237, poz. 7) ovšem upozorňují, že hodnoty takto stanoveného prahu jsou příliš nízké a jen výjimečně se blíží hodnotám skutečného prahu. Lijphart (1994, s. 27) proto navrhuje nový vzorec poskytující o poznání vyšší hodnoty a více se blížící hodnotám skutečných prahů v podobě $T_I' = 100/2M$. Po dalším bádání nakonec Taagepera (1998, s. 394) stanovuje obecný vzorec pro průměrný práh minimální reprezentace na úrovni volebního obvodu v podobě $T_I' = 75/(M+1)$ ⁷¹ jako

⁷¹ Taagepera (2002, s. 386, poz. 2) připouští, že již o něco dříve tento vzorec zmiňuje ve své knize Lijphart (1994, s. 183). Současně ovšem Taagepera dodává, že Lijphart k této formuli dochází na základě předchozí

nejlépe vyhovující realitě (Taagepera, 2008, s. 246).

Taagepera se navíc nespokojí pouze s obecným vzorcem na úrovni volebního obvodu a pokusí se stanovit obdobnou obecnou formuli i pro celostátní úroveň. Celostátní práh nejnižší reprezentace (inkluze) by měl stanovovat nejnižší možné procento hlasů, za kterých politická strana ještě může získat svůj první (případně jediný) mandát v rámci celého volebního systému. Podle Taagepera (2008, s. 247) je pro celostátní úroveň klíčový počet volebních obvodů (E), které je třeba v rámci obecného vzorce zohlednit. Výsledkem jsou dva vzorce celostátního průměrného minimálního prahu zastoupení – první vzorec určený pro případy, kdy kandidují politické strany a jejich listiny, má podobu: $T=75/[(M+1).E^{1/2}]$; druhý vzorec určený pro případy volebních systémů s možností kandidatury nezávislých kandidátů pak má následující podobu: $T=75/[(M+1).E]$ (více viz Taagepera, 2002; 2008, s. 247–248).

Problém s obecnými charakteristikami účinku velikosti obvodů na proporcionalitu nastává ve chvíli, kdy se část mandátů převádí do druhého (dalších) skrutinií. Víceúrovňové volební systémy Rae (1971, s. 124) označuje jako systémy užívající *complex districting*. V podstatě je možné rozlišit tři základní typy mandátů rozdělovaných na vyšší úrovni – jsou jimi mandáty zbytkové, mandáty dodatečné a mandáty kompenzační (více viz kap. 2.4).

Podle Andrého Blaise a Louise Massicotta (2002, s. 49–50) umožňuje procedura zbytkových mandátů malým stranám vyvážit ztrátový účinek v důsledku rozptylu jejich hlasů v lokálních volebních obvodech. Současně ale platí, že některé z metod rozdělení zbytkových mandátů na vyšší úrovni volebního systému mohou částečně zvýhodnit velké politické strany – například tehdy, rozdělují-li se zbytkové mandáty z celkového počtu hlasů, nebo existují-li na vyšší úrovni vysoké uzavírací klauzule (jako například v řeckých legislativních volbách v období let 1974 až 1981). Rozdělují-li se ale zbytkové mandáty jen z hlasů, které nevedly k obsazení mandátu na nižší úrovni, významnou roli hraje skutečnost, kolik mandátů se převádí a především kolik hlasů si jednotlivé strany na vyšší úroveň z úrovně nižší přináší.

Zbytkové mandáty je možné přikázat i nejsilnější politické straně. Příkladem takového využití zbytkových mandátů je řecká volební praxe (ve třetím skrutiniu) uplatňovaná v letech 1974 až 1985, přičemž se jednalo o zhruba dvanáct mandátů (více viz poz. 78), nebo snaha o zavedení tohoto mechanismu v takzvané řecké variantě volební reformy předložené českou vládou na podzim roku 2008 (viz níže).

V případě kompenzačních mandátů je rozhodující vyšší úroveň, zatímco u zbytkových mandátů úroveň základní. Mnozí autoři se navíc shodují (srv. Taagepera a Shugart, 1989,

osobní komunikace s ním, pročež si připisuje její autorství.

s. 129; Lijphart, 1994, s. 32; Elklit a Roberts, 1996; Gallagher a Mitchell, 2005a, s. 15), že v poměrných volebních systémech s kompenzačními mandáty je z hlediska proporcionality nepodstatné, jak jsou konstruovány volební obvody na základní úrovni alokace mandátů, rozděluje-li se na vyšší úrovni dostatečné množství mandátů schopné zajistit kompenzaci. Při užití mechanismu kompenzačních mandátů je tedy míra proporcionality volebních výsledků závislá na počtu kompenzačních mandátů a platí, že s rostoucím procentem kompenzačních mandátů roste celková míra proporcionality alokace mandátů mezi jednotlivé politické strany. Hlavní roli tak zde hraje až druhé (poslední) skrutinium.

Na rozdíl od předchozích dvou metod alokace na vyšší úrovni nelze u metody dodatečných mandátů obecně stanovit, která z úrovní je pro proporcionalitu rozhodující. Vyšší úroveň může zvýraznit zisky nejsilnějších stran ve volbách nebo posílit zastoupení malých stran (například pokud by se na nižší úrovni rozdělovaly mandáty v malých volebních obvodech) ve srovnání s výsledky rozdělení mandátů na nižších úrovních volebního systému.

Když Lijphart (1994, s. 10–15) uvažuje o konkrétních dimenzích volebních systémů, vedle čtyř základních dimenzí (volební formule, velikost volebního obvodu, volební práh a velikost voleného sboru) vymezuje některé další aspekty volebních systémů. Některé z těchto „menších“ dimenzí – strukturu hlasování a možnost *apparentement* – jsme si představili již výše v souvislosti s otázkou struktury hlasování, nyní se proto zaměříme na jednu z oněch dalších dimenzí, která se dotýká tématu volebních obvodů, na otázku jejich nerovnoměrného (nepoměrného) vymezení (*malapportionment*). Ve volebních systémech s jednomandátovými obvody se užití metody *malapportionment* projevuje tak, že jednotlivé obvody mají různý počet voličů. V systémech s vícemandátovými obvody se pak tento prvek projevuje tak, že v některých obvodech připadá vyšší počet voličů na volený mandát než v obvodech jiných. Jinými slovy, v nerovnoměrně vymezených vícemandátových obvodech se volí více mandátů, než by úměrně odpovídalo voličské populaci⁷².

Jako jeden z prvních upozornil na možnost limitovat proporcionalitu právě pomocí mechanismu *malapportionment* Gallagher (1991, s. 44–45). Dopady *malapportionment* na celkovou míru proporcionality volebních výstupů je možné eliminovat zavedením jediného celostátního obvodu, případně zavedením vyšší, zejména celostátní úrovně rozdělování

72 Podle Davida Samuelse a Richarda Snydera (2001, s. 652–653) je *malapportionment* základní charakteristikou světových volebních systémů. Zejména latinskoamerické a africké státy vykazují vysoké úrovně. Lijphart (1994, s. 15) dodává, že zjevným cílem tohoto mechanismu je systematicky zvýhodnit určité skupiny. Lijphart (1999, s. 156) a posléze i Gallagher s Mitchellem (2005, s. 634) připomínají, že nejčastěji dochází k využití této metody za účelem nadreprezentovat rurální, tedy slaběji osídlené oblasti, či poskytnout jakousi formu bonusu stranám, které jsou nejsilnější v nadreprezentovaných oblastech.

mandátů. Samuels se Snyderem nicméně varují (2001, s. 657), že ačkoli celostátní úroveň může redukovat míru *malapportionment*, regionální a provinční vyšší úrovně mohou naopak celkovou míru *malapportionment* zvyšovat.

Jak jsme ale měli možnost vidět v českých sněmovních volbách v roce 2006, problém může představovat i situace, kdy jsou sice volební obvody vymezeny úměrně k počtu voličů, kdy se ale velikosti jednotlivých obvodů vzájemně výrazně liší. Pro voliče je pak těžké vyrovnat se s různým fungováním mechanického efektu volebního systému v různě velkých volebních obvodech. V důsledku tohoto jevu se konkrétně v českých sněmovních volbách konaných v roce 2006 nedostavil v menších obvodech adekvátní psychologický efekt, což vedlo ke znepokojení zejména voličů a kandidátů Strany zelených v Libereckém kraji⁷³.

Česká republika nicméně není zdaleka jedinou zemí, která se potýká s podobným „problémem“. Monroe a Rose (2002, s. 68) připomínají, že většina celostátních zákonodárných sborů je volena v obvodech o různé velikosti. Následně na příkladu portugalských voleb dokumentují (Monroe a Rose, 2002, s. 79–86), že nestejná distribuce velikosti obvodů může pokřivit stranické zastoupení. Podobně Nohlen (1990, s. 216) ukazuje, že rozdílná velikost obvodů ve Španělsku produkuje různé bariéry, v důsledku čehož mohou vznikat značné disproporce⁷⁴. Výsledkem je fakt, na který upozorňuje již Richard Rose (1984, s. 74)⁷⁵, že nejvíce disproporční z poměrných systémů – španělský, vede k více disproporčním výsledkům než pět ze sedmi sledovaných nepoměrných systémů (konkrétně se jednalo o Spojené státy, Japonsko⁷⁶, Kanadu, Austrálii a Velkou Británii; více disproporční byly podle

73 Jestliže v praxi platí, že voliči upravují své stranické preference s ohledem k existenci klauzule, musí si tito uvědomit, že překonání klauzule kandidujícím subjektem nutně ještě neznamená zisk mandátů. Její překonání pouze umožňuje subjektu postoupit do procesu rozdělování mandátů mezi stranické listiny, do skrutinia. Tato skutečnost by měla být zřejmá zejména voličům v malých a středně velkých obvodech, kde se k zisku mandátu často vyžaduje deset a více procent hlasů ve volebním obvodu (více viz otázka efektivních prahů). Na druhou stranu nutno dodat, že pokud by se voliči v menších obvodech rozhodli volit tak, aby jejich hlas nepropadl, a tedy nepodpořit stranu, která se pohybuje jen v nepatrné vzdálenosti od hranice umělé klauzule, hrozilo by, že by tato voličská strategie ve svém důsledku mohla vést k tomu, že by nakonec taková strana nepřekonalala ani hranici nezbytnou pro postup do skrutinia, a tedy ztratila šanci ucházet se o mandáty.

74 V souvislosti se Španělskem je nicméně třeba připomenout, že kromě výrazných rozdílů ve velikosti obvodů se zde setkáváme i s výraznou nadreprezentací malých regionů, na níž upozorňuje již Richard Gunther (1989, s. 838). Výsledky španělských voleb konaných 9. března 2008 ukazují, že v obvodech ve velkých městech jako jsou Sevilla, Barcelona či Madrid připadá na poslance přes sto dvacet tisíc registrovaných voličů, zatímco ve volebních obvodech Soria či Teruel je to méně než čtyřicet tisíc. To je způsobeno dikcí španělského volebního zákona, který explicitně stanovuje spodní hranici velikosti obvodu na španělském území na dva rozdělované mandáty (pouze obě severoafrické enklávy, Ceuta a Melilla, rozdělují po jednom mandátu). Jonathan Hopkin (2005, s. 378) spočítal, že z celkového počtu tří set padesáti mandátů se „jen“ dvě stě čtyřicet osm křesel rozděluje podle hustoty zalidnění, zatímco zbylých sto dva mandátů je – namísto podle počtu voličů v obvodu – rozdělováno s ohledem na výše zmíněné zákonné ustanovení. Podle Samuelse se Snyderem (2001, s. 661, tab. 4) má Španělsko šestnáctou nejvíce *malapportioned* dolní komorou světa.

75 Rose zde navazuje na o dva roky dříve představenou studii, zpracovanou spolu s Thomasem T. Mackiem.

76 Zde jen připomeňme, že Giovanni Sartori (2001, s. 35–37) se přimlouval za řazení japonského volebního systému jednoho nepřenosného hlasu do kategorie poměrných volebních systémů.

Roseho výzkumu pouze volební systémy na Novém Zélandu a ve Francii)⁷⁷.

V souvislosti s možností deformace proporcionality prostřednictvím vymezování volebních obvodů je potřeba zmínit ještě jeden termín – *gerrymandering*. Tento termín se vztahuje k situaci, kdy jsou zamýšleně manipulovány hranice obvodů tak, aby zvýhodnily konkrétní politické strany nebo zájmy⁷⁸.

Taagepera a Shugart (1989, s. 17–18), respektive později i Taagepera (2008, s. 43–44) sám označí *malapportionment* a *gerrymandering* za patologie volebních systémů.

3.4.5 Velikost voleného sboru

Lijphart (1994, s. 11–13; 1999, s. 144–146) mezi základní atributy volebních systémů řadí velikost voleného zastupitelského sboru. Sám Lijphart nepřímou přiznává, že velikost zastupitelského orgánu se mezi základní dimenze dostává pod vlivem Raeho myšlení. Podle Lijpharta (1994, s. 12) si sice Rae ve své analýze dává pozor na tuto obecně zanedbávanou proměnnou, aniž by ovšem provedl její empirickou analýzu. Mezi základní komponenty řadí velikost voleného sboru i Taagepera (například v 2008, s. 17–19).

Podle Lijpharta (1999, s. 155) je perfektní proporcionality možné dosáhnout, volí-li se alespoň stočlenný zastupitelský sbor. V orgánech čítajících sto a více poslanců se velikost voleného sboru stává relativně nedůležitým atributem z hlediska celkové míry proporcionality, při nižším počtu ovšem velikost voleného sboru představuje vlivný faktor.

⁷⁷ Lijphart (1999, s. 162, tab. 8.2) na základě měření průměrných hodnot disproporcionality ve volbách konaných v období let 1945 až 1996 dochází k poněkud jinému výsledku. Španělský volební systém sice prezentuje jako nejméně proporční ze všech sledovaných volebních systémů poměrného zastoupení, tento nicméně vykazuje nižší míru disproporcionality než jakýkoli většinový systém – ať už prostě (*plurality*) nebo absolutně (*majority*) většinový. Podle Lijphartova měření tak i volební systémy Austrálie, Spojeného království, Kanady a Spojených států produkují více disproporční volební výsledky. Pouze japonský volební systém jednoho nepřenosného hlasu vyhodnocuje Lijphart – podobně jako dříve Rose – jako více proporční než španělský poměrný volební systém. I tak ale japonský volební systém zůstává více disproporční než většina zkoumaných poměrných volebních systémů (pouze s výjimkou Řecka a již zmiňovaného Španělska). Přesto Lijphart (1999, s. 163) sám zařadí japonský volební systém jednoho nepřenosného hlasu na proporční stranu od dělicí linie mezi volebními systémy poměrného zastoupení a většinovými volebními systémy.

⁷⁸ Název je odvozen od jména guvernéra Massachusetts (později Madisonova viceprezidenta) Eldridge Gerryho (1744–1814) spojeného se slovem salamandr. Gerry v roce 1812 podepsal zákon o změně hranic senátorského obvodu *Essex County* (na severu Bostonu), pročež zde jeho strana získala nadpoloviční většinu senátorských mandátů (poměrem dvacet devět křesel ku jedenácti), ačkoli získala o patnáct set hlasů méně. Navíc takto vzniklý obvod měl neobvyklý tvar ve tvaru těla mloka (*salamander*). Od té doby se stal termín *gerrymandering* synonymem pro jakoukoli snahu vymezit hranice obvodů tak, aby odpovídaly určitým politickým zájmům. Podle Taagepera (1984, s. 98) není možné provést klasický *gerrymandering*, s jakým se setkáváme v jednomandátových obvodech, v obvodu dvoumandátovém. Komplikace se snahou aplikovat tento mechanismus na vícemandátové obvody si užil irský labouristický ministr pověřený návrhem nových volebních obvodů James Tully. Od té doby se pro označení neúspěšné snahy o manipulaci volebních obvodů ve prospěch konkrétních zájmů užívá termínu *tullymandering*.

Je nepochybné, že velikost voleného sboru bude mít vliv na jeho složení a míru proporcionality – čím větší sbor, tím vyšší pravděpodobnost na dosažení vyššího stupně proporcionality jeho složení s ohledem na volební výsledky. Taagepera (2008, s. 17) připomíná, že menší zastupitelská tělesa poskytují menší prostor pro rozmanitost, protože proces rozhodování o velikosti zákonodárného sboru ovlivňuje šance malých stran⁷⁹. Farrell (2001, s. 154) pak podporuje toto tvrzení odkazem, že z hlediska počtu poslanců větší parlamenty jsou statisticky spojovány s vyšší mírou proporcionality zastoupení.

Výše uvedenou hypotézu na svém vzorku šestatřiceti zemí světa empiricky dokazuje i sám Lijphart (1999, s. 162–164). Lijphart seřadí těchto třicet šest zkoumaných volebních systémů podle míry průměrné disproporcionality ve sledovaném období let 1945 až 1996, aby zjistil, že čtyři nejvíce disproporční systémy v parlamentarismech mají země užívající techniky prosté většiny (*plurality*) v malých zastupitelských orgánech – v nejvíce disproporčním systému Jamajky se volí šedesát poslanců, následují Mauricius se sedmdesáti poslanci⁸⁰, Barbados s osmadvaceti volenými poslanci a Bahamy s čtyřiceti devíti poslanci.

Tento vliv je ovšem zcela srovnatelný s vlivem velikosti volebních obvodů v případech, že se celý zastupitelský sbor volí v jediném celostátním obvodu. Naopak v situaci, kdy je sbor volen v několika vícemandátových obvodech, lze konstatovat, že velikost zastupitelského tělesa *de facto* bude mít ve velké většině případů jen nepatrný vliv na výslednou alokaci mandátů. Ve skutečnosti jde mnohem spíše o velikost volebních obvodů než o velikost volené instituce. I proto Colomer (2004, s. 45) sloučí velikost voleného sboru spolu s velikostí obvodu do jednoho ze dvou klíčových elementů poměrných systémů nazvaného počet mandátů (druhým klíčovým elementem je takzvaná kvótní formule – *quota formula*).

Nicméně na druhou stranu nelze než souhlasit s Lebedou (2006, 427; 2008, s. 26–27), že vazbu mezi mírou proporcionality a velikostí volebního obvodu není možné paušálně zavrhnout. Dvacet pětimandátových obvodů může poskytnout mnohem proporčnější výsledky než jeden pětimandátový obvod, protože se případné lokální disproporcionality v jednotlivých obvodech mohou vyvažovat jinými lokálními disproporcionalitami v jiných obvodech⁸¹.

79 Taagepera (2008, s. 25) jako příklad dává dolní komoru ve Spojeném království s počtem okolo šesti set padesáti poslanců a v Indii se zhruba pěti sty padesáti poslanci, které mohou čítat více než pouhé dva signifikantní politické subjekty, zatímco v barbadoském parlamentu s celkem dvaceti šesti poslanci mívá vítězná strana okolo sedmdesáti procent mandátů, a opozice tak zde hraje pouze marginální roli.

80 Na Mauriciu je disproporcionalita vzniklá v důsledku kombinace prostě většinové (*plurality*) volební techniky a malé velikosti voleného sboru ještě umocněna skutečností, že většina poslaneckých mandátů se rozděluje v třimandátových volebních obvodech. Celkový počet sedmdesáti mauricijských poslanců je volen ve dvaceti třimandátových a jednom dvoumandátovém volebním obvodu. Zbývajících osm poslaneckých míst je určeno pro takzvané nejlepší poražené.

81 Připomeňme, že podle Lijpharta (1994, s. 24) se v nejmenším voleném sboru volilo pouze šest zastupitelů. Konkrétně se jednalo o šest poslanců volených do Evropského parlamentu v Lucembursku.

4. Bonifikace vítěze volební soutěže

Důvodem pro zavedení prémie pro vítěze volební soutěže bývá ve většině případů představa, že takový mechanismus posílí ve volbách nejsilnější kandidující subjekt a zajistí mu dostatečnou většinu, aby mohl sestavit většinovou a poměrně stabilní vládu. Existují ovšem výjimky (viz Malta), kde je příčina zavedení případného volebního bonusu poněkud odlišná.

Všechny typy volebních systémů systematicky zvýhodňují velké kandidující subjekty a znevýhodňují ty malé. Dokonce i většina listinných poměrných systémů zvýhodňuje velké strany, a to i ve středně velkých a velkých obvodech. Tento účinek je samozřejmě ještě silnější v malých obvodech (srv. Taagepera, 2008, s. 41). Nejsilněji se pak tyto tendence projevují ve většinových volebních technikách prosté (*plurality*) i nadpoloviční většiny (*majority*).

Tyto tendence si velmi dobře uvědomoval již Douglas Rae⁸², který zavádí termín uměle vytvořené většiny (*manufactured majorities*). Tento termín se užívá v situaci, kdy kandidující subjekt získá nadpoloviční většinu mandátů, ačkoli získal méně než padesátiprocentní podporu voličů – v lepším případě získal prostou většinu (*plurality*) hlasů, v horším případě získal nadpoloviční většinu mandátů i přesto, že nezískal ani prostou většinu hlasů (jako tomu bylo například v britských volbách konaných v roce 1951 a v únoru 1974, nebo ve volbách na Novém Zélandu konaných v letech 1978 a 1981).

Dalšími možnými variantami parlamentních „většin“ jsou takzvaná získaná nadpoloviční většina (*earned majority*), kdy kandidující subjekt získá nadpoloviční většinu voličských hlasů i poslaneckých mandátů, a takzvaná přirozená menšina (*natural minority*), kdy žádný subjekt nezískává nadpoloviční většinu hlasů ani poslaneckých mandátů.

Lijphart (1999, s. 165–167) srovnal před více než deseti lety šestatřicet zemí, aby došel k závěru, že uměle vytvořené i získané nadpoloviční většiny se jen zřídka objevují v proporčních systémech (srv. Lijphart, 1999, s. 166, tab. 8.3). Pokud se s tímto jevem v poměrných systémech vůbec setkáváme, je to v podmínkách politických systémů, které mají relativně nízký počet stran (například Rakousko a Malta), případně které užívají výrazně disproporční formu poměrného systému zastoupení (například Řecko a Španělsko). Dalšími příklady zemí, kde se s těmito většinami můžeme setkat, jsou prezidentské režimy s poměrným volebním systémem pro zákonodárný orgán (Venezuela, Kolumbie a Kostarika).

Ve volební praxi se nicméně setkáváme i s více explicitními prvky bonifikace, kdy je princip volebního bonusu jasně specifikován volební legislativou. Například Taagepera (2008,

⁸² Douglas Rae (1971, s. 86) užívá vtipné přirovnání, které si zde dovolím ocitovat: „*Jako šerif z Nottinghamu, i volební systémy jsou nakloněny okrádání chudých a dávání bohatým*“.

s. 39) v této souvislosti hovoří o takzvaných zákonem stanovených většinách (*legal majorities*).

4.1 Možnosti bonifikace

Jednou z možností bonifikace je přidělování bonusových mandátů na úrovni obvodu, jako je tomu třeba na Srí Lance. Ve srílanském listinném dvouúrovňovém proporčním systému se v základní úrovni volí sto devadesát šest poslanců (z celkového počtu dvou set dvaceti pěti poslanců) ve dvaadvaceti obvodech (o velikosti od čtyř do dvaceti rozdělovaných mandátů). V každém obvodu platí, že kandidující subjekt, který zde získal nejvíce hlasů, získává jeden bonusový mandát. Zbylá křesla se rozdělují mezi strany, které překonaly zákonem stanovenou pětiprocentní uzavírací klauzuli na úrovni obvodu, pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty spolu s metodou nejvyšších zbytků na úrovni obvodu (více k srílanskému volebnímu systému viz Hicken, 2004; Reilly, 2001, s. 112–128; Shastri, 2005; Weeraratne, 2005). Stejně tak v turecké volební legislativě se setkáváme s tím, že vítězný politický subjekt v konkrétním obvodu získává bonusový mandát, ačkoli v Turecku je aplikace tohoto mechanismu omezena pouze na obvody o velikosti pěti rozdělovaných mandátů a větší.

Italská volební reforma pro senátní volby přijatá 14. prosince 2005 pak nejenže zajišťuje bonifikaci vítěze ve volebním regionu (jako je tomu na Srí Lance a v Turecku), ale rovnou mu přikazuje nadpoloviční většinu mandátů. Podle příslušného ustanovení volebního zákona z roku 2005 totiž kandidující subjekt, který získá v regionu nejvyšší počet voličských hlasů, má automaticky nárok na většinu padesáti pěti procent senátních mandátů, nezíská-li ovšem více. Ostatní mandáty se rozdělují mezi zbylé kandidující subjekty podle d'Hondtova dělitele⁸³.

Výše představené (srílanský i italský senátní) mechanismy nicméně bonifikují pouze vítěze volební soutěže na úrovni volebního obvodu, aniž by nutně výrazně posilovaly celostátního vítěze. Alternativa výše představeného mechanismu, která ovšem přináší bonus pro celkového vítěze volebního klání, je známá z řeckého volebního zákonodárství z let 1974 až 1985, kdy se všechny neobsazené mandáty v rámci celostátní úrovně přikazovaly ve volbách nejsilnější straně. Tato strana byla současně systematicky zvýhodňována vysokými uzavíracími klauzulemi a skutečností, že se všechny neobsazené mandáty na vyšších úrovních rozdělovaly z celkového počtu odevzdaných hlasů (a nikoli pouze z hlasů, které dosud

83 Extrémní podobu tento mechanismus dostal v argentinském volebním systému užívaném před rokem 1962. Vítězná strana v obvodu obdržela dvě třetiny mandátů a zbývající třetina byla přikázána druhé nejsilnější straně. Paraguayská modifikace pak opět přikazovala dvě třetiny mandátů v obvodu straně s nejvíce hlasy, zbylá třetina mandátů se nicméně rozdělovala poměrně mezi ostatní politické strany (Sartori, 2001, s. 18).

nevedly k přidělení mandátu žádné kandidátní listině)⁸⁴. Takový mechanismus sám o sobě vytváří podmínky pro bonifikaci velkých stran na úkor malých.

Je to opět italská volební legislativa, která podle dikce volebního zákona přijatého koncem roku 2005 zajišťuje nejen bonus pro vítěze voleb, nýbrž současně vítěznému subjektu automaticky zajišťuje přinejmenším tři sta čtyřicet (nezíská-li více) z celkového počtu šesti set dvaceti devíti křesel v roce 2008⁸⁵, tedy zhruba padesát čtyři procent z celkového počtu rozdělovaných poslaneckých mandátů. Zbylé mandáty jsou rozděleny mezi ostatní kandidující subjekty podle Hareovy kvóty a metody nejvyšších zbytků pro neobsazené mandáty⁸⁶.

Jinou alternativou i logikou použití principu bonifikace vítěze volební soutěže je maltský mechanismus, který byl zaveden za účelem napravení křivd vzniklých v důsledku působení volebního systému. Výrazným podnětem k zavedení opravného mechanismu byly výsledky maltských voleb konaných v roce 1981, kdy Maltská labouristická strana získala nadpoloviční většinu mandátů (52,3 procenta z celkového počtu mandátů), ačkoli odešla z voleb poražena (49,1 procenta hlasů), zatímco maltští nacionalisté získaly menšinu parlamentních křesel navzdory zisku nadpoloviční většiny (*majority*) hlasů. V důsledku této zkušenosti byl na Maltě v roce 1987 přijat ústavní dodatek, podle něhož platí, že získá-li strana nadpoloviční většinu hlasů, musí obsazovat i nadpoloviční většinu mandátů. Pokud si to situace vyžaduje, je pro potřeby uplatnění tohoto nápravného principu možné navýšit obvyklý počet poslanců (srv. Lijphart, 1994, s. 36; Taagepera, 2008, s. 39; Buhagiar a Lauri,

84 V Řecku se v letech 1974 až 1985 volilo podle logiky listinného poměrného systému a mandáty byly rozdělovány v celkem čtyřech úrovních. V první úrovni se pro alokaci mandátů kandidujícím subjektům v padesáti šesti obvodech užívala Hareova kvóta (později od roku 1977 byla nahrazena Hagenbach-Bischoffovou kvótou), přičemž obě tyto kvóty zanechávaly poměrně vysoký počet neobsazených mandátů. Ty se převáděly na vyšší úroveň, kde se rozdělovaly v devíti regionálních obvodech (spojujících několik obvodů ze základní úrovně alokace mandátů). Na druhé úrovni se mandáty rozdělovaly pomocí Hareovy kvóty, a to ze všech odevzdaných hlasů. Pro vstup do skrutinia byly zákonem stanoveny vysoké uzavírací klauzule (sedmáct procent pro samostatně kandidující subjekty, dvacet pět procent pro volební koalici dvou stran a třicet procent pro koalici tří a více stran). V důsledku užití Hareovy kvóty i zde zůstávalo množství nevyužitých hlasů, které se převáděly na celostátní úroveň. I pro celostátní úroveň platila vysoká uzavírací klauzule a mandáty se rozdělovaly ze všech hlasů prostřednictvím Hareovy kvóty. Zbylé neobsazené mandáty, opět v důsledku užití Hareovy kvóty, byly přikázány ve volbách vítězným politickým straně. Čtvrtá (celostátní) úroveň pak rozdělovala dvanáct státních mandátů, a to podle stejné logiky, jako byla užitá ve třetí úrovni volebního systému (více viz Lijphart, 1994, s. 42–45; Kalogirou a Panaretos, 1999). Řecko si ovšem takovou úpravu proporčního systému mohlo dovolit mimo jiné proto, že řecká ústava nestanovuje, podle jakého principu se mají mandáty rozdělovat (poměrně nebo většinově).

85 Ve ve volbách v roce 2006 se rozdělovalo šest set třicet mandátů.

86 Na tomto místě vzpomeňme extrémní variantu volebního bonusu pro vítězný kandidující subjekt, s nímž jsme se opět mohli setkat v italské volební legislativě, tentokrát ale v období let 1923 až 1925. V této době platilo pro italské volby pravidlo, že pokud ve volbách vítězný politický subjekt získal alespoň čtvrtinu všech platných voličských hlasů, obsazoval rovné dvě třetiny z celkového počtu rozdělovaných poslaneckých mandátů. Zbylá třetina křesel měla být rozdělena pomocí poměrného volebního systému. Pokud žádný subjekt nezískal alespoň pětadvacet procent voličských hlasů, rozdělovaly se všechny poslanecké mandáty prostřednictvím volebního systému poměrného zastoupení.

2009, s. 1–2). Když se tedy ve volbách konaných v letech 1987, 1996 a naposledy v roce 2008 opakovala situace z voleb konaných v roce 1981, výše zmiňovaný ústavní dodatek zajistil, že strana s nadpoloviční většinou získaných hlasů získala i nadpoloviční většinu mandátů. Podle tohoto ústavního dodatku byly totiž v letech 1987 a 2008 nacionalistům a v roce 1996 labouristům přiděleny další čtyři poslanecké mandáty, v důsledku čehož tito získali nadpoloviční většinu poslaneckých mandátů (o jeden mandát).

4.2 Sartoriho kritika mechanismu volební prémie

Známým kritikem mechanismu volební prémie (ve stranických systémech omezeného pluralismu) je italský politolog Giovanni Sartori. Podle Sartoriho (2001: 19) lze použití volební prémie jen těžko ospravedlnit ve stranických systémech omezeného pluralismu. Sartori se domnívá, že nejlepší je o mechanismu volební prémie uvažovat pouze v souvislosti s fragmentovanými stranickými systémy, kde princip bonifikace nutí jednotlivé politické strany vytvářet volební seskupení, a měl by tedy vytvářet tendence k integračním procesům ve stranickém systému. Podle Sartoriho totiž platí, že politické subjekty, které kandidují ve volbách společně, mohou být jen stěží vzájemně nepřátelské. Navíc se podle Sartoriho předpokládá, že volební aliance se posléze transformuje ve vládní koalici.

Zatímco se Sartoriho kritikou mechanismu volební prémie v politických systémech s omezeným pluralismem nelze než souhlasit, druhá část jeho konstatování je sporná. Na jednu stranu není pochyb o tom, že mechanismus volební prémie by měl své opodstatnění zřejmě pouze v takovém uspořádání stranického systému, kdy jsou strany již před volbami schopny dát najevo, jak bude později vypadat koaliční vláda v případě jejich vítězství, a do volební soutěže tak vstupují dva silné konkurenční volební bloky. Pak by možná bylo opodstatněné uvažovat o tom posílit vítězný blok tím, že nejsilnější strana ve volbách získá bonusové mandáty. Na druhou stranu ovšem záleží i na dalších okolnostech a ne vždy se mechanismus volební prémie zachová právě tak, jak očekává Sartori.

Ostatně pro příklad nemusíme chodit daleko, protože nám poslouží nedává zkušenost ze Sartoriho vlasti, kde byl mechanismus většinové prémie zaveden v roce 2005 (viz výše). V následných sněmovních volbách konaných v dubnu roku 2006 zvítězilo volební seskupení Olivovník (*L'Ulivo*) v čele s Romanem Prodim. Ačkoli Olivovník disponoval nadpoloviční většinou poslaneckých mandátů (celkem získal tři sta čtyřicet osm křesel), větší stabilitu vlády to zjevně nepřineslo a Prodiho vláda vydržela v čele země jen o něco více než rok a půl, přičemž po celou dobu vládnutí se zmítala v hluboké krizi.

ČÁST DRUHÁ – MOŽNOSTI REFORMY SNĚMOVNÍHO VOLEBNÍHO SYSTÉMU

Již se stalo v České republice zvykem, že po každých sněmovních volbách následuje diskuse o možnosti změny volebního systému. Počátek těchto diskusí spadá nejpozději do roku 1996, kdy Miroslav Novák publikoval dva své články na dané téma: ještě před sněmovními volbami konanými v roce 1996 vyšel jeho příspěvek nazvaný „Malá politologická úvaha o vládní stabilitě“ (Novák, 1996a), ke kterému krátce po volbách přibyl článek nazvaný „Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v ČR“ (Novák, 1996b). Na Novákovy úvahy navázal a dále je posunul zejména Tomáš Lebeda (1998; 1999a; 1999b). Jak Novák, tak Lebeda ve svých textech doporučují upravit českou sněmovní legislativu zavedením většintvorných prvků – zejména v podobě podstatného zmenšení volebních obvodů (případně současným zavedením volebního dělitele zvýhodňujícího velké strany). Zamýšleným cílem této úpravy volebního zákona mělo být posílení zisků mandátů velkých politických stran, a tím zvýšení akceschopnosti a stability vlády.

Jiný způsob uvažování a odlišnou logiku argumentace nacházíme u Michala Klímy (např. Klíma, 2000a). Klíma jednak upozorňuje na možné negativní důsledky zavádění většintvorných prvků do české volební legislativy, které nebyly v dosavadní diskusi příliš zmiňovány. Současně varuje před přeceňováním role volebního systému, protože tento nemůže nést odpovědnost za vše dobré i špatné, co se ve společnosti děje. A připomíná, že poněkud paradoxně by jistá míra nestability mohla být překonána zachováním volebních pravidel. Klíma tak věří v pozitivní efekt působení psychologického účinku volebních systémů, zatímco Novák a Lebeda nechtěli na působení tohoto efektu čekat a navrhovali okamžité překonání nedostatků prostřednictvím účinku mechanického. Bez zajímavosti jistě není, že jmenovaní politologové v diskusi o volební reformě připravované po sněmovních volbách 2006 zmiňovali velmi podobné argumenty jako v diskusi dřívější.

Postupně do diskuse o možnosti sněmovní volební reformy začaly vstupovat i další politologové a ústavní právníci, zejména pak v souvislosti s takzvanou opozičně-smluvní volební reformou připravovanou v období let 1998 až 2000 (podrobněji viz Klíma, 2000b; Kostecký, 2000; Klíma, 2001, s. 108–148).

Způsob uvažování Nováka a Lebedy nicméně v diskurzu o volební reformě převládal a do značné míry se posléze projevil v podobě opozičně-smluvní volební reformy z roku 2000. Tato logika identifikovala jako hlavní důvody problémů se sestavováním a stabilitou vládních

koalic dvě skutečnosti. Zaprvé měly překážku představovat malé strany, bez jejichž podpory (a často i participace) nebylo možné nalézt nadpoloviční většinu v Poslanecké sněmovně. Navíc tak nejsilnější strany vládní koalice musely brát ohledy na požadavky svých koaličních partnerů, čímž se tyto cítily být omezovány. Posílením většintvorných prvků mělo dojít k posílení velkých stran a marginalizaci těch malých. Jako druhá překážka byla vnímána přítomnost stran s nulovým koaličním potenciálem na půdě sněmovny (komunisté a do voleb konaných roku 1998 i republikáni). Vysněnou metou se tak stávalo nalezení takové úpravy volebního zákona, které by tyto strany z Poslanecké sněmovny dostaly, případně oslabily jejich vliv oslabily na minimum. To ovšem bylo zejména v případě komunistů složité, protože jde o středně velkou stranu, na jejichž zisky mandátů má volební inženýrství mnohem slabší dopad než na strany malé.

Ačkoli opozičně-smluvní volební reformu zamítl v roce 2000 Ústavní soud (podrobněji viz Nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb.), podařilo se alespoň částečně promítnout tyto úvahy do dikce zákona č. 37/2002 Sb, kterým se mění volební zákon. Oproti realitě devadesátých let dvacátého století volební legislativa posiluje zisky mandátů velkých stran (i když ve výrazně menší míře než opozičně-smluvní volební reforma), tento jakýsi bonus (ovšem pro obě největší strany!) jde ovšem poněkud paradoxně na úkor potenciálních koaličních partnerů z řad malých stran. Došlo tedy k posílení zisku velkých stran (a s tím souvisejícímu oslabení míry proporcionality volebních výsledků), aniž by ovšem současně došlo k posílení vládní akceschopnosti. Důkazem budiž výsledky sněmovních voleb konaných v roce 2006.

Protože se dříve převládající způsob uvažování o sněmovní volební reformě neosvědčil, došlo po sněmovních volbách konaných po roce 2006 k jeho proměně. Upouští se od snahy oslabit malé strany, které již nejsou nahlíženy jako jakési břemeno, ale spíše respektovaný partner ve vládní koalici. Namísto toho je předložen požadavek jejich co nejspravedlivějšího (rozuměj co nejpoměrnějšího) parlamentního zastoupení při srovnání s podílem voličských hlasů. Protože se ukazuje, že není možné nalézt volební systém, který by dokázal výrazně oslabit komunistickou stranou (jako stranu s nulovým koaličním potenciálem) a současně respektovat ústavní požadavek na aplikaci systému poměrného zastoupení, je oslaben důraz na marginalizaci komunistů a tito jsou vnímáni jako součást parlamentního zastoupení. Zůstává sice zachován požadavek na určité zvýhodnění největších stran, nově má být ale zvýhodněna pouze ve volbách vítězná politická strana. Navíc v optimálním případě má určitý bonus získat na úkor druhé strany v pořadí ve volební soutěži.

5. Nedostatky stávající úpravy volebního systému

Diskusi o volební reformě by měla předcházet nejen analýza dosavadního volebního systému, ale politického prostředí vůbec, aby bylo možné odhalit příčiny stávajících nedostatků. Bohužel v mnoha případech si autoři volební reformy pouze vytknou cíle, kterých chtějí dosáhnout, a pokusí se aplikovat nějaké konkrétní nastavení volebního systému k jejich dosažení. Mnohdy jsou navíc rozhodnutí o konkrétní podobě volebního designu prováděna na základě poznatků z některého jiného politického systému, aniž by ovšem bylo uvažováno, v jakém politické prostředí jsou dané výsledky produkovány a nakolik je toto prostředí podobné podmínkám, do nichž má být tento volební design přenesen. Každý volební systém představuje originál a v různých podmínkách se bude chovat různě. Mnohdy pak jsou autoři volební reformy překvapení, že nová úprava volební legislativy nevede k požadovanému výsledku. Zapomíná se ovšem na to, že z jednoho politického systému do jiného lze přenášet pouze konkrétní volební pravidla, nikoli však volební systém jako takový – se všeho jeho aspekty a výstupy.

S podobnou situací se setkáváme i v případě současných návrhů reformy volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny v České republice. Vrcholní politici se shodli na tom, že stávající volební systém má dva základní nedostatky: podreprezentovává malé strany a znemožňuje ustavení silné většinové vlády. Už se ovšem nezamýšlí nad tím, zda jde skutečně o nedostatek volebního systému, nebo českého politického prostředí vůbec. Nezamýšlí se například nad podobou stranického systému a koaličním potenciálem jednotlivých politických stran. Přitom právě zde se nachází kořeny celého problému.

Lékem se podle politiků má stát reforma volebního systému, pro níž byly nastaveny dva základní parametry: jednak aby došlo k jakési bonifikaci vítězné strany; jednak zvýšení proporcionality alokace poslaneckých mandátů politickým stranám vzhledem k podílům voličských hlasů, které ve volbách obdržely (viz *Koaliční smlouva*, s. 28). Limitem předloh reformy volebního systému je pak samozřejmě znění článku 18, odstavce 1 Ústavy České republiky, který kodifikuje volbu Poslanecké sněmovny podle zásad poměrného zastoupení.

Zvýšení proporcionality má vést ke spravedlivějšímu zastoupení zejména menších politických stran, požadavek bonifikace vítěze volební soutěže má umožnit vítězi voleb ustavit silnou vládu. Požadavkem volební reformy je tedy posílení principu reprezentativnosti volebního systému při současném posílení principu vládní akceschopnosti. Tedy simultánní posílení dvou principů, které podle mnoha teoretiků volebních systémů směřují proti sobě a podle nichž je třeba se při nastavování volebních pravidel rozhodnout pro jeden z nich.

To je zřejmé i z podoby návrhu řecké varianty, analyzované touto prací, kdy volební prémie výrazně zasahuje do proporčního efektu zvolené Hagenbach-Bischoffovy kvóty a oslabuje jej⁸⁷.

Přesto v podmínkách českého politického systému existuje způsob, jak posílit vládní akceschopnost (při existenci koaliční vlády) a současně posílit reprezentativnost. Je to vlastně samotné posílení principu proporcionality, které současně zajistí naplnění druhé podmínky – posílení akceschopnosti vlády.

Mapa 5.1 Hranice stávajících volebních krajů

Zdroj: <http://web.uhk.cz/cvp/kraje/mapa.htm>.

Podreprezentace malých politických stran, a tím i určitá míra disproportionality výstupů volební soutěže je v České republice způsobena zejména rozdílnou velikostí volebních obvodů⁸⁸. V České republice se v současném sněmovním volebním systému setkáváme se všemi třemi typy volebních obvodů z hlediska jejich velikosti – malými, středními i velkými. Důsledkem takového stavu je, že jednotlivé volební obvody vykazují rozdílné hranice přirozených prahů, čímž se volební systém stává méně čitelný zejména pro voliče

87 Štěpán Pecháček a Jan Němec (2008, s. 13) upozorňují, že v případě volebního systému do italské dolní komory volební prémie významně destruuje proporční efekt Hareovy kvóty.

88 Výraznější podreprezentace Strany zelených na půdě Poslanecké sněmovny po sněmovních volbách konaných v roce 2006 (například i ve srovnání se zastoupením druhé malé strany, KDU–ČSL) je dána – vedle horšího celkového volebního výsledku Strany zelených – nižší mírou regionální koncentrace voličské podpory zelených. Strana zelených nedosáhla na poslanecký mandát hned v devíti (!) ze čtrnácti volebních krajů.

v menších volebních krajích. Současně tato situace vzbuzuje nevoli zejména u kandidátů menších politických stran ve středních a malých volebních obvodech (příkladem budiž soudní stížnost na neplatnost voleb ze strany kandidáta a lídra kandidátní listiny Strany zelených v Libereckém kraji Petra Pávka). To je ještě umocněno skutečností, že mnohá média nesprávně informují o mechanickém efektu volebního systému a vytvářejí zdání, že překonání pěti procent z celkového počtu voličských hlasů ve volebním obvodu automaticky znamená zisk mandátu. Jak ale uvidíme v tabulce 5.1, v některých případech je opak pravdou.

Tab. 5.1 Hodnoty přirozených prahů ve sněmovních volbách konaných v roce 2006

Volební kraj	Počet volených poslanců	Přirozený práh v procentech	Přirozený práh v absolutních číslech
Praha	25	3,45	22 659 hlasů
Moravskoslezský kraj	23	3,69	22 490 hlasů
Jihomoravský kraj	23	3,72	22 622 hlasů
Středočeský kraj	23	3,84	23 826 hlasů
Ústecký kraj	14	5,91	22 150 hlasů
Jihočeský kraj	13	6,11	20 634 hlasů
Zlínský kraj	12	6,51	20 832 hlasů
Královehradecký kraj	11	6,73	19 893 hlasů
Plzeňský kraj	11	7,02	20 289 hlasů
Olomoucký kraj	12	7,09	23 669 hlasů
Kraj Vysočina	10	7,33	20 240 hlasů
Pardubický kraj	10	8,24	22 567 hlasů
Liberecký kraj	8	9,7	20 912 hlasů
Karlovarský kraj	5	14,82	20 323 hlasů

Zdroj: <http://www.volby.cz>; vlastní výpočty autora.

Již jsme výše konstatovali obecnou poučku, že v obvodech s vysokým počtem volených poslanců bude hladina přirozeného prahu stejná nebo nižší než v případě uzavírací klauzule. V ostatních volebních obvodech bude hranice přirozeného prahu vyšší než uzavírací klauzule. Při pohledu na výsledky českých sněmovních voleb konaných v roce 2006 se nám tato obecná definice potvrzuje. V největších volebních krajích, kde se rozdělovalo více než dvacet poslaneckých mandátů, dosahovaly bariéry nastavené účinkem přirozených prahů méně než pěti procent z celkového počtu v kraji odevzdaných voličských hlasů. Naopak v nejmenších

volebních krajích dosahovaly přirozené prahy hodnot v rozmezí téměř deseti až necelých patnácti procent z celkového počtu ve volebním kraji odevzdaných voličských hlasů (podrobněji viz tab. 5.1).

Co v praxi tyto údaje znamenají, si můžeme dokumentovat na příkladu volebních výsledků z roku 2006. V Praze, kde byl volební práh 3,45 procenta (tedy nejméně 22 659) ve volebním kraji odevzdaných platných voličských hlasů, získaly parlamentní zastoupení všechny politické strany, které postoupily do skrutinia. ODS získala čtrnáct poslaneckých křesel za 48,32 procent voličských hlasů v Praze, ČSSD šest křesel za 23,29 procenta hlasů, KSČM vysílala dva poslance za 7,90 procenta voličské podpory, Strana zelených také dva poslance za 9,19 procenta hlasů a na KDU–ČSL zbylo jedno sněmovní místo za 4,84 procenta hlasů. Naopak v Libereckém kraji, kde hranice přirozeného prahu dosáhla výrazně vyšší hodnoty, a sice 9,7 procenta (tedy 20 912) tamních hlasů voličů, vysílaly své zástupce do Poslanecké sněmovny jen tři politické strany. ODS obsazovala čtyři poslanecká místa za 38,81 procenta voličských hlasů, ČSSD tři křesla za 29,31 procent volební podpory a KSČM jeden mandát při zisku 11,51 procenta hlasů v Libereckém kraji. Zbylé dvě strany postoupivší do skrutinia na poslanecké křeslo nedosáhly, ačkoli například Strana zelených získala 9,58 procenta hlasů.

Z výše uvedených čísel mnohá média a rovněž někteří politici vyvodili „zřejmou nespravedlnost“ sněmovního volebního systému ve vztahu k malým politickým stranám. Vycházeli z konstatování, že lidovci v Praze nevybojovali sice ani pět procent, nicméně pražský lídr lidovců Cyril Svoboda se stal poslancem na rozdíl od Petra Pávka ze Strany zelených, ačkoli ta v Libereckém kraji získala téměř desetinu hlasů. Tímto argumentem se poukazovalo na to, že KDU–ČSL získala v Praze poslanecké křeslo při zisku 4,84 procenta všech odevzdaných platných hlasů voličů, zatímco Strana zelených nedosáhla v Libereckém kraji na sněmovní zastoupení přesto, že zde získala 9,58 procenta všech odevzdaných platných hlasů voličů.

Nenechme se ale zmást procenty voličských hlasů. Poslanecké mandáty se rozdělují na základě absolutních (nikoli procentuálních) zisků voličských hlasů. Výše představená argumentace opomíjí, že v Praze bylo celkem odevzdáno 656 495 platných voličských hlasů, zatímco v Libereckém kraji pouze 215 510 hlasů. Pokud opustíme iluzorní svět procentuálních výsledků a porovnáme absolutní počty získaných hlasů, zjistíme, že KDU–ČSL získala mandát v Praze za 31 820 hlasů (jak jsme si v tab. 5.1 ukázali, k zisku posledního mandátu v Praze bylo třeba získat 22 659 hlasů), zatímco Strana zelených jej

v libereckém kraji nezískala, protože zde získala jen 20 646 hlasů (poslední mandát se v Libereckém kraji uděloval za průměr 20 912 hlasů na mandát). Optikou absolutních čísel, která ostatně mají na rozdíl od procentuálních srovnání napříč jednotlivými volebními kraji (vzhledem k jejich rozdílné velikosti) skutečnou vypovídací hodnotu, je zřejmé, že k žádné nespravedlnosti nedošlo. Naopak optikou absolutních čísel by problematické bylo, kdyby dnes v Poslanecké sněmovně seděl Petr Pávek, nikoli však Cyril Svoboda.

Nezpochybnitelným problémem nicméně zůstávají výrazně rozdílné hodnoty přirozených prahů napříč jednotlivými volebními kraji, které si voliči před sněmovními volbami konanými v roce 2006 neuvědomovali, a tedy nezohlednili při samotném aktu hlasování⁸⁹. Přesto nezpochybnitelnou výhodou stávajícího vymezení volebních obvodů je, že jejich hranice jsou vymezeny nestranně a odpovídají geografickému, nikoli politickému dělení země (ve smyslu podpory jednotlivým stranám). I proto by bylo vhodné při vytváření nové podoby volebních obvodů vycházet z jejich stávajícího nastavení a nové volební obvody od současných krajů odvozovat.

Připomeňme si ale další významné kritiky, které byly před sněmovními volbami i po volbách konaných v roce 2006 směřovány na adresu volebního systému. Týkaly se mimo jiné mechanismu preferenčního hlasování. Doposud disponovali voliči ve volbách jen nepatrným vlivem na výběr konkrétních poslanců, což bylo dáno jednak nízkým množstvím preferenčních hlasů, jednak poměrně vysokou procentuální hranicí stanovenou pro zvolení prostřednictvím preferenčních hlasů⁹⁰.

Dva preferenční hlasy a sedmiprocentní klauzule, jíž bylo třeba překonat k posunu na kandidátní listině z nevolitelného místa na volitelné ve sněmovních volbách konaných v letech 2002 a 2006, jsou dědictvím „opozičně-smluvní“ volební reformy z roku 2000,

89 Z výše uvedeného by mohli voliči dojít k nesprávnému závěru, že se ve volebních obvodech s málo rozdělovanými mandáty nevyplatí volit malé strany, protože tyto hlasy vlastně propadnou a nepovedou k přidělení mandátů. Takový závěr je nicméně chybný. Pokud by se totiž volič rozhodl volit jinou (větší) stranu (například případného koaličního partnera) namísto malé strany původně preferované, i když jeho strana má velkou šanci na postup do skrutinia, mohl by jí – touto svou (na první pohled chytrou) strategií nenechat propadnout svůj vlastní hlas – zbytečně oslabit. Podobnou strategii by totiž mohli zvolit i ostatní voliči téže strany v malých volebních krajích, což by ve svém důsledku mohlo znamenat ztrátu tisíců a desetitísiců hlasů. Taková strana by pak nejenže nezískala poslanecké křeslo v menším volebním kraji, ale nemusela by překonat ani celostátní pětiprocentní uzavírací klauzuli, nemusela by postoupit do skrutinia, a nezískala by tak mandát vůbec žádný. Proto i hlas pro malou stranu, který nevede v daném volebním kraji k přímému zisku mandátu, ale který pomůže překonat pětiprocentní uzavírací klauzuli v celkovém součtu všech odevzdaných voličských hlasů, má svou nezpochybnitelnou hodnotu, i když to není na první pohled zcela zřejmé.

90 Po posledních sněmovních volbách konaných v červnu roku 2006 došlo k přijetí zákona č. 480/2006 Sb., který posiloval vliv voliče na výběr konkrétních kandidátů: nově měl disponovat možností přidělit vybrané kandidátní listině až čtyři preferenční hlasy, přičemž hranice přednostních hlasů potřebných k „přeskočení“ se měla snížit z dosavadních sedmi na pět procent (z celkového počtu voličských hlasů, které kandidátní listina ve volebním obvodu získala).

jejíž významnou část v roce 2001 Ústavní soud zrušil (zjednodušeně řečeno) jako odporující požadavku čl. 18, odst. 1 Ústavy České republiky. Protože ale nezrušil navržený mechanismus preferenčního hlasování, zachovali jej zákonodárci (i s takzvanou aditivní klauzulí platnou pro kandidaturu volebních koalic složených z více politických stran) i v novele volebního zákona z roku 2002.

Jestliže v souvislosti s „opozičně-smluvní“ volební reformou z roku 2000 mělo snížení počtu preferenčních hlasů ze čtyř na dva smysl, protože se výrazně zmenšovala velikost volebních obvodů na čtyřmandátové až osmimandátové (a při čtyřech preferenčních hlasech by volič disponoval až příliš silným potenciálním vlivem na výběr konkrétních kandidátů), v úpravě volebního zákona z roku 2002 by bylo vhodnější uvažovat o zachování možnosti přidělit až čtyři preferenční hlasy pro každého voliče, jako tomu bylo v české volební legislativě z devadesátých let. Hranice požadovaná pro posun na kandidátní listině byla ovšem v devadesátých letech natavena poměrně vysoko, na deset procent.

Další kritika týkající se problematiky mechanismu preferenčního hlasování, která ovšem vycházela zejména z řad politologů, byla namířena proti skutečnosti, že voliči mají k volbě preferenčními hlasy – bez ohledu na velikost volebního kraje – stejné podmínky. Volič v Praze tedy měl, ačkoli vybíral až z šestatřiceti kandidátů, jen dva preferenční hlasy, stejně jako volič v Karlovarském kraji, který vybíral maximálně ze čtrnácti kandidátů (maximální možné počty kandidátů uvedených na stranických listinách ve sněmovních volbách konaných v roce 2006 viz tab. 5.2). V obou krajích navíc platila tatáž sedmiprocentní klauzule vyžadovaná pro posun na listině na volitelné místo. Tím měl a dodnes má kandidát v Karlovarském kraji výrazně (dvaapůlkrát až třikrát) vyšší pravděpodobnost, že bude zvolen prostřednictvím preferenčních hlasů, než kandidát v Praze. Zdá se tedy, že je částečně narušen princip rovnosti volebního práva, respektive rovnosti pasivního volebního práva.

Obecně tedy platí, že čím menší kraj, tím větší pravděpodobnost zvolení kandidáta prostřednictvím preferenčních hlasů. Potvrzuje to i analýza počtu preferenčních hlasů napříč volebními kraji, která ukazuje, že velikost volebního obvodu má zásadní vliv na průměrný počet preferencí obdržených konkrétními kandidáty. V menších volebních krajích získávají kandidáti v průměru na hlavu vyšší počet preferenčních hlasů než ve volebních obvodech větších. Neznamená to ovšem, že v menších volebních krajích musí být jejich prostřednictvím nutně zvoleno více poslanců.

Tab. 5.2 Maximální možné počty kandidátů na stranických listinách v jednotlivých volebních krajích ve sněmovních volbách konaných v roce 2006

Volební kraj	Maximální počet kandidátů
Praha	36
Moravskoslezský kraj	36
Jihomoravský kraj	34
Středočeský kraj	34
Ústecký kraj	26
Olomoucký kraj	23
Jihočeský kraj	22
Zlínský kraj	22
Královohradecký kraj	20
Plzeňský kraj	20
Kraj Vysočina	20
Pardubický kraj	19
Liberecký kraj	17
Karlovarský kraj	14

Zdroj: <http://www.volby.cz>.

A v neposlední řadě připomeňme problém sčítací (aditivní) klauzule pro volební koalice sjednocující více politických stran v rámci jediné kandidátní listiny. Ačkoli je, přinejmenším podle mého názoru, případnou motivaci menších stran k předvolební spolupráci možné považovat za pozitivní prvek, česká volební legislativa navyšuje volební klauzule pro volební koalice, navíc v její tvrdší formě (sčítací neboli aditivní klauzule). Sčítací klauzule pro volební koalice vyžaduje, aby se s každou další stranou ve volební koalici zvyšovala hranice klauzule o tolik procent hlasů, kolik se jich vyžaduje pro samostatně kandidující subjekt. Tedy pro společnou kandidátní listinu dvou politických stran se v České republice vyžaduje deset procent, tři subjektů patnáct a čtyř a více subjektů dvacet procent z celkového počtu odevzdaných voličských hlasů na celostátní úrovni. Tím je *de facto* znemožněna možnost uzavírat předvolební koalice v důsledku neúměrného navyšování nákladů na volební koordinaci mezi jednotlivými politickými stranami.

6. Tři varianty vládního návrhu volební reformy

Sedmadvacátého srpna roku 2008 projednala vláda České republiky předlohy reformy zákona pro sněmovní volby předložené ministerstvem spravedlnosti, a vybrala z nich⁹¹ tři varianty, které měly být dále rozpracovány. Jednalo se o takzvané skotskou, řeckou a holandskou variantu novely volebního zákona, přičemž každá z těchto variant nabízela dvě alternativy, jak může být aplikována v české volební praxi (podrobněji viz níže).

Ačkoli diskuse o volební reformě utichla záhy po vyslovení nedůvěry Topolánkově vládě, dá se vzhledem k předchozímu vývoji předpokládat, že po následujících sněmovních volbách se otázka změny zákona o volbách do Poslanecké sněmovny opět dostane do popředí zájmu politiků. Současně se jeví jako dosti pravděpodobné, že vzhledem k úsilí, které bylo věnováno přípravě a precizaci řecké varianty novely volebního zákona, bude tato v budoucnu jedním z východisek dalších úvah a diskusí o české sněmovní volební reformě. Proto má – přinejmenším podle mého názoru – smysl dále se těmito návrhy zabývat, navíc kritické reflexe mohou odstranit některé z dosud přehlížených nedostatků jednotlivých navrhovaných a diskutovaných variant.

Východiskem pro všechny varianty návrhů volební reformy bylo vládní zadání požadující po volební reformě naplnění dvou konkrétních efektů: jednak aby došlo k jakési bonifikaci vítězného kandidujícího subjektu; jednak zvýšení proporcionality alokace mandátů kandidujícím subjektům vzhledem k počtu obdržených voličských hlasů, které ve volbách tyto subjekty obdržely. Zadání současně doporučovalo navrácení se k Hagenbach-Bischoffově metodě přepočtu voličských hlasů na poslanecké mandáty jako jednomu z nástrojů, jak míru

91 Konkrétně šlo o šest základních variant sněmovní volební reformy. Některé z těchto předloh pak měly ještě dvě subvarianty, pročež se ve skutečnosti jednalo o devět alternativních řešení sněmovní volební reformy. Nežli se zaměříme na tři základní alternativy vybrané k podrobnějšímu rozpracování a hlubší diskusi, představme si velmi stručně zbylé tři základní možnosti (variantu tvrdého bonusu, polskou a italskou variantu návrhu volební reformy), které byly v prvním kole výběru zamítnuty. Některé prvky zahrnuté v těchto třech variantách byly totiž posléze zapracovány do zbývajících návrhů novelizace volební legislativy. Varianta tvrdého bonusu předpokládala, že bude přesně stanovený počet mandátů, který případně ve volbách vítězná strana jako volební prémie, přičemž se uvažovalo o devíti až patnácti mandátech. Zbýlý počet mandátů (odečtený od dvou set) se měl rozdělovat pomocí d'Hondtova dělitele na úrovni volebních obvodů, jejichž vymezení odpovídalo územním jednotkám NUTS 2 (viz níže). Polská varianta předpokládala dvě na sobě nezávislá kola alokace mandátů mezi kandidátní listiny. V prvním skrutiniu by se mandáty rozdělovaly na úrovni volebních obvodů (opět by odovídaly regionům NUTS 2) podle d'Hondtova dělitele. Pro druhé skrutinium by byl opět pevně stanovený počet mandátů (jako příklad byl udáván počet třiceti poslaneckých mandátů), které by se rozdělovaly na celostátní úrovni opět pomocí d'Hondtova dělitele. Pro postup do druhého skrutinia by se nicméně stanovila vysoká hranice uzavírací klauzule, jako příklad byl udáván údaj dvaceti pěti procent všech odevzdaných platných hlasů. Italská varianta předpokládala, že vítězný kandidující subjekt získá předem stanovený počet mandátů, který by odpovídal nadpoloviční většině všech poslaneckých křesel. Konkrétně se uvažovalo o sto dvou mandátech pro vítězný kandidující subjekt (nezískal-li by při proporční alokaci mandátů více), zbylých devadesát osm mandátů mělo být rozděleno mezi ostatní kandidující subjekty na úrovni regionů NUTS 2 pomocí d'Hondtova dělitele, při zachování stávající pětiprocentní uzavírací klauzule, respektive sčítací klauzule pro volební koalice.

proporcionality posílit (viz *Koaliční smlouva*, s. 28). Zřejmým limitem předloh je pak dikce článku 18, odstavce 1 Ústavy České republiky, který kodifikuje volbu Poslanecké sněmovny podle zásady poměrného zastoupení.

Ačkoli se na první pohled mohlo zdát, že výše uvedené zadání nabízí řešení stávajících problémů při ustavování českých vlád, podrobnější pohled odhaluje závažný problém samotného vládního zadání volební reformy. Je to kombinace principu posílení vládní akceschopnosti spolu s požadavkem na posílení proporcionality výstupů volební soutěže, tedy kombinace dvou protichůdných principů (srv. například Lijphart, 1984; Nohlen, 1990; Powell, 2000; Powell a Vanberg, 2000). *De facto* totiž princip volebního bonusu, tedy zvýhodnění ve volbách nejsilnějšího kandidujícího subjektu, nutně musí snižovat celkovou míru proporcionality volebního systému, což potvrzuje například italská zkušenost s volební legislativou pro první komoru přijatou na sklonku roku 2005, užívající bonusové mandáty pro vítěze volební soutěže (viz výše). Volební prémie zde výrazně omezuje efekt jindy značně proporční volební formule (respektive jedné z nejproporčnějších) užívané pro přepočítání obdržovaných voličských hlasů na poslanecké mandáty, ba ho fakticky destruuje.

Vyšší míry proporcionality volebních výsledků mělo být ve všech předložených variantách návrhu novely volební legislativy dosaženo v rámci prvního skrutinia, zejména prostřednictvím zvětšení velikosti volebních obvodů a rovněž použitím proporčnější metody přepočtu hlasů na mandáty (než je současnou volební legislativou aplikovaný d'Hondtův dělitel), konkrétně podle vládního zadání nejlépe aplikací Hagenbach-Bischofovy kvóty. Volební prémie pak měla být vítěznému kandidujícímu subjektu poskytnuta v rámci skrutinia druhého. Jak se s vládním zadáním vyrovnaly jednotlivé varianty volební reformy si představíme níže.

6.1 Skotská varianta vládního návrhu volební reformy⁹²

První možností byla takzvaná skotská varianta. Skotská varianta předpokládala zachování stávajících čtrnácti volebních krajů v prvním skrutiniu, naopak druhé skrutinium se mělo odehrávat na celostátní úrovni. Počet mandátů rozdělovaných v jednotlivých skrutiniích měl být pevně stanoven volebním zákonem.

V prvním skrutiniu se mělo rozdělovat sto sedmdesát pět poslaneckých mandátů pomocí dělitele Sainte-Laguë. Ve druhém (takzvaném dvourychlostním) skrutiniu by tak zbývalo rozdělit dvacet pět mandátů, které by se přidělovaly pomocí odlišné volební formule

92 Tento text je doplněnou a upravenou verzí dříve publikovaných článků (Charvát 2009a; 2009b).

přepočtu hlasů na mandáty pro vítěze voleb (d'Hondtův dělitel) a pro ostatní stranické kandidátní listiny, které do skrutinia postoupily. Byly navrženy dvě různé možnosti, jak rozdělit mandáty mezi „nevítězné“ kandidátní listiny ve druhém skrutiniu. První skotská subvarianta předpokládala aplikaci dělitele Sainte-Laguë, zatímco druhá skotská subvarianta navrhovala zavést dánský dělitel. Užitím rozdílných metod přepočtu voličských hlasů na poslanecké mandáty ve druhém skrutiniu měla být zajištěna ona bonifikace volebního vítěze, přičemž podle simulací volebních výsledků by více bonusových mandátů pro vítěze volební soutěže přinesla druhá subvarianta využívající dánského dělitele (viz tab. 6.1).

Tab. 6.1 Model skotské varianty aplikovaný na výsledky voleb 2002 a 2006

	ODS	ČSSD	KSČM	KDU- ČSL	SZ	Koalice	Vládní koalice
Volby výsledek 2002	58	70	41	–	–	31	101
Proporčně 2002	56	69	42	–	–	33	102
Skotská I. 2002	53	74	41	–	–	32	106
Skotská II. 2002	52	76	40	–	–	32	108
Volby výsledek 2006	81	74	26	13	6	–	100
Proporčně 2006	75	69	27	15	14	–	104
Skotská I. 2006	80	67	26	14	13	–	107
Skotská II. 2006	83	65	25	14	13	–	110

Zdroj: Návrh variant upravujících volební systém pro volby do PS PČR.

Volební modely předkládané vládou spolu s jednotlivými variantami volební reformy počítaly s pěti politickými stranami na půdě Poslanecké sněmovny. Před sněmovními volbami konanými v roce 2006 nicméně nebylo jisté, kolik stran se do sněmovny skutečně dostane. Respektive zda půjde o čtyři nebo pět politických stran. Podobné úvahy je možné znovu oprášit vzhledem k výsledkům krajských voleb konaných v roce 2008, v nichž Strana zelených, tedy jedna ze stran se zastoupením v Poslanecké sněmovně, nezískala zastoupení ani v jedné ze třinácti volených krajských rad. Právě model⁹³ se čtyřmi stranami na půdě

93 Je třeba zdůraznit, že k výsledkům matematického modelování je třeba přistupovat s jistou rezervou. Ačkoli volební simulace založené na výsledcích předchozích voleb nabízejí velmi užitečný nástroj pro srovnávání předkládaných variant volebního inženýrství a poskytují cennou informaci o možných dopadech zamýšlených změn volebních pravidel, kterou nelze jinak získat, nemusí se předpokládané efekty dostavit. Současně je třeba si uvědomit, že modelové simulace nedokáží zachytit případné proměny volební strategie kandidujících subjektů a voličů související s případnou změnou pravidel hlasování, protože není možné odvodit z výsledků voleb podle proporčního volebního systému, jak by volby dopadly při zavedení

sněmovny vycházející z výsledků sněmovních voleb konaných v červnu roku 2006, nám umožní ukázat možný problém s mechanismem volebního bonusu v českých podmínkách.

Výchozím předpokladem modelu je, že se Strana zelených do Poslanecké sněmovny po sněmovních volbách konaných v roce 2006 nedostala a ODS, ČSSD, KSČM a KDU–ČSL získaly takové množství hlasů, které ve skutečnosti opravdu získaly. Do Poslanecké sněmovny by nám tak vstoupily pouze čtyři politické strany. Pro ně odevzdané voličské hlasy by se převáděly na poslanecké mandáty podle skotské varianty (tedy za užití dělitele Sainte-Laguë), což by znamenalo následující alokaci mandátů mezi stranické kandidátní listiny v prvním skrutiniu: ODS jedenasedmdesát, ČSSD pětasedesát, KSČM šestadvacet a KDU–ČSL třináct mandátů (vlastní výpočty autora). Ve druhém skrutiniu při aplikaci první skotské subvarianty (d'Hondtův dělitel pro vítěze volební soutěže a dělitel Sainte-Laguë pro ostatní politické strany postoupivší do druhého skrutinia) by ODS získala dalších čtrnáct mandátů, ČSSD pět mandátů, KSČM dva a KDU–ČSL jeden mandát (vlastní výpočty autora).

Mechanismus alokace mandátů užitý ve druhém skrutiniu by tedy bonifikoval ODS jako ve volební soutěži vítěznou stranu, případná vládní koalice s KDU–ČSL by ovšem celkem získala pouze devadesát devět mandátů. Volební bonus by v našem příkladu *de facto* oslabil případnou vládní koalici ČSSD a KSČM, která by při proporční alokaci mandátů disponovala mnohem silnější sněmovní většinou (čítající sto tři mandátů). Volební bonus tak evidentně nemusí splnit svůj úkol a naopak může vést ještě ke ztížení procesu ustavování vládních většin tehdy, nenašla-li by ve volbách vítězná politická strana koaliční partnery, s nimiž by dokázala ustavit nadpoloviční sněmovní většinu potřebnou k tomu, aby mohla sestavit funkční většinovou vládu, a většinovou vládu by sestavovala druhá strana v pořadí.

Na tomto místě připomeňme skutečnost, že v zastupitelských orgánech vícestranických politických systémů nevládne nutně ten kandidující subjekt, který zvítězí (to znamená získá nejvíce hlasů) ve volbách, jako je tomu v zemích s takzvaným dvoustranickým systémem, nýbrž takový subjekt, jenž je schopen se dohodnout s ostatními, ve voleném tělese zastoupenými politickými stranami na ustavení většiny potřebné k vyslovení důvěry vládě.

Že nejde jen o teoretickou možnost, ukazuje nedávná zkušenost ze sousedního Slovenska. V tamních parlamentních volbách konaných v letech 1998 a 2002 zvítězilo Hnutí za demokratické Slovensko, které ovšem disponovalo nulovým koaličním potenciálem.

většinové volební techniky apod. V námi zkoumaném tématu se nicméně tohoto problému nemusíme obávat, protože zavedení všech vládou navržených variant volební reformy, alternativního návrhu z dílny ČSSD i našeho designu s devíti volebními obvody by pravděpodobně nemělo výraznější dopad na strategické chování kandidujících subjektů, ani voličů.

Proto v těchto letech sestavovala vládu až druhá strana ve volebním pořadí.

Z hlediska volebního bonusu ve skotské variantě vládní předlohy novely sněmovního volebního zákona bych rád ještě upozornil na jeden (spíše) teoretický problém, který s sebou přináší podoba druhého skrutinia. Budeme-li aplikovat kombinaci d'Hondtova dělitele a dělitele Sainte-Laguë ve druhém skrutiniu, pak může nastat paradoxní situace, že získal-li by vítězný kandidující subjekt v součtu všech odevzdaných voličských hlasů o jediný hlas více a pokud by současně získal i poslední (pěťadvacátý) rozdělovaný poslanecký mandát v celostátním obvodu, pak by tento subjekt za rozdíl jediného voličského hlasu získal o dva poslanecké mandáty více než další kandidující subjekt v pořadí. Na tomto místě připomeňme skutečnost, že ve volbách konaných v roce 2002 zvítězila ČSSD se ziskem 1 440 279 hlasů voličů, ODS v roce 2006 pak dokonce dosáhla na 1 892 475 odevzdaných platných hlasů.

Ještě tvrdší dopad by mohla mít kombinace d'Hondtova a dánského dělitele ve druhém skrutiniu, kdy by za téže situace jako ve výše popsaném příkladu získal ve volbách vítězný kandidující subjekt přes náskok jediného hlasu dokonce o tři poslanecké mandáty více než druhý subjekt v pořadí.

Druhé skrutinium u skotské varianty představuje pro běžného voliče i poměrně složitý mechanismus, kdy si volič jen stěží dokáže představit, co se s jeho hlasem děje. Současně si je třeba uvědomit, že druhé skrutinium výrazně posiluje pravomoci vedení a sekretariátů politických stran rozhodovat o tom, kdo zasedne do sněmovních lavic.

6.2 Holandská varianta vládního návrhu volební reformy⁹⁴

Další vládou předkládanou možností byla takzvaná holandská varianta. Podstatou holandské varianty volební reformy bylo, že by se mandáty rozdělovaly v jediném volebním obvodu – na celostátní úrovni, přičemž zůstala zachována pětiprocentní uzavírací klauzule pro postup do skrutinia (respektive aditivní uzavírací klauzule pro volební koalice). Celostátní volební obvod představuje možnost, jak co nejproporčněji alokovat mandáty politickým stranám a z hlediska proporcionality volebních výstupů se spolu s metodou kompenzačních mandátů (viz výše) jeví jako nejspravedlivější mechanismus.

Otázka bonifikace byla v předloze opět řešena v rámci jakéhosi druhého skrutinia, a to dvojnásobným způsobem. První možností (takzvaná holandská I.) bylo přidělení takzvaného tvrdého bonusu vítěznému kandidujícímu subjektu. Například v prvním skrutiniu by se rozdělovalo sto devadesát mandátů a vítězný subjekt by pak inkasoval bonus deseti

94 Tento text je doplněnou a upravenou verzí dříve publikovaného článku (Charvát 2009a).

mandátů ve skrutiniu druhém⁹⁵. Druhou možností (takzvaná holandská II.) bylo zavedení takzvaného degresivního bonusu pro vítězný subjekt.

Mechanismus degresivního bonusu předpokládá, že s rostoucím odstupem volebního výsledku vítězného subjektu od dalších stran klesá velikost jeho bonifikace. Výchozí úvahou aplikace degresivního bonusu bylo, že získá-li ve volbách vítězná politická strana méně než třicet procent voličských hlasů, může být obtížné nalézt dostatečně silnou většinu v Poslanecké sněmovně. Proto mělo být zákonem stanoveno, že získal-li vítězný kandidující subjekt třicet a méně procent hlasů, obdržel by deset bonusových mandátů. Za každá další započatá dvě procenta nad třicet procent voličských hlasů by se počet přidělovaných bonusových poslaneckých mandátů snižoval o jeden mandát. Pokud by vítězná strana získala nadpoloviční většinu mandátů (tedy sto jedna sněmovních křesel a více), volební bonus by se neaplikoval.

Tab. 6.2 Model holandské varianty aplikovaný na výsledky voleb 2002 a 2006

	ODS	ČSSD	KSČM	KDU- ČSL	SZ	Koalice	Vládní koalice
Volby výsledek 2002	58	70	41	–	–	31	101
Proporčně 2002	56	69	42	–	–	33	102
Holandská I. 2002	53	76	40	–	–	31	107
Holandská II. 2002	54	74	41	–	–	31	105
Volby výsledek 2006	81	74	26	13	6	–	100
Proporčně 2006	75	69	27	15	14	–	104
Holandská I. 2006	82	66	26	14	12	–	108
Holandská II. 2006	79	67	26	15	13	–	107

Zdroj: Návrh variant upravujících volební systém pro volby do PS PČR.

Mechanismus volební prémie by měl své opodstatnění zřejmě v takovém uspořádání stranického systému, kdy jsou politické strany již před volbami schopny dát najevo, jak bude vypadat koaliční vláda v případě jejich vítězství, a do volební soutěže tak vstupují dva silné volební bloky. V takovém případě by bylo ospravedlnitelné uvažovat o tom, posílit vítězný

⁹⁵ Tehdejší ministr spravedlnosti Jiří Pospíšil v pořadu *Duel* vysílaném na Českém rozhlasu 1 Radiožurnál dne 29. srpna 2008 prohlásil, že volební bonus patnácti mandátů je ještě na hranici únosnosti z pohledu ústavní podmínky proporčnosti volebního systému. K problematičnosti takového počtu bonusových křesel a jejich sloučitelnosti s ústavním požadavkem na poměrný systém pro vítěze voleb v případě České republiky se dostaneme níže.

blok tím, že nejsilnější strana ve volbách získá bonusové mandáty. V stávající české situaci to ale, podle mého názoru, není vhodné řešení. Jednak se jednání o podobě koaliční vlády vedou až po volbách, jednak by taková úprava při stávající podobě stranického systému mohla způsobit i množství problémů.

Pokud by totiž vítězná strana, která by obdržela bonusové mandáty, nebyla schopna ustavit většinu ve sněmovně, pak by se zřejmě – při nulovém koaličním potenciálu KSČM – nepodařilo nalézt sněmovní většinu ani druhé nejsilnější straně a situace by se mohla zablokovat. Problém by ale představovala i situace, pokud by druhá nejsilnější strana byla schopná ustavit většinovou vládu. Opozice by totiž byla posílena o ony bonusové mandáty, což zcela evidentně směřuje proti logice zavedení volební prémie.

Ilustrujme si to na hypotetické situaci vycházející z logiky takzvané holandské varianty předlohy návrhu volební reformy: sto devadesát mandátů se obsazuje v jediném, celostátním volebním obvodu za užití d'Hondtova dělitele, deset mandátů pak představuje bonus pro vítěze voleb. K tomuto modelu užijí výsledky sněmovních voleb 2006. V naší hypotetické situaci se Strana zelených přihlásí k levicovému bloku a odmítne vytvořit vládní koalici s ODS. KDU–ČSL je ochotna stát se členem koaliční vlády spolu s ODS a v případě potřeby je připravena vyjednávat i s ČSSD. Ovšem obě malé strany odmítají jakoukoli spolupráci s komunisty, jakožto i podporu vlády komunistickými poslanci.

Výsledky sněmovnicích voleb konaných v roce 2006 přepočtené podle výše uvedeného modelu by vypadaly následovně: ODS osmdesát dva mandátů (dvaasedmdesát mandátů by strana získala v rámci alokace mandátů v prvním skrutiniu a dalších deset mandátů jako volební bonus pro vítěze voleb), ČSSD šedesát šest mandátů, KDU–ČSL čtrnáct mandátů, KSČM dvacet šest mandátů a Strana zelených dvanáct mandátů (vlastní výpočty autora). Koalice ODS, KDU–ČSL tedy s šestadevadesáti mandáty nedosáhne na nadpoloviční většinu ve sněmovně, podobně koalice ČSSD, KDU–ČSL a Strana zelených by měla jen dvaadevadesát sněmovních mandátů a ani případná spolupráce ČSSD, KSČM by neustavila sněmovní většinu.

Podobná situace by se ale opakovala i ve sněmovních volbách konaných v roce 2002 přepočtených modelem s bonusovými mandáty a za situace, že vítězná strana nenajde koaličního partnera. Kdyby se Koalice přimkla k ODS a odmítla vstoupit do vládní koalice s ČSSD, KSČM by měla nulový koaliční potenciál a nebyla by přijatelným partnerem pro ČSSD, pak by se ani po volbách konaných v roce 2002 nepodařilo pomocí těchto pravidel ustavit většinovou vládu. ČSSD by obdržela sedmdesát šest poslaneckých mandátů,

ODS padesát tři mandátů, Koalice třicet jedna mandátů a KSČM čtyřicet poslaneckých mandátů (vlastní výpočty autora). Ani bonusové mandáty pro vítěze voleb tak nemusí v politickém systému České republiky vést k bezproblémovému ustavení vlády s většinovou podporu v Poslanecké sněmovně.

Další problém by opět představovala situace, za které by bonusové mandáty obdržela nejsilnější politická strana ve volbách, která by ovšem nedokázala sestavit většinovou vládu, a většinovou vládu by tak sestavila až druhá nejsilnější strana ve volebním pořadí. To by nastalo například tehdy, byl-li by po sněmovních volbách konaných v roce 2006 aplikován systém s bonusovými mandáty a došlo-li by k dohodě mezi tehdejšími předsedou ČSSD Jiřím Paroubkem a tehdejšími předsedou KDU–ČSL Miroslavem Kalouskem na sestavení vlády, kterou by podpořila nebo doplnila KSČM. V takovém případě by byla opozice posílena o ony bonusové mandáty, aniž by bonusové mandáty přispěly k jednoduššímu ustavování vládní většiny ve sněmovně. Taková situace směřuje, zcela evidentně, proti logice zavedení bonusových mandátů, a jeví se tedy jako kontraproduktivní, neboť ztěžuje šance druhé nejsilnější politické strany ve volbách na ustavení vládní většiny. Model se čtyřmi politickými stranami na půdě Poslanecké sněmovny, který vychází z výsledků sněmovních voleb konaných na počátku června roku 2006, nám umožní ještě lépe ilustrovat případné problémy volebního bonusu.

Prvním výchozím předpokladem je, že se Strana zelených do Poslanecké sněmovny v roce 2006 nedostala a ODS, ČSSD, KSČM a KDU–ČSL získaly takové množství hlasů, které ve skutečnosti opravdu získaly. Do Poslanecké sněmovny by nám tak vstupovaly čtyři politické strany. Jejich hlasy by se na mandáty převáděly podle takzvané holandské varianty (tedy za užití d'Hondtova dělitele), což by znamenalo následující alokaci mandátů v prvním skrutiniu: ODS osmaosmdesát mandátů, ČSSD jedenasedmdesát, KSČM osmadvacet a KDU–ČSL třináct mandátů (vlastní výpočty autora). Vítězná ODS by pak ve druhém skrutiniu navíc získala bonus deseti mandátů, což by jí umožnilo sestavit vládní koalici spolu s KDU–ČSL, která by se opírala všeho všudy „jen“ o sto jedna poslanců. Volební bonus by tak umožnil ustavit vládní většinu, ale jen velmi těsnou. Další problém ovšem představuje skutečnost, že ODS a KDU–ČSL by získaly sto jedna poslaneckých mandátů za 2,279 milionu hlasů, zatímco zbylé dvě politické strany za 2,414 milionu hlasů jen devětadevadesát mandátů (vlastní výpočty autora).

Druhým výchozím předpokladem je, že by se sto tisíc levicových voličů, kteří ve skutečnosti podpořili Stranu zelených, v důsledku předvolební atmosféry a nejistoty,

zda Strana zelených překoná pětiprocentní klauzuli, nakonec rozhodlo raději odevzdat svůj hlas pro kandidátní listinu ČSSD. Strana zelených by tak přišla o sto tisíc voličských hlasů, což by znamenalo neprolomení zákonem stanovené uzavírací klauzule, a nevstoupení tak na půdu sněmovny, ČSSD by naopak obdržela o sto tisíc hlasů více. Pokud by mandáty byly alokovány opět pomocí takzvané holandské varianty (a d'Hondtova dělitele), ODS by obdržela sedmdesát šest mandátů, ČSSD sedmdesát čtyři, KSČM dvacet sedm a KDU–ČSL třináct mandátů (vlastní výpočty autora).

ODS by tak opět měla nárok na deset bonusových mandátů, ani to by jí však nestačilo k tomu, aby mohla spolu s KDU–ČSL sestavit koaliční vládu, opírající se o nadpoloviční většinu poslanců ve sněmovně. ODS a KDU–ČSL by i s volebním bonusem získaly devadesát devět mandátů, zatímco ČSSD spolu s KSČM by disponovaly sto jedna poslaneckými mandáty (vlastní výpočty autora). V tomto případě by tedy aplikace bonusových mandátů pro vítěze voleb směřovala proti logice jejich zavedení, a *de facto* by tak oslabil potenciální koalici ČSSD a KSČM, která by se při neexistenci bonusových mandátů pro vítěze voleb mohla opírat o výraznější většinu v Poslanecké sněmovně.

Navíc zde lze jednoznačně říct, že tvrdý bonus s deseti a více mandáty z hlediska mechanismu odporuje ústavnímu požadavku na poměrné zastoupení. Logika tvrdého bonusu pro vítěznou stranu totiž předpokládá aplikaci většinové techniky stranického blokového hlasování. Jedná se vlastně o jeden desetimandátový volební obvod, v němž politická strana, která získá nejvíce hlasů, obdrží všechny mandáty.

V tomto případě je zjevné, že se jedná o smíšený systém, ve kterém není rozdělování mandátů v jeho jednotlivých složkách vzájemně závislé, jde tedy o smíšený volební systém nezávislé kombinace, konkrétně o paralelní subtyp⁹⁶. Jen připomínám, že pro paralelní subtyp smíšeného volebního systému někteří teoretici užívají jako synonymum termín smíšený většinový systém (viz výše).

Tato kritika je platná z hlediska mechanismu volební formule. Z hlediska účinku je nicméně možné argumentovat, že tento model aplikovaný na výsledku sněmovních voleb konaných v roce 2006 poskytuje proporčnější výsledky, než jaké byly skutečné výsledky voleb (konané podle stávajícího volebního systému). Pro srovnání můžeme použít třeba takzvaný *Least squares* index (podrobněji viz výše), který představuje nástroj měření (dis-)proporcionality volebních výsledků, přičemž výsledky se řadí od nuly (maximální proporcionality volebního výsledku) až do sta (maximální míra disproporcionality).

⁹⁶ Kombinaci stranického blokového hlasování a listinného poměrného systému nalezneme ve třech zemích světa – Andoře, Senegal a Tunisku (srv. Reynolds, Reilly a Ellis, 2005, s. 112, tab. 5).

Zatímco pro skutečné výsledky voleb konaných v roce 2006 udává *Least squares* index hodnotu 5,45 (na půdě Poslanecké sněmovny), pro výsledky modelu voleb s holandskou variantou a tvrdým bonusem deseti mandátů udává hodnotu 4,01 (vlastní výpočty autora). Důvod je zřejmý – poměr a charakter proporční a nominální složky volebního systému. Proporční složka obsazuje devadesát pět procent mandátů, navíc jeden celostátní volební obvod produkuje značně proporční výsledky. Naproti tomu nominální složka obsazuje pouze pět procent mandátů, tedy velmi malé množství mandátů, pročež se není schopná nějak výrazněji projevit ve smyslu deformace proporcionality volebních výsledků.

6.3 Řecká varianta vládního návrhu volební reformy⁹⁷

Řecká varianta rovněž předpokládá konání dvou skrutinií a zavádí Hagenbach-Bischoffovu metodu přepočtu hlasů na mandáty při zachování stávajícího nastavení volební klauzule. První skrutinium se má odehrávat na úrovni volebních krajů, jejichž hranice se překrývají s regiony NUTS 2 (viz mapa 6.1).

Mapa 6.1 Hranice regionálních jednotek NUTS 2 na území České republiky

Zdroj: http://www.czso.cz/cz/mapy/nuts2/obr/cz_v.jpg.

⁹⁷ Předkládaný text je doplněnou a upravenou verzí již dříve publikovaných studií, článků a komentářů (Charvát, 2009a; 2009b; 2009c: 69–77).

To předpokládá, že se volby budou odehrávat v osmi volebních krajích, a sice: hlavní město Praha, Středočeský kraj a dále regiony Severozápad (Ústecký kraj a Karlovarský kraj), Jihozápad (Jihočeský kraj a Plzeňský kraj), Severovýchod (Královéhradecký kraj, Pardubický kraj a Liberecký kraj), Jihovýchod (Jihomoravský kraj a kraj Vysočina), Moravskoslezsko (Moravskoslezský kraj), Střední Morava (Olomoucký kraj a Zlínský kraj).

Z mapy 6.1 je na první pohled patrné, že jednotky NUTS 2 jsou volebními obvody, v nichž se nějakým způsobem spojují stávající kraje, a nejedná se tak o pokus o *gerrymandering*. Současně je ale třeba si uvědomit, že ani regiony NUTS 2 neumožňují vyřešit stávající slabinu volebních obvodů, a sice jejich rozdílnou velikost, jak ostatně nasvědčuje tabulka 6.3.

Tab. 6.3 Velikost volebních obvodů NUTS 2 při dvou stech poslancích

Kraj	2002	2006
Praha	24	25
Středočeský kraj	23	23
Severozápad	19	19
Jihozápad	23	23
Severovýchod	30	29
Jihovýchod	34	33
Moravskoslezsko	23	23
Střední Morava	24	25
Celkem	200	200

Zdroj: Vlastní výpočty autora.

Z tabulky 6.3 je zřejmé, že rozdíl mezi největším a nejmenším volebním obvodem je patnáct mandátů v roce 2002 (více než o tři čtvrtiny velikosti nejmenšího kraje), v roce 2006 pak čtrnáct mandátů (téměř tři čtvrtiny velikosti nejmenšího kraje). Výhodou nicméně je, že se ve všech případech jedná o velké volební obvody, čímž je disproporcionalita alokace mandátů v rámci jednotlivých volebních regionů výrazně snížena. Stále to ovšem neřeší problém nerovnoměrného vymezení velikosti volebních obvodů.

Princip bonifikace je opět řešen v rámci druhého skrutinia. První podvarianta předpokládala, že ve druhém skrutiniu budou přiděleny všechny zbytkové mandáty (rozuměj mandáty, které se nepodaří rozdělit v prvním skrutiniu pomocí Hagenbach-Bischoffovy

kvóty) celkovému vítězi voleb⁹⁸. Jedná se tedy o jakousi modifikaci mechanismu tvrdého bonusu (kde je předem stanoven počet bonusových mandátů), přičemž ona modifikace spočívá v tom, že není dopředu znám počet prémiových mandátů, které připadnou vítězi. Podle volebních modelů se zdá, že by šlo o zhruba osm až jedenáct mandátů, které by se přidělovaly ve druhém skrutiniu. Teoreticky by mohlo ale jít i o více zbytkových mandátů – záleží na rozložení hlasů mezi jednotlivé politické strany postoupivší do skrutinia.

Logika takového bonusu pro vítěznou stranu předpokládá aplikaci většinové volební techniky stranického blokového hlasování. Jedná se vlastně o jeden volební obvod, v němž strana, která získá nejvíce hlasů, obdrží všechny mandáty. Mandáty by se tedy v rámci prvního skrutinia rozdělovaly pomocí listinného poměrného systému na úrovni volebních obvodů. Druhé skrutinium by se pak odehrávalo na celostátní úrovni, kde jsou přiděleny všechny zbývající mandáty té kandidátní listině, která získá prostou většinu (*plurality*) voličských hlasů – tedy v souladu s logikou volebního systému stranického blokového hlasování, zřejmě nejtvrďší varianty většinových volebních technik. Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že se v případě aplikace řecké varianty může jednat o smíšený volební systém, konkrétně o takzvaný paralelní typ.

Tato kritika je opět platná z hlediska mechanismu volební formule. Z hlediska účinku je možné argumentovat, že tento model aplikovaný na výsledku sněmovních voleb konaných v červnu roku 2006 poskytuje proporcčnější výsledky, než jaké byly skutečné výsledky voleb (konané podle stávajícího nastavení volebního systému). Pro srovnání proporcionality použijeme *Least squares index*. Zatímco pro skutečné výsledky voleb konaných v roce 2006 udává *Least squares index* hodnotu 5,45 (na půdě sněmovny), pro výsledky modelu voleb s řeckou variantou a bonusem pro celostátního vítěze voleb udává index hodnotu 5,22 (vlastní výpočty autora). Důvod je zřejmý – poměr a charakter proporční a nominální složky volebního systému. Proporční složka obsazuje zhruba devadesát pět procent mandátů. Naproti tomu nominální složka obsazuje pouze okolo pěti procent mandátů, tedy velmi malé množství mandátů, pročež se není schopná nějak výrazněji projevit ve smyslu deformace proporcionality volebních výsledků. Na druhou stranu je třeba přiznat, že porovnání

98 Pro potřeby druhého skrutinia měla být předložena zvláštní kandidátní listina se jmény dvaceti kandidátů, kterou by byly politické strany nuceny předložit současně spolu s ostatními krajskými kandidátními listinami. Tedy dostatečně dopředu ještě před samotným aktem hlasování. Na speciální kandidátní listině pro druhé skrutinium by mohli být uvedeni pouze ti kandidáti, kteří byli již dříve vybráni i na krajské stranické kandidátní listiny. V případě zvolení kandidátů, jež by byli uvedeni na celostátní listině předkládané pro potřeby rozdělování bonusových mandátů ve druhém skrutiniu, již na úrovni volebních obvodů, byli by tito kandidáti z celostátní listiny škrtnuti. Ve druhém skrutiniu by pak byli zvoleni zbylí, nejvýše postavení kandidáti na speciální kandidátní listině předložené na celostátní úrovni.

proporcionalitu skutečných volebních výsledků z roku 2002 a modelu s řeckou variantou, aplikovaného na sněmovní volby konané v roce 2002, vykazuje opačnou tendenci – skutečné volební výsledky vykazují hodnotu *Least squares* indexu 4,95, zatímco model s řeckou variantou hodnotu 5,71 (vlastní výpočty autora).

V případě ústavní stížnosti poukazující na skutečnost, že se již nejedná o systém poměrného zastoupení, by tedy nakonec záleželo na interpretaci nové volební legislativy ze strany Ústavního soudu. Zatímco u jiných parametrů volebního systému lze stanovisko Ústavního soudu do jisté míry předjímat na základě jeho předchozích rozhodnutí, mechanismus volebního bonusu představuje nový prvek české volební legislativy a stanovisko Ústavního soudu je značně nejasné.

Tab. 6.4 Model řecké varianty aplikovaný na výsledky voleb 2002 a 2006

	ODS	ČSSD	KSČM	KDU- ČSL	SZ	Koalice	Vládní koalice
Volby výsledek 2002	58	70	41	–	–	31	101
Proporčně 2002	56	69	42	–	–	33	102
Řecká I. 2002	55	75	40	–	–	30	105
Řecká II. 2002	56	74	40	–	–	30	104
Volby výsledek 2006	81	74	26	13	6	–	100
Proporčně 2006	75	69	27	15	14	–	104
Řecká I. 2006	85	67	25	12	11	–	108
Řecká II. 2006	82	70	25	12	11	–	105

Zdroj: Návrh variant upravujících volební systém pro volby do PS PČR.

Druhá alternativa předpokládala, že se bonusové mandáty budou rozdělovat na úrovni volebních obvodů, a to tak, že se zbytkové mandáty z daného volebního obvodu z prvního skrutinia přidělí ve druhém skrutiniu té straně, která získala na úrovni volebního obvodu nejvíce hlasů. Problémem by ovšem nadále zůstávala skutečnost, že by se tak *de facto* v české praxi zbytkové mandáty rozdělovaly mezi dvě největší strany, čímž je narušena logika bonifikace pro vítěze voleb. Navíc by se tím vlastně opakovala stávající situace, kdy jsou posilovány zisky dvou největších stran na úkor stran malých. Tuto variantu nakonec vláda odmítla, a proto se jí tedy nebudu více zabývat.

Dalším problémem řeckou variantou navržené bonifikace je deformace proporcionality volebního systému nikoli v důsledku neschopnosti volební formule akurátněji rozdělit mandáty, ale z rozhodnutí zákonodárců. Tím by byla narušena vůle (části) voličů jedné strany, jejichž hlasy by byly využity *de facto* ve prospěch strany jiné.

Jako příklad si připomeňme situaci z voleb z roku 2006, kdy Straně zelených chybělo k zisku mandátu v Královéhradeckém kraji sedmdesát pět hlasů. Pokud by se podobná situace opakovala i při řecké variantě volebního systému, nejenže by Strana zelených nezískala mandát, ale tento mandát by byl navíc převeden do druhého skrutinia, aniž by se o něj Strana zelených mohla ucházet. Tento mandát by pak získala vítězná strana na celostátní úrovni, v horším případě by mohlo jít dokonce o stranu, se kterou Strana zelených není ochotna po volbách spolupracovat.

Model se čtyřmi politickými stranami na půdě sněmovny, který vychází z výsledků sněmovních voleb konaných v roce 2006, nám umožní ilustrovat případné problémy volebního bonusu i v řecké variantě volebního reformy.

Výchozím předpokladem modelu opět je, že by se Strana zelených do Poslanecké sněmovny v roce 2006 nedostala a ODS, ČSSD, KSČM a KDU–ČSL by získaly takové množství hlasů, které ve skutečnosti opravdu získaly. Pokud by byly všechny zbytkové mandáty (konkrétně v tomto modelu vychází, že by se ve druhém skrutiniu rozdělovalo deset mandátů) přiděleny vítězi volební soutěže, pak by ODS získala osmdesát devět mandátů, ČSSD dvaasedmdesát mandátů, KSČM dvacet šest mandátů a KDU–ČSL třináct mandátů (vlastní výpočty autora). Vládní koalice ODS s KDU–ČSL by disponovala sto dvěma mandáty, ačkoli tyto dvě strany v součtu získaly téměř o sto čtyřicet tisíc hlasů méně, než činil součet voličských hlasů odevzdaných pro ČSSD a KSČM. V případě, že by nebyl mechanismus volebního bonusu aplikován, pak by mohla vzniknout vládní koalice ČSSD a KSČM, která by se opírala o většinu sto dvou poslaneckých mandátů v Poslanecké sněmovně. ODS by získala třiaosmdesát mandátů, ČSSD sedmdesát šest mandátů, KSČM šestadvacet a KDU–ČSL patnáct mandátů (vlastní výpočty autora).

6.4 Shrnutí

Často zmiňovaným argumentem ve prospěch všech tří variant volební reformy bylo, že nová volební úprava umožňuje bonifikaci nejsilnější strany, aniž by současně penalizovala strany malé. Vítězná strana měla být bonifikována na úkor druhé nejsilnější politické strany. Jak je možné vysledovat z výše uvedených tabulek, lze takový závěr částečně učinit ve srovnání

s výstupy stávajícího volebního systému. I zde je ale platnost takového závěru omezená.

Jednotlivé varianty sice skutečně poskytují volební bonus pro vítěze volební soutěže, volební prémie jde nicméně nadále i na úkor zisků malých stran. Skotská varianta nerozlišuje pořadí kandidátních listin a volební bonus jde zhruba ve stejném rozsahu na úkor všech ostatních politických stran (ve srovnání s čistě proporcí alokací mandátů). V podstatě stejně se pak chová i holandská varianta.

Současně skotská varianta neodstraňuje stávající nedostatky volebního systému (rozdílná velikost volebních obvodů a z toho plynoucí disproporcionalita volebních výsledků), navíc je pro voliče složitější na pochopení ohledně toho, co se s jejich hlasy děje ve druhém skrutiniu. Nemluvě o tom, že druhé skrutinium navíc nemusí přinést požadovaný efekt a že neúměrně posiluje vliv stranických sekretariátů na výběr konkrétních budoucích poslanců. Za těchto podmínek by tak asi bylo vhodnější setrvat u stávajícího nastavení volebního systému, než-li se vydávat takzvanou skotskou cestou. Na druhou stranu je třeba přiznat, že skotská varianta je technicky nejpropracovanější a ve druhém skrutiniu zohledňuje – na rozdíl od ostatních variant – podíly zisků voličských hlasů jednotlivých stran.

Varianta volebního bonusu, používaná v takzvané holandské variantě a v upravené podobě i ve variantě řecké, může být z hlediska mechanismu označena jako neslučitelná s principem poměrného zastoupení. Navíc, jak jsme si ukázali výše na modelových propočtech, je taková podoba mechanismu volební prémie dosti problematická v podmínkách politického (a především stranického) systému České republiky, a proto by nebylo vhodné, ani přínosné takovou úpravu sněmovní volební legislativy přijmout.

Řecká varianta se pak na modelech volebních výsledků několika předchozích sněmovních voleb jeví jako nejméně příznivá pro malé politické strany, které jsou v tomto případě podprezentovány výrazněji nežli v případě dvou ostatních zkoumaných alternativ sněmovní volební reformy. I zde tak pochází volební bonus nikoli pouze z mandátových zisků druhé nejsilnější strany ve volbách, ale ze zisků všech stran – druhá nejsilnější strana je výrazně oslabená, ale oproti realitě voleb konaných v roce 2006 ztrácí i jedna malá a střední strana, i když pouze jeden poslanecký mandát. Porovnáme-li ovšem výstup modelu voleb konaných v roce 2006 pomocí první alternativy takzvané řecké varianty s modelem čistě proporcí alokace mandátů, zjistíme, že dochází zhruba ke stejné penalizaci všech politických stran (samozřejmě kromě té vítězné).

Je tedy zřejmé, že ani řecká varianta nenabízí uspokojivé řešení stávajících problémů. Zachovává výrazné rozdíly ve velikosti volebních obvodů a matematický model výsledku

sněmovních voleb konaných v roce 2006 se čtyřmi stranami na půdě sněmovny představuje možné problémy řecké varianty z hlediska ústavního požadavku na hlasování podle zásady poměrného zastoupení.

6.5 Alternativní návrh z „dílny“ ČSSD

Jen pro zajímavost uvádím postoj ČSSD k této otázce⁹⁹. Podle Lukáše Jelínka (2008, s. 6) ČSSD jednoznačně odmítá záměr zavést volební bonus, protože taková úprava podle ČSSD naráží na ústavou kodifikované zásady poměrného zastoupení a rovnosti hlasů¹⁰⁰. ČSSD spíše upřednostňuje zvýšení počtu volebních obvodů (nikoli jeho snížení, jako je tomu v případě řecké varianty vládního návrhu novely volebního zákona), přičemž by mělo jít o osmáct volebních obvodů. Toho by zřejmě mělo být dosaženo rozdělením čtyř největších volebních obvodů na dva menší, zhruba stejně velké. Všechny ostatních deset volebních krajů by zůstávalo v nezměněné podobě. Podle Jelínka by tak bylo učiněno zadost elementární spravedlnosti, současně by ovšem přežil jistý většinový prvek v doporučeném volebním systému.

99 ČSSD si nechala na počátku léta roku 2008 od politologa Tomáše Lebedy vypracovat dokument nazvaný *Analýza předpokládaných důsledků možných změn volebního systému pro volby do PS PČR*. Na základě zadání od vedení sociálně demokratické strany Lebeda – mimochodem autora takzvané skotské varianty volební reformy (viz níže) – zpracoval variantu s osmnácti a dvaceti třemi volebními obvody a s třiceti pěti čtyřmandátovými až osmimandátovými volebními obvody (vždy při užití d'Hondtova dělitele). Součástí analýzy byl rovněž vládní návrh volební reformy a simulace volebních výsledků při užití stávajícího volebního systému s využitím dat dodaných agenturou STEM. Varianta s osmnácti volebními obvody je podle Lebedy mimořádně výhodná pro levici při současném rozložení sil, úspěch malých stran by velmi silně závisel na jejich regionálním rozložení elektorátu. Při variantě se třidvaceti volebními obvody dochází k dalšímu poklesu velikosti volebních obvodů, což by přineslo jistý bonus pro vítěze. Současně by ovšem taková volební úprava mohla mít ničující účinek pro Stranu zelených. Varianta s třiceti pěti volebními obvody se pak jako ničující jeví pro všechny malé politické stran. Podle aktuálních matematických modelů se podle Lebedy třetí varianta jeví jako výhodnější pro levici, autor analýzy ale současně správně upozorňuje na nepředvídatelnost volebních výsledků při aplikaci této varianty v praxi. Ve shrnutí pak Lebeda dodává, že ani jedna z výše představených variant nezaručuje ustavení stabilních a akceschopných vlád. Dále Lebeda varuje, že stávající výhody představených alternativ pro levicové strany by se v důsledku demografické struktury elektorátu KSČM mohly v budoucnu obrátit proti levici. V souvislosti s vládním návrhem Lebeda píše, že zde navržený volební bonus je ve skutečnosti nižší, než jaký by vítězi volební soutěže přinesl vyšší počet malých volebních obvodů. Lebeda není nakloněn ani hlasování ve volebních obvodech, jejichž hranice se překrývají s hranicemi regionů NUTS 2. Regiony NUTS 2 jsou podle Lebedy z hlediska historického, správního i zvykového nevhodně konstruovány. Na adresu stávajícího volebního systému Lebeda dodává, že i tento je výhodnější pro levici.

100 Pro potřeby posouzení ústavnosti vládního návrhu volební reformy si ČSSD v létě roku 2008 nechala od odborníka na ústavní právo Jana Kudrny vypracovat analýzu nazvanou *K otázkám ústavnosti možných změn volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny*, která se zaměřila na posouzení souladu jednotlivých, Lebedou rozpracovaných variant volebního inženýrství s dikcí Ústavy České republiky. V souvislosti s možností zavedení volebního bonusu v podobě, v jaké jej předkládají vládní návrhy volební reformy, Kudrna konstatuje, že ačkoli není možné „případné rozhodnutí v této kvalitativně nové věci nelze zodpovědně odhadnout“, mohla by varianta zahrnující bonus pro vítěze voleb může při posuzování před Ústavním soudem narazit na potíže. To se shoduje s našimi dříve dosaženými závěry. Podle Kudrny by pak nejlépe při projednávání před Ústavním soudem obstály varianty s osmnácti a s třidvaceti volebními obvody, ačkoli bez šancí na úspěch by nakonec možná nebyla ani vládní varianta s volebním bonusem.

Taková úprava však není, podle mého názoru, v podmínkách České republiky přínosná (viz níže). Při takové úpravě zůstává zachován poměrně značný rozptyl ve velikosti jednotlivých volebních krajů – nejmenší kraj (Karlovarský kraj) by nadále rozděloval pět mandátů, největší (Ústecký kraj) pak čtrnáct. Další problém pak představují volební modely s osmnácti volebními obvody při užití metody d'Hondtova dělitele, aplikované na výsledky voleb konaných v letech 2002 a 2006. V roce 2002 by takový model nijak neposílil tehdejší vládní koalici; ta by získala opět sto jedna mandátů. Rok 2006 by pak znamenal výraznější podrepräsentaci malých politických stran (aniž by to mělo výraznější dopad na středně velkou KSČM), což by ve svém důsledku znamenalo, že vládní koalice z let 2006 až 2009 složená z ODS, KDU–ČSL a Strany zelených by získala méně než sto sněmovních křesel (konkrétně sedmadvadesát mandátů), ačkoli získala o dvě stě tisíc hlasů více než zbylé dvě politické strany (ČSSD a KSČM).

Jak výrazně by se projevil disproporční účinky této případné úpravy volebního zákona by záviselo na podobě stranického zastoupení na půdě Poslanecké sněmovny. Pokud by do sněmovny postoupily pouze velké a středně velké politické subjekty, pak by se disproporční efekt menších volebních obvodů příliš neprojevil a volební výsledky by v podstatě odovídaly výstupů stávajícího nastavení volební legislativy (viz volební simulace na výsledku sněmovních voleb konaných v roce 2002). Pokud by se do sněmovny dostaly i malé strany, zcela evidentně by se disproporční účinek menších volebních obvodů projevil (viz model na výsledcích voleb konaných v roce 2006). Malé strany by měly možnost získat zastoupení tehdy, disponovaly-li by silnou regionální voličskou podporou v několika volebních krajích. Naopak, pokud by disponovaly vcelku rovnoměrně rozloženým elektorátem (podobně jako Strana zelených ve sněmovních volbách konaných v červnu roku 2006), hrozila by výrazná podrepräsentace zastoupení takové strany ve sněmovně.

Je zřejmé, že takový volební systém by byl v současnosti výhodný pro levici. To bude nicméně platit pouze po dobu, dokud si KSČM udrží pozici středně velké politické strany, nebo dokud se v Poslanecké sněmovně neobjeví středně velká strana, která bude ochotna koalovat či spolupracovat s ODS.

7. Model devíti volebních obvodů

Celostátní volební obvod vyžaduje k naplnění vládního zadání volební bonus, což nepovažuji za vhodné řešení. Stávající nastavení volebních obvodů je problematické v důsledku značného rozptylu ve velikosti jednotlivých volebních obvodů, přičemž model osmi volebních krajů (v hranicích regionů NUTS 2) tento problém příliš neřeší. Proto je třeba, podle mého názoru, pokusit se nalézt ještě jinou podobu volebních obvodů za podmínek, které jsem již uvedl výše. To znamená tak, aby za prvé nějakým způsobem pracovaly s hranicemi stávajících volebních obvodů, které kopírují hranice vyšších územně samosprávných celků, jsou jedním z projevů decentralizace státní moci, a omezují tak možnosti *gerrymanderingu*. Ostatně Donald Horowitz (2003, s. 126) upozorňuje, že je nejen důležité vybrat vhodný volební systém, ale rovněž se ujistit, že hranice volebních obvodů vymezené vládním tělesem jsou nastaveny co možná nejvíce neutrálně a nezávisle. A za druhé tak, aby se velikosti jednotlivých volebních obvodů vzájemně co nejvíce přiblížily.

Toho je možné dosáhnout spojením dvou stávajících sousedních krajů v jediný volební obvod v případě malých a středních krajů a zachováním stávajících velkých volebních krajů (viz tabulka 7.1), přičemž některé takto vzniklé volební obvody se překrývají s hranicemi regionů NUTS 2.

Tab. 7.1 Model devíti volebních krajů při 200 poslancích a d'Hondtově děliteli na úrovni volebních krajů

	2002	2006
Praha	25	25
Středočeský kraj	23	23
Severozápad (Karlovarský + Ústecký)	19	19
Jihozápad (Jihočeský + Plzeňský)	23	23
Severovýchod (Liberecký + Královéhradecký)	19	19
Středovýchod (Pardubický + Vysočina)	21	21
Jihomoravský	23	23
Moravskoslezský	23	23
Střední Morava	24	24
Celkem	200	200

Zdroj: Vlastní výpočty autora.

Vzniklo by tak devět volebních obvodů, které navíc mají tu výhodu, že srovnáme-li podíly hlasů odevzdaných konkrétním politickým stranám vždy ve dvou slučovaných volebních krajích, vidíme, že tyto podíly jsou v případě sněmovních voleb konaných v roce 2002 i v roce 2006 podobné (s výjimkou Olomouckého kraje s krajem Zlínským, které se ovšem kryjí s regionem NUTS 2, a Pardubického kraje s krajem Vysočina – v obou těchto případech je větší rozptyl těchto podílů, nikoli ale zásadní).

Pro potřeby zpracování voličských hlasů na úrovni sloučených krajů je možné využít mechanismus navržený v řecké variantě volební reformy v podobě takzvaných sdružených krajů. Vzhledem ke stávající vnitřní struktuře politických stran kopírující stávající regionální uspořádání České republiky by strany i nadále předkládaly čtrnáct kandidátních listin jako doposud, tedy po jedné v každém kraji (VÚSC). Pro přidělování mandátů jednotlivým volebním obvodům by se ale počítalo s devíti volebními obvody v podobě spojených krajů (viz tab. 7.1). Na této úrovni by rovněž docházelo k alokaci poslaneckých mandátů mezi jednotlivé kandidující subjekty, respektive jejich kandidátní listiny. Ve volebních obvodech čítající dva kraje by následně byly poslanecké mandáty rozděleny mezi obě stranické krajské kandidátní listiny poměrně na základě podílu obdržovaných voličských hlasů v jednotlivých krajích.

Velkou výhodou výše pospaného mechanismu sdružených krajů je skutečnost, že brání tomu, aby při sestavování kandidátních listin docházelo k převládnutí vůle početně silnější krajské stranické organizace v důsledku rozdílných velikostí a různé lidnatosti jednotlivých spojovaných krajů. Řecká varianta vládního návrhu volební reformy předpokládala rozdělení poslaneckých mandátů mezi kandidátní listiny ve sdružených krajích pomocí mechanismu d'Hondtova dělitele.

Takové řešení ovšem nepovažuji za příliš šťastné, protože by mohlo vést (a pravděpodobně by také v praxi vedlo) ke zvýhodnění většího z obou spojovaných krajů. Následně by tak mohlo dojít k podprezentaci některého z nejmenších krajů – Karlovarského nebo Libereckého, protože tyto se v našem alternativním návrhu spojují s o poznání většími kraji (konkrétně Liberecký kraj s téměř jeden a půlkrát větším krajem Královohradeckým a Karlovarský kraj s téměř třikrát tak velkým Ústeckým krajem). Proto by bylo namístě zavést pro potřeby rozdělování mandátů mezi stranické kandidátní listiny ve volebních obvodech spojujících více krajů jinou, a sice více poměrnou matematickou formuli přepočtu. Vzhledem k výše představeným teoretickým výstupům (viz kapitola 3.1) se jako nejvhodnější jeví Hareova–Niemeyerova formule nebo dělitel Sainte-Laguë ve své čisté,

nemodifikované podobě.

Důvodem mého rozhodnutí pro spojování sousedních malých krajů je skutečnost, že modelové situace ukazují, že ani posilování většintvorných prvků nevede k utváření silné a stabilní vlády. Například pokud by byl výsledek sněmovních voleb 2006 přepočten podle „opozičně-smluvního“ volebního systému, mohla by vzniknout vláda ČSSD a KSČM se sto jedna mandáty. Vznikla by tak většinová koaliční vláda stran, které nezískaly ani prostou většinu hlasů ve volbách do Poslanecké sněmovny (celkem 45,13 procenta platných hlasů, zatímco vládní koalice z let 2006 až 2009 složená z ODS, KDU–ČSL a Strany zelených jich ve sněmovních volbách 2006 obdržela 48,89 procenta).

Naopak byl-li by ve sněmovních volbách konaných v roce 2006 aplikován volební systém z devadesátých let, pak by vládní koalice ODS, KDU–ČSL a Strany zelených získala sto tři poslaneckých mandátů – ODS by obdržela sedmasedmdesát mandátů, ČSSD sedmdesát mandátů, KSČM dvacet sedm mandátů, KDU–ČSL čtrnáct mandátů a Strana zelených dvanáct poslaneckých mandátů (vlastní výpočty autora). Tentýž model aplikovaný na výsledky voleb konaných v roce 2002 by vedl k většině sto dva sněmovních hlasů pro tehdejší vládní koalici ČSSD a Koalice – ODS by obdržela padesát šest poslaneckých mandátů, ČSSD sedmdesát mandátů, KSČM dvačtyřicet mandátů a Koalice třicet dva mandátů (vlastní výpočty autora).

Ostatně rovněž d'Hondtův dělitel užitý v osmi volebních krajích (totožných s těmi, které byly užity ve sněmovních volbách konaných v roce 1998) by zajistil koalici ODS, KDU–ČSL a Straně zelených silnou sněmovní většinu čítající sto osm mandátů – ODS by obdržela osmdesát poslaneckých mandátů, ČSSD sedmdesát mandátů, KSČM dvacet dva mandátů, KDU–ČSL devatenáct mandátů a Strana zelených devět poslaneckých mandátů (vlastní výpočty autora). Oproti tomu d'Hondtův dělitel užitý v osmi volebních krajích (shodných s volebními kraji užitými ve volbách konaných v roce 1998) v modelaci výsledku sněmovních voleb konaných v roce 2002 by vedl k patové situaci – ODS by získala osmapadesát mandátů, ČSSD šedesát osm, KSČM dvačtyřicet a Koalice třicet dva poslaneckých mandátů (vlastní výpočty autora).

Je tedy zřejmé, že stabilnější a především silnější vládu by bylo možné ustavit nikoli posilováním většintvorných prvků, které ve svém důsledku posilují velké politické strany na úkor svých potenciálních koaličních partnerů, a neposilují tak vládní koalici jako celek, nýbrž nepatrným posílením proporčnosti volebního systému. Toho je možné dosáhnout snížením počtu volebních obvodů a narovnáním jejich velikosti sloučením sousedních

menších krajů, při zachování stávajících čtyř největších volebních krajů.

Současně aplikace d'Hondtova dělitele nabízí i v případě modelu devíti velkých krajů jakousi (nepatrnou) bonifikaci pro vítěze ve srovnání s čistě proporční alokací mandátů (například pomocí kombinace Hagenbach-Bischoffovy kvóty a metody nejvyšších zbytků v jediném, celostátním volebním obvodu), protože i ve větších volebních obvodech vykazuje o něco vyšší míru disproportionality volebních výsledků (srv. Benoit, 2000, s. 385, graf 1). Tím jsou ostatně splněny oba požadavky vládního zadání předlohy volební reformy.

Při aplikaci tohoto modelu na výsledky voleb 2006 by se vládní koalice složená z ODS, KDU–ČSL a Strany zelených mohla těšit ze sněmovní většiny sto tři poslaneckých mandátů. ODS by totiž získala osmdesát mandátů, KDU–ČSL třináct a Strana zelených deset mandátů, zatímco opoziční ČSSD by získala sedmdesát dva mandátů a KSČM pětadvacet poslaneckých mandátů (vlastní výpočty autora). Jen pro zajímavost, čistě proporčně by alokace mandátů mezi politické strany vypadala následovně: ODS sedmdesát šest, ČSSD šedesát devět, KSČM sedmadvacet, KDU–ČSL patnáct a Strana zelených třináct mandátů, tedy celkem sto čtyři mandátů pro vládní koalici ODS, KDU–ČSL a Strany zelených (vlastní výpočty autora). Výhodou takové úpravy je i skutečnost, že voliči si vlastně nemusí přivykat na nová volební pravidla a volební systém je pro ně poměrně srozumitelný (naopak u skotské varianty se dá pochybovat, že voliči si jsou schopni odvodit, co se s jejich hlasy děje, a některé z nich to tak může odradit od participace na volebním aktu) a poměrně spravedlivý. Ještě více by se výhody této úpravy projevily při snížení celkového počtu poslanců na sto sedmdesát pět (podrobněji viz níže).

8. Případné další vhodné úpravy stávající volební legislativy

Ve volební legislativě by bylo současně vhodné provést několik opatření, která se vypořádají s výše představenou kritikou stávajícího volebního systému.

8.1 Mechanismus preferenčního hlasování

Prvním z nich je změna mechanismu preferenčního hlasování. Vycházejme z předpokladu mnou navržených devíti volebních obvodů. Při zvýšení průměrného počtu poslaneckých mandátů rozdělovaných ve volebních obvodech by bylo současně vhodné zvýšit počet preferenčních hlasů, které by mohl volič udělovat. Navrhuji vrátit se k úpravě z devadesátých let, kdy každý volič disponoval čtyřmi preferenčními hlasy¹⁰¹.

Čtyři preferenční hlasy znovuzavedl do české sněmovní volební legislativy zákon číslo 480/2006 Sb., jehož původní verze byla sice navržena již před sněmovními volbami konanými v roce 2006 (dokonce se uvažovalo o ještě větším posílení v podobě možnosti udělit až pět preferenčních hlasů a dvouprocentní klauzule pro posun v rámci kandidátní listiny), schválen a vyhlášen byl ale až na podzim roku 2006. Aniž byl ovšem nový mechanismus vyzkoušen v praxi, předložilo dvaadvacet poslanců ODS¹⁰² v první polovině prosince roku 2009 nový návrh novely volebního zákona (poslancům rozeslaný jako sněmovní tisk číslo 998), podle něhož má dojít k návratu ke starému nastavení mechanismu preferenčního hlasování: volič má disponovat „pouze“ dvěma přednostními hlasy a hranice stanovená pro posun na kandidátní listině se má vrátit na původně zákonem stanovených sedm procent¹⁰³.

101 Nedomnívám se, že by bylo – zejména s přihlédnutím k velikosti volebních obvodů – na místě ještě výrazněji posilovat vliv voličů na výběr kandidátů, jak se podle on-line deníku *Týden.cz* chystá navrhnout ČSSD.

102 Pod návrhem je podepsáno dvaadvacet poslanců ODS převážně z Moravy (avšak pouze jeden z Moravskoslezského kraje – Libor Nowak) a z východu Čech (z Pardubického a Královéhradeckého kraje), podpis ovšem přidali i poslanci Ondřej Plašil zvolený za Středočeský kraj či Lubomír Suk zvolený v kraji Karlovarském. V převážné většině se jedná o poslance, kteří by měli své mandáty v příštích volbách obhajovat. Je tedy otázka, zda jsou argumenty uvedené v důvodové zprávě *skutečné*, nebo je jejich motivací jen snaha znemožnit voličům sesadit současné poslance z volitelných míst. Podle pražského poslance ODS Marka Benda nicméně nešlo o organizovanou akci ODS, jak se nechal slyšet v on-line deníku *Týden.cz*. Právě Benda by měl do volebního klání v Praze vstupovat až z osmnáctého místa a navrhovaná změna by pro něj mohla být nevýhodná. I proto se rozhodl pro vlastní volební kampaň – alespoň před předčasnými volbami –, aby zvýšil svou šanci na zvolení. Tato strategie se ostatně před sněmovními volbami konanými v roce 2006 ukázala být přínosná minimálně v případě pozdějších poslankyň Aleny Páralové (ODS) a Zuzky Bebarové-Rujbrové (KSČM): obě jmenované se do Poslanecké sněmovny dostaly právě díky účinku přednostních hlasů.

103 Podrobněji se problematice mechanismu preferenčního hlasování v předchozích českých sněmovních volbách (konaných v letech 2002 a 2006) a na sklonku roku 2009 předloženému návrhu novely volebního zákona věnuji jinde (viz Charvát, 2010b).

Současně ale navrhuji posílit vliv preferenčního hlasování na výslednou podobu listiny, z níž budou vysíláni konkrétní kandidáti do Poslanecké sněmovny, a sice snížením hranice počtu obdržených přednostních hlasů pro kandidáta nutných k posunu vzhůru na kandidátní listině. V neposlední řadě pak navrhuji zohlednit velikost volebních obvodů a stanovit proměnlivou hranici, kterou je třeba překonat pro posun na kandidátní listině, v rozmezí od čtyř do pěti procent – konkrétně pět procent pro nejmenší volební obvody (Severozápad a Severovýchod), čtyři procenta pak pro (největší) volební obvod Praha (více viz tab. 8.1).

Tab. 8.1 Podoba nastavení volebního systému s devíti volebními obvody a 200 poslaneckými mandáty rozdělovanými (na úrovni volebních obvodů) pomocí d'Hondtova dělitele na modelu výsledku sněmovních voleb konaných v letech 2002 a 2006

Volební kraj	Klauzule pref. hlas.	Volby do PS PČR 2002				Volby do PS PČR 2006			
		Hlasů	M	Přirozený práh	Hlasů	M	Přirozený práh		
Praha	4,00 %	586 459	25	19 843	3,38 %	656 496	25	22 659	3,45 %
Středočeský	4,25 %	537 201	23	20 062	3,65 %	620 047	23	23 826	3,84 %
Jihozápad	4,25 %	550 357	23	20 255	3,68 %	626 436	23	22 920	3,66 %
Severozápad	5,00 %	455 802	19	18 494	4,06 %	511 493	19	22 444	4,39 %
Severovýchod	5,00 %	456 782	19	19 543	4,28 %	511 411	19	21 769	4,26 %
Středovýchod	4,75 %	500 143	21	19 218	3,84 %	549 918	21	23 480	4,27 %
Jihomoravský	4,25 %	550 759	23	19 234	3,49 %	608 804	23	22 621	3,72 %
Moravsko-slezský	4,25 %	548 547	23	19 823	3,61 %	610 200	23	22 489	3,69 %
Střední Morava	4,00 %	581 955	24	19 742	3,39 %	653 782	24	23 091	3,53 %

Poznámka: Zkratka *M* je užitá pro velikost volebního obvodu, tedy množství rozdělovaných mandátů ve sledovaném volebním obvodu.

Zdroj: *Vlastní výpočty autora.*

Úvahu zohlednění velikosti volebních obvodů při mechanismu preferenčního hlasování ostatně navrhl již dříve Tomáš Lebeda. Lebeda (2004b, s. 244–245) navrhuje dvě možnosti, jak se se zmíněnou kritikou vypořádat. Jako méně optimální řešení navrhuje stanovit proměnlivé počty preferenčních hlasů v závislosti na rozsahu kandidátní listiny, za lepší variantu pak považuje stanovit proměnlivou procentuální hranici nutnou pro postup kandidáta směrem vzhůru na kandidátní listině.

Osobně se přikláním ke druhé jmenované variantě, naopak první varianta se mi zdá nevhodná. Budeme-li totiž argumentovat principem rovnosti volebního práva, pak sice rozlišením počtu preferenčních hlasů v závislosti na velikosti volebního obvodu narovnáme pravděpodobnost zvolení prostřednictvím přednostního hlasování, současně ale bude narušena rovnost volebního práva na straně voličů, neboť například volič v Praze by rázem získal možnost preferovat pět až šest kandidátů na listině, zatímco volič v Karlovarském kraji by mohl posouvat na listině pouze dva kandidáty. Navíc by to mohlo být pro některé voliče komplikované, ti by se buď raději vzdali zákonné možnosti využít preferenčního hlasování, nebo by lístek neupravili v souladu se zákonem, a jejich preferenční hlasy by tak nebyly započítávány. Takováto úprava mechanismu preferenčního hlasování je tedy – vzhledem k výše popsaným okolnostem – spíše nevyhovující.

Naproti tomu stanovení proměnlivé procentuální hranice, které je nutné dosáhnout ke zvolení prostřednictvím preferenčního hlasování, se zdá být uspokojivé. Jednak dojde k narovnání pravděpodobnosti zvolení jednotlivých kandidátů na základě preferenčního hlasování při srovnání mezi jednotlivými (různě velkými) volebními obvody, současně ovšem nebude narušen princip rovnosti volebního práva mezi voliči. Nehrozí ani zmatení voličů v důsledku nejednotné volební legislativy v jednotlivých volebních obvodech, protože jeden každý volič bude nadále disponovat možností přidělit stejný počet preferenčních hlasů.

8.2 Zrušení aditivní klauzule

Dalším návrhem je zrušení aditivní (sčítací) klauzule pro volební koalice. Je to nástroj, se kterým se v konsolidovaných demokraciích nesetkáme a který ztěžuje volební spolupráci více politických stran. Do české volební legislativy se aditivní klauzule dostala v roce 2000 a protože ji Ústavní soud nezrušil, zůstává zde přítomna dodnes. Příčinu jejího vzniku je možné pochopit pouze dobovou optikou „opozičně-smluvních“ časů. V reakci na takzvanou „opoziční smlouvu“ uzavřenou mezi ODS a ČSSD vznikl 1. září 1998 projekt Čtyřkoalice, tj. volné spojení Unie svobody, KDU–ČSL, Demokratické unie a ODA, které byly připraveny jít do dalších voleb se společnou kandidátní listinou. Pokud by zůstalo zachováno původní nastavení uzavírací klauzule pro koalice, stačilo by takovému politickému subjektu ve sněmovních volbách překonat jedenáct procent hlasů, aby postoupil do skrutinia. Tehdy se zdálo, že by překonání jedenáctiprocentní hranice uzavírací klauzule nemělo pro Čtyřkoalici nemělo představovat výraznější problém.

Z pohledu obou velkých („opozičně-smluvních“) stran však hrozilo, že by se toto uskupení mohlo stát nejsilnějším subjektem ve volbách. A tak byla navržena změna umělé (zákonem stanovené) uzavírací klauzule pro volební koalice tak, že ona pětiprocentní hranice se násobí počtem stran, které koalici tvoří (horní hranice stanovena na dvacet procent). Za tohoto nastavení však již Čtyřkoalice neměla jistotu postupu do skrutinia. Následovalo vyloučení ODA ze Čtyřkoalice a sloučení Unie svobody s Demokratickou unií – Čtyřkoalice se přejmenovala na Koalici.

Šlo tedy o účelovou úpravu volební legislativy, která měla oslabit a rozviklat projekt Čtyřkoalice, což se také nakonec povedlo¹⁰⁴. Aplikací aditivní uzavírací klauzule je *de facto* znemožněna možnost uzavírat předvolební koalice, ačkoli případnou motivaci menších stran k předvolební spolupráci považují za pozitivní prvek. I proto se v konsolidovaných demokraciích s klauzulemi pro volební koalice víceméně nesetkáme. Naopak, předvolební koalice jsou v konsolidovaných demokraciích většinou zvýhodňovány na úkor samostatně kandidujících subjektů.

Stávající nastavení umělé uzavírací klauzule pro volební koalice tak není, podle mého názoru, nijak přínosné a bylo by vhodné ho odstranit, popřípadě zmírnit. Argumentace, že se vlastně jedná o kandidaturu více stran, a tak je v pořádku, aby musela takováto koalice splnit jednoduchou uzavírací klauzuli (pět procent) tolikrát, kolik stran seskupuje, nemůže obstát.

Jakýmsi případným kompromisem by mohl být návrat k úpravě uzavírací klauzule pro koalice užívané českým volebním zákonodárstvím v devadesátých letech (v takzvané stupňovité podobě) – to by znamenalo zavedení sedmiprocentní klauzule pro volební koalici dvou politických stran, devítiprocentní klauzule pro trojkoalice a jedenáctiprocentní klauzule pro volební koalice čtyř a více politických stran. Ještě mírnější variantu pak představuje podoba stupňovité klauzule pro volební koalice na Slovensku – sedm procent pro volební koalice dvou nebo tří politických stran, deset procent pro volební koalice čtyř a více politických stran.

8.3 Změna počtu poslanců na lichý počet

Posledním návrhem je změna počtu poslanců na lichý počet, čímž by bylo možné předejít patovým situacím. Samozřejmě stanovení lichého počtu poslanců představuje uspokojivé řešení, jak se vyhnout patovým situacím, jen v tom případě, že všechny politické strany

104 Podrobněji se vývojem (Čtyř)Koalice zabývá Pavel Šaradín (2002, s. 15–17).

disponují určitým koaličním potenciálem. Pokud ovšem ve hře zůstává strana, která disponuje nulovým koaličním potenciálem, pak ani takové řešení nemusí zabránit situaci podobné volebnímu patu. Domnívám se, že o nulovém koaličním potenciálu KSČM již dnes nemůže být řeč. Jsem přesvědčen, že pokud by se například ČSSD naskytla možnost ustavit vládu pouze s nějakou formou podpory ze strany komunistů, pak by bylo této podpory zcela nepochybně využito. Jisté náznaky odpovídající této logice jsou ostatně „tu a tam“ vysílány přímo z Lidového domu.

S lichým počtem poslanců se ostatně setkáme i v konsolidovaných demokraciích typu Spojeného království (659, respektive 645 poslanců¹⁰⁵), Spojených států (435 poslanců) a Francie (577 poslanců), lichý počet poslanců má ale například i Švédsko (349 zákonodárců), Rakousko (183 poslanců), Austrálie (147 poslanců), Kanada (301 mandátů) a mnoho dalších demokratických států. Současně je ovšem třeba přiznat, že většina evropských zemí má sudý počet poslanců.

Samozřejmě nejjednodušším řešením by byla změna počtu zákonodárců ve sněmovně o jednoho poslance. Málokdo si ovšem uvědomuje, nakolik problematická taková změna může být. Na první pohled lze samozřejmě konstatovat, že na půdě sněmovny by bylo jistě mnohem snazší prosadit zvýšení počtu poslanců na dvě stě jedna. Jak se ale pokusím ukázat níže, tak jednoduché by to zřejmě nebylo. Naopak voliči by jistě preferovali snížení počtu poslanců, ať už o jeden mandát na sto devadesát devět, nebo ještě radikálněji třeba v podobě, kterou navrhovala ODS při jednáních o reformě volebního systému v roce 1999, tedy snížení počtu poslanců na sto šedesát až sto sedmdesát pět.

K variantě sto sedmdesáti pěti poslanců na půdě Poslanecké sněmovny se ostatně příklání i Miroslav Novák (2006, s. 84–85). Naopak Lijphart (2004, s. 106) po vzoru Taagepera (Taagepera a Shugart, 1989, s. 173–183; Taagepera, 2008, s. 187–188)¹⁰⁶ obecně doporučuje, aby velikost zastupitelského sboru odpovídala třetí odmocnině počtu obyvatelstva státu, což by v případě České republiky znamenalo zhruba dvě stě patnáct až dvě stě dvacet poslanců, zatímco počet dvou set poslanců odpovídá spíše třetí odmocnině českých registrovaných voličů.

105 Po posledních volbách do britské dolní komory (*House of Commons*) konaných v roce 2005 došlo ke snížení počtu poslanců za do té doby nadreprezentované Skotsko.

106 Poprvé Taagepera hovoří o pravidlu třetí odmocniny pro stanovení velikosti voleného sboru již ve svém příspěvku „The Size of National Assemblies“ publikovaném v prvním ročníku *Social Science Research* v roce 1972 (Taagepera, 2008, s. 187–188). V rozhovoru pro měsíčník *Cevrorevue* (2008, s. 9) Taagepera předpokládá, že Česká republika má kolem dvou set padesáti poslanců.

Je zcela logické, že připravuje-li nějaká politická strana takto významnou úpravu legislativy, bude se přinejmenším snažit, aby sama sobě neškodila. V tomto případě k určení dopadu případné úpravy počtu poslanců mohou posloužit výsledky sněmovních voleb konaných v letech 2002 a 2006, kdy se volilo podle stávajících volebních pravidel. Přepočteme-li skutečné výsledky voleb na situaci, v níž by se volilo sto devadesát devět nebo dvě stě jedna poslanců, zjistíme následující skutečnost. Pokud by se v roce 2002 snížil počet poslanců na sto devadesát devět, KSČM by ztratila jeden mandát (vládní koalice by tak měla sto jedna mandátů, zatímco na opozici by zbylo pouze devadesát osm mandátů). Při této variantě by se totiž o jeden mandát snížil počet křesel přidělovaných ve Středočeském kraji, kde poslední mandát získala právě KSČM.

Při zvýšení počtu mandátů na dvě stě jedna by si jeden mandát navíc připsala ČSSD, neboť by se o mandát více rozdělovalo v Olomouckém kraji (poměr mandátů vládní koalice a opozičních stran by tak byl sto dva ku devadesáti devíti mandátům). Zajímavější výsledky by přinesla změna počtu poslanců v roce 2006 – při sto devadesáti devíti poslancích by jeden mandát – v Praze, kde by se rozdělovalo „pouze“ čtyřicet namísto dvaceti pěti mandátů – ztratila ODS (stávající vládní koalice by tak měla devětatřicet mandátů, zatímco ČSSD s KSČM by jich měly rovnou stovku). Naproti tomu při změně na dvě stě jedna mandátů by jeden mandát navíc – v Olomouckém kraji – získala ODS. Vládní koalice by tak měla sto jedna mandátů, opoziční ČSSD s KSČM celkem sto mandátů (vlastní výpočty autora).

Jinými slovy, z výše uvedených modelů vyplývá, že v roce 2002 by změna počtu poslanců vedla k nepatrnému posílení pozice koaliční vlády. V případě posledních sněmovních voleb konaných v roce 2006, ke kterým by se zcela jistě v případě snahy změnit počet poslanců upírala větší pozornost, by však změna počtu poslanců sehrála významnou roli v tom, jak bude vypadat vládní koalice. Protože každá politická strana bude mít snahu případnou úpravou počtu poslanců zlepšit své pozice, nebo alespoň nenahrávat hlavnímu politickému soupeři, je zřejmé, že případný kompromis na změně počtu poslanců by bylo velmi složité nalézt.

Přepočteme-li výsledky sněmovních voleb z roku 2002 a 2006 pomocí volebního systému, kde se sto sedmdesát pět mandátů rozděluje v devíti volebních obvodech prostřednictvím d'Hondtova dělitele a upraveného mechanismu preferenčního hlasování (viz tab. 8.2), dostaneme následující výsledky: v roce 2002 by ČSSD získala šedesát tři mandátů, ODS čtyřicet devět mandátů, KSČM šestatřicet mandátů a Koalice dvacet sedm mandátů (vlastní výpočty autora). Vládní koalice by tak měla devadesát poslaneckých křesel,

přičemž nadpoloviční většinu představuje osmaosmdesát a více mandátů. V roce 2006 by ODS obsazovala sedmdesát mandátů, ČSSD dvašedesát, KSČM dvacet dva, KDU–ČSL jedenáct a Strana zelených deset mandátů (vlastní výpočty autora).

Tab. 8.2 Podoba nastavení volebního systému s devíti volebními obvody a 175 poslancekými mandáty rozdělovanými (na úrovni volebních obvodů) pomocí d'Hondtova dělitele na modelu výsledku sněmovních voleb konaných v letech 2002 a 2006

Volební kraj	Klauzule pref. hlas.	Volby do PS PČR 2002				Volby do PS PČR 2006			
		Hlasů	M	Přirozený práh	Hlasů	M	Přirozený práh		
Praha	4,00 %	586 459	22	21 712	3,70 %	656 496	21	25 493	4,51 %
Středočeský	4,25 %	537 201	20	21 324	3,97 %	620 047	20	27 001	4,35 %
Jihozápad	4,25 %	550 357	20	22 051	4,01 %	626 436	21	25 466	4,31 %
Severozápad	5,00 %	455 802	17	22 115	4,85 %	511 493	17	25 651	5,01 %
Severovýchod	5,00 %	456 782	17	20 790	4,55 %	511 411	17	25 398	4,97 %
Středovýchod	4,75 %	500 143	18	21 963	4,39 %	549 918	18	26 834	4,88 %
Jihomoravský	4,25 %	550 759	20	23 080	4,19 %	608 804	20	26 683	4,38 %
Moravsko-slezský	4,25 %	548 547	20	22 025	4,02 %	610 200	20	26 528	4,35 %
Střední Morava	4,00 %	581 955	21	22 210	3,82 %	653 782	21	28 102	4,30 %

Poznámka: Zkratka *M* je užitá pro velikost volebního obvodu, tedy množství rozdělovaných mandátů ve sledovaném volebním obvodu.

Zdroj: Vlastní výpočty autora.

Závěr

Navzdory kritice přeceňování vlivu volebního systému na ostatní komponenty politických systémů a krátkozrakosti reformátorů, kterou nacházíme u Sartoriho (2001, s. 38–39) i mnoha dalších autorů, bývá často vina za mnohé nedostatky politických systémů svalována na systém volební. Nejinak je tomu i v případě České republiky. Změna volebního systému je nahlížena jako jednoduchý nástroj pro překonávání politických a ústavních krizí. Samozřejmě, na první pohled se může zdát změna či úprava existujících volebních pravidel jako jednoduché (ba jako nejjednodušší možné) řešení. Mnoho iniciátorů volebních reforem si nicméně nedostatečně uvědomuje, že samotný efekt takové změny bude ovlivněn množstvím dalších proměnných, které do procesu volební a politické soutěže vstupují. Často tak bývá výsledek (jakékoli institucionální) reformy odlišný od zamýšlených cílů reformátorů.

Skutečnost je taková, že konkrétní volební pravidla nemohou za všechno dobré, ale ani za všechno špatné ve sledovaném politickém systému. Navíc prolémy s hlubšími historickými kořeny nelze uspokojivě řešit a vyřešit prostřednictvím ústavního a volebního inženýrství, jež by měly být pouze krajními nástroji překonávání politických problémů.

Nastavení volebního systému je velmi citlivá otázka, která může mít fatální důsledky pro celý politický systém. Případné volební inženýrství by mělo reflektovat politické a kulturní dění, jakožto i dědictví každé společnosti, a současně by mělo zohlednit podobu stranického systému, pokud tento existuje a je konsolidovaný (srv. Colomer, 2005). Jak výstižně napsal již v roce 1966 Harry Eckstein (cit. v Taagepera, 1997, s. 50), politické instituce selhávají nebo poskytují neočekávané výsledky tehdy, neshodují-li se s politickou kulturou dané společnosti a jejími sociálními podmínkami.

V případě České republiky lze v současnosti hovořit o stabilním a poměrně konsolidovaném stranickém systému, a tak by česká sněmovní volební legislativa měla jeho podobu ve svých ustanoveních reflektovat. Český stranický systém je navíc již do značné míry strukturovaný, pročež se nedá předpokládat, že by změna volebních pravidel mohla nějak výrazněji jeho podobu změnit. Přinejmenších v nekolika následujících letech. Případný pokus o změnu podoby stranického systému prostřednictvím volebního inženýrství by mohl narážet i na problém legitimacy takové změny – podobné pokusy je možné vnímat jako účelové či předpojaté (*biased*), a tedy jen stěží ospravedlnitelné a nepřijatelné¹⁰⁷. Nevhodně zvolený volební systém ovšem může vyostřit politické spory v zemi a paralyzovat

107 Nemluvě o hrozbě, že by podobné volební inženýrství nevedlo ke sledovanému cíli, ale naopak by mohla finální podoba nové úpravy volební legislativy – v důsledku změny strategického chování politických aktérů i voličů – poškodit jejího iniciátora.

celý politický systém.

Přesto byly podoba stranického systému a mechanismus ustavování vládních koalic v české Poslanecké sněmovně dlouhou dobu přehlíženy, protože si většina návrhů na volební reformu kladla za cíl posílení většinotvorných prvků uvnitř volebního systému. To byl ostatně i jeden z hlavních cílů volební reformy schválené v roce 2002. Jak se později ukázalo, posílením většinotvorných prvků si sice svou pozici nepatrně vylepšily dvě největší strany, avšak na úkor malých politických stran, a tedy svých potenciálních koaličních partnerů. Celkově se tak pravděpodobnost ustavení silné parlamentní většiny po této volební reformě ještě snížila ve srovnání s volebním systémem užívaným v devadesátých letech dvacátého století. *De facto* totiž každá z velkých stran tímto svým posílením získala méně mandátů, než kolik jich malé politické strany ztratily. Tato ztráta poslaneckých mandátů malých politických stran se totiž dělí mezi obě velké strany, malé strany ovšem uzavírají vládní koalici pouze s jednou z nich.

V českém případě se tak ukazuje, že to není ani tak zisk mandátů velké politické strany, co rozhoduje o síle budoucí vládní koalice, ale spíše množství mandátů, které přinášejí malé politické strany svému silnějšímu koaličnímu partnerovi. Čím více mandátů malé strany získají, tím silnější vládní koalice bude. Na námi předkládaných simulacích sněmovních volebních výsledků bylo možné sledovat, že s rostoucí proporcionalitou volebního výsledku rostla i síla parlamentní většiny, o níž se opírala vládní koalice. To si snad konečně uvědomila i vláda vedená Mirkem Topolánkem, když jedním ze dvou bodů vládního zadání pro volební reformu byl požadavek co možná nejproporčnějšího rozdělení poslaneckých mandátů, zejména v případě malých stran. Druhým bodem byl požadavek bonifikace vítěze volební soutěže.

Na konci srpna roku 2008 pak ministr spravedlnosti Jiří Pospíšil pověřený přípravou novely volebního zákona předložil několik variant, jak by mohl nový volební systém vypadat. Vláda z něj vybrala tři varianty, přičemž každá měla další dvě subvarianty (celkem tedy šest možností) a doporučila je k dopracování a k precizaci s tím, že později z nich zvolí finální verzi, kterou předloží parlamentu k projednání. Z těchto variant nakonec vláda na svém jednání v lednu roku 2009 definitivně vybrala jako nejvhodnější takzvanou řeckou variantu, ačkoli například KDU–ČSL záhy oznámila, že k této variantě měla své výhrady, ovšem tyto prý nebyly zohledněny. Fakticky se tak zřejmě nejedná o optimální nastavení volebního zákona z pohledu koaliční vlády jako takové, ale především optikou jejího nejsilnějšího člena – ODS, která od samého počátku úvah o volební reformě mechanismus zapracovaný do řecké

varianty prosazovala a obhajovala.

Hlavní výhodou všech předkládaných variant a subvariant volební reformy měla být skutečnost, že nabízejí bonifikaci ve volbách vítězné politické strany. To se za stávající situace jeví jako logické a správné východisko. Je ovšem třeba si uvědomit možné negativní dopady této varianty v České republice. Volební bonifikace vítěze má své opodstatnění v situaci, kdy do voleb vstupují dva podobně silné volební bloky politických stran, které svým sdružením do těchto bloků dávají najevo ochotu uzavřít spolu vládní koalici a v případě volebního vítězství společně přijmout vládní odpovědnost. Taková situace ovšem v českém politickém systému neexistuje, navíc je ztížena existencí aditivní (sčítací) uzavírací klauzule pro volební koalice. V českém prostředí se tak bonifikace vítězné politické strany může projevit jako kontraproduktivní.

Výrazně se to projeví v případě modelů se čtyřmi politickými stranami na půdě Poslanecké sněmovny. S takovou variantou ale volební modely, které byly součástí vládní předlohy variant volební reformy, nepočítají. A to i přesto, že před sněmovními volbami konanými v roce 2006 nebylo dlouhou dobu jasné, zda se do sněmovny Strana zelených nakonec dostane, nebo nikoli. Úvahy o zastoupení čtyř politických stran ve sněmovně navíc znovu ožily pod dojmem výsledků krajských a senátních voleb, konaných v říjnu roku 2008. Pro Stranu zelených skončily tyto volby fiaskem, když nezískala jediný krajský, ani senátní mandát. Právě modely se čtyřmi politickými stranami na půdě sněmovny na základě výsledků sněmovních voleb konaných v červnu roku 2006 ilustrují možné nedostatky aplikace mechanismu prémie pro vítěze volební soutěže.

Vyjdeme-li z předpokladu, že by se Strana zelených do Poslanecké sněmovny nakonec přece jen nedostala a že tato situace by neměla žádný vliv na zisky hlasů ostatních stran postoupivších do skrutinia, zjistíme, že mechanismus volebního bonusu je v takovémto modelu velmi problematický, a to hned ze dvou důvodů. Buď totiž umožňuje jen těsnou sněmovní většinu pro případnou vládní koalici ODS s KDU–ČSL, a to navzdory skutečnosti, že tyto dvě politické strany získaly téměř o sto čtyřicet tisíc voličských hlasů méně než ČSSD a KSČM dohromady. Vzniká tak odlišná sněmovní většina, než jaká vychází z poměru odevzdaných voličských hlasů, což je podle mého názoru neslučitelné s principem poměrného zastoupení.

Nebo bonifikuje ODS jako vítěze volební soutěže, ačkoli vzniká sněmovní většina případné koalice ČSSD a KSČM. Taková koalice je bonifikací vítězné strany zbytečně oslabena, zatímco volební prémie posiluje sněmovní opozici. Naopak při neexistenci volební

prémie by se taková koalice opírala o silnější sněmovní většinu. Volební bonus tak evidentně neplní onu funkci, která mu je autory variant volební reformy přisouzena. Naopak se ukazuje, že čím výraznější ona bonifikace je, tím větší problém vyvstává.

Druhé skrutinium pak navíc posiluje vliv centrálních stranických sekretariátů na to, kdo skutečně v Poslanecké sněmovně zasedne. I když v případě navrhované úpravy pouze v případě vítězné strany ve volbách. Volební systém devadesátých let byl mimo jiné kritizován právě proto, že pro druhé skrutinium sestavují kandidátní listiny právě ústřední sekretariáty z kandidátů, kteří nebyli zvoleni do Poslanecké sněmovny během prvního skrutinia.

V praxi to mimo jiné znamená, že jestliže dají voliči přednost nějakému kandidátovi, kterého stranické vedení postavilo na nižší místo kandidátní listiny, před kandidátem preferovaným stranickým vedením, protože druhého jmenovaného nepovažují za osobnost hodnou úřadu poslance, pak má strana možnost tohoto voliči odmítnutého poslance prosadit do Poslanecké sněmovny skrze druhé skrutinium, navrhla-li jej současně na volitelné místo kandidátní listiny pro druhé skrutinium. Naopak stávající volební systém se dokázal, především díky užívání d'Hondtova dělitele, s tímto nešvarem vypořádat. Zavedením druhého skrutinia by se ovšem tento nedostatek vrátil do českého volebního systému, což nepovažují za šťastné.

Zvýšení proporčnosti rozdělení poslaneckých mandátů mezi kandidující subjekty by bylo možné dosáhnout jen nepatrnou úpravou stávajícího nastavení sněmovního volebního systému, dokonce beze změny metody přepočtu hlasů na mandáty. Stačilo by zvětšit velikost stávajících malých a středních volebních obvodů tak, aby vznikly volební obvody zhruba stejné velikosti. Pro vyloučení spekulací o manipulacích s vymezením hranic volebních obvodů – za cílem lepšího zisku pro konkrétní politickou stranu – je vhodné nadále respektovat stávající správní členění a sloučit vždy dva sousední menší volební obvody v jeden větší. Tak by vzniklo celkem devět volebních obvodů. Současně aplikace d'Hondtova dělitele nabízí i v případě takto velkých volebních obvodů (rozdělujících devatenáct až dvacet pět poslaneckých mandátů) jakousi bonifikaci pro vítěze ve srovnání s čistě proporční alokací mandátů. Tím jsou ostatně splněny oba požadavky vládního zadání předlohy volební reformy.

Při aplikaci tohoto modelu na výsledky voleb konaných v roce 2006 by se stávající vládní koalice mohla těšit z většiny sto tří poslaneckých mandátů. Výhodou takové úpravy je i skutečnost, že voliči ani kandidující subjekty si vlastně nemusí přivykat na nová volební pravidla. Volební systém je pro ně dostatečně známý, vcelku srozumitelný a poměrně

spravedlivý. Ještě více by se výhody této úpravy projevily při snížení počtu poslanců na sto sedmdesát pět (viz níže).

Při zvýšení průměrného počtu mandátů rozdělovaných ve volebních krajích by bylo rovněž vhodné zvýšit počet preferenčních hlasů, které by mohl udělovat volič. Navrhuji vrátit se k úpravě z devadesátých let, kdy každý volič disponoval čtyřmi preferenčními hlasy. Takovou úpravu ostatně zavedla poslední novelizace volebního zákona přijatá krátce po sněmovních volbách konaných v roce 2006 jako zákon číslo 480/2006 Sb. Současně navrhuji posílit vliv výsledků preferenčního hlasování na výslednou podobu listiny, z níž budou vysíláni kandidáti do sněmovny. A sice snížením hranice počtu obdržených přednostních voličských hlasů nutných k posunu vzhůru na kandidátní listině. Spolu s tím navrhuji zohlednit rozdílnou velikost jednotlivých volebních obvodů a stanovit tuto hranici jako proměnlivou – v rozmezí od čtyř do pěti procent. Další vhodnou úpravou je zrušení aditivní klauzule pro volební koalice, jakýmsi případným kompromisem by mohl být návrat k úpravě (takzvané stupňovité) uzavírací klauzule pro volební koalice užívané ve volebním zákonodárství devadesátých let.

Posledním návrhem na úpravu volební legislativy je změna počtu poslanců na lichý počet, čímž by bylo možné předejít patovým situacím. Na volebních modelech sněmovních voleb konaných v letech 2002 a 2006 je možné dokumentovat, že mnou navržená úprava volební legislativy s devíti volebními obvody, při snížení počtu poslanců na sto sedmdesát pět, by v roce 2002 i v roce 2006 zajistila stávající i předchozí koaliční vládě sněmovní většinu. V obou případech by to navíc nebyla pouhá těsná většina s převahou jediného hlasu. V roce 2002 by se vládní koalice opírala o devadesát poslanců (oproti opozičním osmdesáti pěti poslancům), v roce 2006 pak dokonce o jedenadevadesát poslanců (oproti opozičním osmdesáti čtyřem poslancům).

Zdá se, že institucionální, respektive volební inženýrství spíše zakrývá než řeší skutečný problém českého politického systému. Skutečná příčina stávající situace netkví ve volebním systému samotném, nýbrž ve stávající podobě systému stranického – konkrétně v nulovém vládním koaličním potenciálu KSČM (který ovšem nutně neimplikuje nulový potenciál komunistické strany pro jinou formu spolupráce na půdě Poslanecké sněmovny – například během legislativního procesu). Zdůrazněme, že chyba rozhodně není pouze na straně KSČM, jak si někdy ostatní politické strany namlouvají.

Komunistická strana je navíc středně velká strana, jejíž voličská podpora se v českých zemích pohybuje od prvních svobodných voleb konaných v roce 1990 mezi deseti a třinácti

procenty hlasů – pouze ve sněmovních volbách konaných v roce 2002, kdy se volby konaly ve specifické situaci po čtyřletém menšinovém vládnutí ČSSD na základě „opoziční smlouvy“, dosáhla KSČM na o něco více než osmnáct a půl procenta voličských hlasů. Současná pozice středně velké strany komunistům v podstatě zajišťuje setrvání na půdě sněmovny i navzdory případného volebního inženýrství¹⁰⁸. Lze si jen stěžít představit nastavení volebního systému, které by za současných podmínek nevpustilo KSČM do Poslanecké sněmovny.

Nulový koaliční potenciál KSČM s sebou nese ještě jeden výrazný a často kritizovaný fenomén vládnutí v České republice. Tím je ohromný vyděračský potenciál malých politických stran, neúměrně vysoký ve srovnání se skutečným podílem jejich sněmovního zastoupení. Tento vyděračský potenciál je podněcován skutečností, že v důsledku neochoty vládní spolupráce s KSČM (a pochopitelného nízkého zájmu na ustavení vládní koalice dvou největších stran) nám absentují alternativy vládní spolupráce. Disponovaly-li by ale všechny ve sněmovně zastoupené politické strany vládním koaličním potenciálem, bylo by možné tento vyděračský potenciál malých politických stran výrazně oslabit.

Současně tkví příčina stávajících problémů v nízké míře konsenzu u politických elit, to znamená v neschopnosti politické reprezentace nalézt potřebný kompromis pro řešení jednotlivých politických témat. Přes všechny problémy, které na českou politickou scénu vnáší stranický systém, by bylo možné politické problémy řešit dohodami na úrovni politických elit. Taková dohoda se ještě částečně povedla po volbách konaných v roce 1996, kdy ČSSD umožnila sestavení menšinové koaliční vlády složené z ODS, KDU–ČSL a ODA.

Dohody bylo sice dosaženo i v roce 1998, kdy ODS byla ochotna tolerovat menšinový kabinet ČSSD. Tato dohoda, označovaná jako „opoziční smlouva“, měla nicméně charakter kartelové smlouvy¹⁰⁹, a nebyla tak zrovna ukázkou vyspělé politické kultury české politické reprezentace. Jejím cílem byla (kromě dohody o rozdělení politické moci mezi dvě největší politické strany) mimo jiné reforma volebního systému, která zaváděla výrazně většintvorné prvky do sněmovního volebního systému a měla do budoucna zajistit výrazné volební zisky

108 Lukáš Linek (2008) došel na základě studia sociologických dat k závěru, že v období nejbližších patnácti let (v jeho výzkumu tedy do roku 2023) nelze očekávat, že by voličská podpora KSČM klesla pod pět procent – ačkoli je možné sledovat mírný pokles stabilní podpory KSČM v čase. Současně Linek (2008, s. 335, poz. 15) upozornil na pouze částečnou pravdivost kauzality, že s rostoucí volební účastí klesají procentuální zisky komunistické strany. Linek spočítal, že volební podpora KSČM klesá s nárůstem volební účasti zhruba do hranice šedesáti pěti procent, od této hranice ale spíše stagnuje. Mezi nevoliči má KSČM podle Linka přibližně stejnou hypotetickou volební podporu jako mezi voliči.

109 S označením kartelová pro „opoziční smlouvu“ přichází Michal Klíma (srv. například Klíma, 2001, s. 18). O kartelovém aranžmá „opoziční smlouvy“, právě pod vlivem Michala Klímy, píše také například Kenneth Benoit (2004, s. 382).

„opozičně-smluvním“ stranám (více viz Kostecký, 2000; Klíma, 2001, s. 108–148; Dušek, 2004; Lebeda, 2004c). Navíc vzniku „opoziční smlouvy“ předcházela neschopnost (ve sněmovních volbách konaných v roce 1998) vítězná ČSSD sestavit většinovou koaliční vládu s malými politickými stranami, s KDU–ČSL a s Uníí svobody. Taková vládní koalice by přitom čítala sto třináct poslanců.

Celá situace vyvrcholila po sněmovních volbách konaných v roce 2006, kdy se nabízela dohoda ODS a ČSSD buď na společné vládě dvou nejsilnějších stran¹¹⁰, což představuje sice krajní, přesto stále legitimní řešení, nebo na podpoře ČSSD stávající koaliční vládě. Předpokládalo by to ale vůli k dohodě a množství ústupků na obou stranách. Nenávistná a agresivní předvolební atmosféra a její pokračování i v povolebním období tak jen prohloubily neschopnost politických špiček dohodnout se. Nakonec bylo zvoleno řešení (jakési formy tiché) podpory vládní koalice dvěma (dnes již bývalými) členy sociálnědemokratického poslaneckého klubu¹¹¹, údajně výměnou za to, že s těmito dvěma poslanci budou předjednávány případné významné legislativní akty. Takové řešení ale budí mnoho pochybností a je zdrojem mnoha spekulací o korupci. Podobnou dohodu, jakou uzavřeli tito dva poslanci, však měla uzavřít s vládní koalicí ČSSD, což by zcela nepochybně představovalo mnohem přijatelnější řešení vzniklé situace. To by ovšem vyžadovalo schopnost velkých politických stran dohodnout se, ta ovšem nebyla ani na jedné straně dostatečná, což vedlo k řešení se dvěma „přeběhlíky“.

V neposlední řadě je tak třeba zmínit fenomén „přeběhlictví“, již delší dobu přítomný v české Poslanecké sněmovně – samozřejmě zejména v situacích rovnosti volebních výsledků nebo těsných (takzvaných stojedničkových) sněmovních většin. Dokud budou poslanci vystupovat ze svých poslaneckých klubů a přestupovat do klubů jiných, můžeme vymýšlet sebelepší volební reformy posilující vládní koalice a jejich akceschopnost. V takových podmínkách bude i případné optimální nastavení volebního zákona hodnoceno jako neuspokojivé, a tedy neúspěšné. Celý (úspěšný) proces hledání a projednávání vhodného nastavení volební legislativy může přijít vniveč, pokud se politická scéna nebude schopna vypořádat s problémem nazývaným jako „přeběhlictví“.

110 V médiích se pro takovou spolupráci vžil termín „velká koalice“. Takové označení je ovšem terminologicky nesprávné, protože v politické vědě, respektive v teorii koalic, se termín velká koalice používá pro označení situace, kdy je vládní koalice sestavena z vyššího počtu stran, než by bylo nezbytně nutné k ustavení většiny v parlamentu (či jeho první komoře), popřípadě jako koalice všech relevantních politických stran.

111 Dva poslanci zvolení na kandidátních listinách ČSSD – jmenovitě Miloš Melčák (zvolený jako pátý v pořadí na stranické listině ve Zlínském kraji) a Michal Pohanka (zvolený jako pátý v pořadí na stranické listině v Jihomoravském kraji) – se rozhodli, že nebudou přítomni hlasování o vyslovení důvěry vládě. Tímto svým krokem snížili kvorum potřebné pro vyslovení důvěry vládě na devadesát devět poslanců, čímž umožnili koaliční vládě ODS, KDU–ČSL a Strany zelených pod vedením Mirka Topolánka, aby se ujala „vládnutí“.

Seznam literatury

- BANDUCCI, Susan A. a KARP, Jeffrey. 2009. „Electoral Systems, Efficiency, and Voter Turnout“. In KLINGEMANN, Hans-Dieter. (ed.). *The Comparative Study of Electoral Systems*. Oxford a New York : Oxford University Press, s. 109–134. ISBN 978-0-19-921735-9.
- BENNIE, Lynn. 1996. „Transition to STV: Scottish local government elections, 2007“. *Representation*, roč. 42, č. 4, s. 273–287. ISSN 0034-4893.
- BENOIT, Kenneth. 2000. „Which electoral formula is the most proportional? A new look with new evidence“. *Political Analysis*, roč. 8, č. 4, s. 381–388. ISSN 1047-1987.
- BENOIT, Kenneth. 2001. „District magnitude, electoral formula, and the number of parties“. *European Journal of Political Research*, roč. 39, č. 2, s. 203–224. ISSN 0304-4130.
- BENOIT, Kenneth. 2004. „Models of electoral system change“. *Electoral Studies*, roč. 23, č. 3, s. 363–389. ISSN 0261-3794.
- BISCHOFF, Carina S. 2008. „National level electoral thresholds: Problems and solutions“. *Electoral Studies*, roč. 28, č. 2, s. 232–239. ISSN 0261-3794.
- BLAIS, André a MASSICOTTE, Louis. 2002. „Electoral Systems“. In LEDUC, Lawrence; NIEMI, Richard G. a NORRIS, Pippa. (eds.). *Comparing Democracies 2. New Challenges in the Study of Elections and Voting*. London, Thousand Oaks a New Delhi : SAGE Publications, s. 40–69. ISBN 978-0-7619-7222-6.
- BOROOAH, Vani K. 2002. „The Proportionality of Electoral Systems: Electoral Welfare and Electoral Inequality“. *Economics and Politics*, roč. 14, č. 1, s. 83–98. ISSN 0954-1985.
- BRAMS, Steven a FISHBURN, Peter C. 1984. „Some Logical Defects of the Single Transferable Vote“. In LIJPHART, Arend a GROFMAN, Bernard. (eds.). *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York a London : Praeger, s. 147–151. ISBN 978-0275912161.
- BRAMS, Steven a FISHBURN, Peter C. 2007. *Approval Voting*. New York : Springer. ISBN 978-0387498959.
- BUHAGIAR, Anton a LAURI, Josef. 2009. „STV in Malta: A Crisis?“. *Voting Matters*, č. 26, s. 1–12. ISSN 1745-6231.
- CARAMANI, Daniele. 2000. *Elections in Western Europe since 1815. Electoral Results by Constituencies*. London : Macmillan. ISBN 978-0333771112.

- CLARK, Alistair a BENNIE, Lynn. 2008. „Electoral Reform and Party Adaptation: The Introduction of the Single Transferable Vote in Scotland“. *The Political Quarterly*, roč. 79, č. 2, s. 241–251. ISSN 0032–3179.
- COLOMER, Josep. (ed.). 2004. *Handbook of Electoral System Choice*. London : Palgrave Macmillan. ISBN 1–4039–0454–5.
- COLOMER, Josep. 2004a. „The Strategy and History of Electoral System Choice“. In COLOMER, Josep. (ed.). *Handbook of Electoral System Choice*. London : Palgrave Macmillan, s. 3–80. ISBN 1–4039–0454–5.
- COLOMER, Josep. 2005. „It’s parties that choose electoral systems (or, Duverger’s law upside down)“. *Political Studies*, roč. 53, č. 1, s. 1–21. ISSN 0032–3217.
- COLOMER, Josep a MCLEAN, Iain. 1998. „Electing Popes: Approval Balloting and Qualified-Majority Rule“. *The Journal of Interdisciplinary History*, roč. 29, č. 1, s. 1–22. ISSN 0022–1953.
- COX, Gary W. 1996. „Is the Single Nontransferable Vote Superproportional? Evidence from Japan and Taiwan“. *American Journal of Political Science*, roč. 40, č. 3, s. 740–755. ISSN 0092–5853.
- COX, Gary W. a NIOU, Emerson. 1994. „Seat Bonuses Under the Single Non-Transferable Vote System: Evidence from Japan and Taiwan“. *Comparative Politics*, roč. 26, č. 2, s. 221–236. ISSN 0010–4159.
- COX, Gary W. a NIOU, Emerson. 1994. „Seat Bonuses Under the Single Non-Transferable Vote System: Evidence from Japan and Taiwan“. In GROFMAN, Bernard; LEE, Sung-Chull; WINCKLER, Edwin A. a WOODALL, Brian. (eds.). *Elections in Japan, Korea and Taiwan under the Single Non-Transferable Vote. The Comparative Study of an Embedded Institution*. Ann Arbor : The University of Michigan Press, s. 354–373. ISBN 0–472–10909–X.
- CRISP, Brian F. 2007. „Incentives in Mixed-Member Electoral Systems: General Election Laws, Candidate Selection Procedures, and Cameral Rules“. *Comparative Political Studies*, roč. 40, č. 12, s. 1460–1485. ISSN 0010–4140.
- ČALOUD, Dalibor. 2004. „Smíšené volební systémy“. In CHYTILEK, Roman a ŠEDO, Jakub. (eds.). *Volební systémy*. Brno : MPÚ MU, s. 143–157. ISBN 80–21035–48–X.
- DUŠEK, Tomáš. 2004. „K diskusi politiků o volební reformě: od voleb 1998 do rozhodnutí Ústavního soudu“. In NOVÁK, Miroslav a LEBEDA, Tomáš. (eds.). *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda : Aleš Čeněk,

- s. 365–374. ISBN 80–86473–88–0.
- ELKLIT, Jørgen. 2002. „The Politics of Electoral System Development and Change: The Danish Case“. In GROFMAN, Bernard a LIIPHART, Arend. (eds.). *The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries*. New York : Agathon Press, s. 15–66. ISBN 0–87586–139–3.
- ELKLIT, Jørgen. 2005. „Denmark: Simplicity Embedded in Complexity (or Is It the Other Way Round?)“. In GALLAGHER, Michael a MITCHELL, Paul. (eds.). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford : Oxford University Press, s. 453–472. ISBN 978–0–19–925756–0.
- ELKLIT, Jørgen a ROBERTS, Nigel S. 1996. „A Category of its Own: Four Two PR-Tier Compensatory Member Electoral Systems“. *European Journal of Political Research*, roč. 30, č. 2, s. 217–240. ISSN 0304–4130.
- ELKLIT, Jørgen. (ed.). 1997. *Electoral Systems for Emerging Democracies. Experience and Suggestions*. Kodaň : Ministry of Foreign Affairs a Danida. ISBN 87–7265–520–8.
- EZECHIÁŠOVÁ, Monika. 2008. „Teoretický práh listinných poměrných systémů“. *Politologický časopis*, roč. 14, č. 1, s. 3–28. ISSN 1211–3247.
- FARRELL, David. 2001. *Electoral Systems. A Comparative Introduction*. Basingstoke a New York : Palgrave. ISBN 0–333–80162–8.
- FERRARA, Federico a HERRON, Erik S. 2005. „Gong it alone? Strategic entry under mixed electoral rules“. *American Journal of Political Science*, roč. 49, č. 1, s. 16–31. ISSN 0092–5853.
- FILIP, Jan. 2000. „O účelovosti a věcných argumentech při novelizaci volebních předpisů“. *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 8, č. 2, s. 245–249. ISSN 1210–9126.
- GALLAGHER, Michael. 1991. „Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems“. *Electoral Studies*, roč. 10, č. 1, s. 33–51. ISSN 0261–3794.
- GALLAGHER, Michael. 1992. „Comparing Proportional Representation Electoral Systems: Quotas, Thresholds, Paradoxes and Majorities“. *British Journal of Political Science*, roč. 22, č. 4, s. 469–496. ISSN 0007–1234.
- GALLAGHER, Michael a MITCHELL, Paul. (eds.). 2005. *The Politics of Electoral Systems*. Oxford : Oxford University Press. ISBN 978–0–19–925756–0.
- GALLAGHER, Michael a MITCHELL, Paul. 2005a. „Introduction to Electoral Systems“. In GALLAGHER, Michael a MITCHELL, Paul. (eds.). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford : Oxford University Press, s. 3–24. ISBN 978–0–19–925756–0.

- GOLDER, Matthew. 2005. „Democratic electoral systems around the world, 1946–2000“. *Electoral Studies*, roč. 24, č. 1, s. 103–121. ISSN 0261–3794.
- GROFMAN, Bernard. 1975. „A Review of Macro Election Systems“. In WILDENMANN, Rudolf. (ed.). *Sozialwissenschaftliches Jahrbuch für Politik. Band 4*. München a Wien: Günter Olzog Verlag, s. 303–352. ISBN 3–7892–7210–8.
- GROFMAN, Bernard. 1999a. „SNTV, STV and Single-Member-District Systems: Theoretical Comparison and Contrasts“. In GROFMAN, Bernard; LEE, Sung-Chull; WINCKLER, Edwin A. a WOODALL, Brian. (eds.). *Elections in Japan, Korea and Taiwan under the Single Non-Transferable Vote. The Comparative Study of an Embedded Institution*. Ann Arbor : The University of Michigan Press, s. 317–335. ISBN 0–472–10909–X.
- GROFMAN, Bernard. 1999b. „SNTV: An Inventory of Theoretically Derived Propositions and a Brief Review of the Evidence from Japan, Korea, Taiwan and Alabama“. In GROFMAN, Bernard; LEE, Sung-Chull; WINCKLER, Edwin A. a WOODALL, Brian. (eds.). *Elections in Japan, Korea and Taiwan under the Single Non-Transferable Vote. The Comparative Study of an Embedded Institution*. Ann Arbor : The University of Michigan Press, s. 375–416. ISBN 0–472–10909–X.
- GROFMAN, Bernard; LEE, Sung-Chull; WINCKLER, Edwin A. a WOODALL, Brian. (eds.). 1999. *Elections in Japan, Korea and Taiwan under the Single Non-Transferable Vote. The Comparative Study of an Embedded Institution*. Ann Arbor : The University of Michigan Press. ISBN 0–472–10909–X.
- GROFMAN, Bernard a FELD, Scott L. 2004. „If you like the alternative vote (a. k. a. the instant runoff), then you ought to know about the Coombs rule“. *Electoral Studies*, roč. 23, č. 4, s. 641–659. ISSN 0261–3794.
- GROFMAN, Bernard a LIJPHART, Arend. (eds.). 1986. *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York : Agathon Press. ISBN 0–87586–064–8.
- GUNTHER, Richard. 1989. „Electoral Laws, Party Systems, and Elites: The Case of Spain“. *American Political Science Review*, roč. 83, č. 3, s. 835–858. ISSN 0003–0554.
- HAVLÍK, Vlastimil; ŠEDO, Jakub a ČALOUD, Dalibor. 2004. „Systémy poměrného zastoupení“. In CHYTILEK Roman a ŠEDO, Jakub. (eds.). *Volební systémy*. Brno : MPÚ MU, s. 101–142. ISBN 80–21035–48–X.

- HERMENS, Ferdinand A. 1984. „Representation and Proportional Representation“. In LIJPHART, Arend a GROFMAN, Bernard. (eds.). *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York a London : Praeger, s. 15–30. ISBN 978–0275912161.
- HEYWOOD, Andrew. 2004. Politologie. Praha : Eurolex Bohemia. ISBN 80–86432–95–5.
- HICKEN, Allen. 2004. „Asia and the Pacific: General Overview“. In COLOMER, Josep (ed.) *Handbook of Electoral System Choice*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, s. 453–474. ISBN 1–4039–0454–5.
- HOPKIN, Jonathan. 2005. „Spain: Proportional Representation with Majoritarian Outcomes“. In GALLAGHER, Michael a MITCHELL, Paul. (eds.). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford : Oxford University Press, s. 375–396. ISBN 978–0–19–925756–0.
- HOROWITZ, Donald L. 2003. „Electoral system: a primer for decision makers“. *Journal of Democracy*, roč. 14, č. 4, s. 115–127. ISSN 1045–5736.
- HUNEEUS, Carlos. 2005. „Chile: a system frozen by elite interests“. In REYNOLDS, Andrew; REILLY, Benjamin a ELLIS, Andrew. (eds.). *Electoral System Design : The New International IDEA Handbook*. Stockholm : International IDEA, s. 78–81. ISBN 91–85391–18–2.
- CHARVÁT, Jakub. 2009a. „Několik poznámek ke třem variantám návrhu reformy volebního systému do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky z roku 2008“. *Člověk*, č. 14 [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocclanku=2009031503>>. ISSN 1801–8785.
- CHARVÁT, Jakub. 2009b. „Volební reforma a spravedlnost“. *Revue Politika*, roč. 7, č. 4 [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.revuepolitika.cz/clanky/83/volebni-reforma-a-spravedlnost>>. ISSN 1214–0899.
- CHARVÁT, Jakub. 2009c. „Řecká varianta a reforma sněmovního volebního systému“. *Evropská volební studia*, roč. 4, č. 1, s. 66–89 [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <http://ispo.fss.muni.cz/uploads/EVS/007/EVS_4_1_5.pdf>. ISSN 1801–6545.
- CHARVÁT, Jakub. 2009d. „Devadesát let od obecních voleb 1919“. *Listy*, roč. 39, č. 4, s. 23–28. ISSN 1210–1222.
- CHARVÁT, Jakub. 2009e. „O původu maďarského volebního systému“. *Člověk*, č. 16 [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocclanku=2009100101>>. ISSN 1801–8785.

- CHARVÁT, Jakub. 2009f. „Polský kulatý stůl: jak se (ne)jednalo o volebním systému“. *Listy*, roč. 39, č. 2, s. 52–57 [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=092&clanek=020915>>. ISSN 1210–1222.
- CHARVÁT, Jakub. 2009g. „Úvahy nad otázkou platnosti Duvergerových hypotéz“. *Slovenská politologická revue*, roč. 9, č. 2, s. 96–106. ISSN 1335–9096.
- CHARVÁT, Jakub. 2010a. „Recenzní stať ke knize Volební systémy (R. Chytilík, J. Šedo, T. Lebeda, D. Čaloud)“. *Člověk*, č. 17 [cit. 2010-01-17]. Dostupný z WWW: <<http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocclanku=2010010101>>. ISSN 1801–8785.
- CHARVÁT, Jakub. 2010b. „Od sedmi k pěti a zpět. Peripetie změn mechanismu preferenčního hlasování“. *Revue Politika*, roč. 8, č. 1 [cit. 2010-01-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.revuepolitika.cz/clanky/1232/od-sedmi-k-peti-a-zpet>>. ISSN 1214–0899.
- CHYTILEK, Roman; ŠEDO, Jakub; LEBEDA, Tomáš a ČALOUD, Dalibor. 2009. *Volební systémy*. Praha : Portál. ISBN 978–80–7367–548–6.
- JELÍNEK, Lukáš. 2008. „ČSSD: Zásahy do volebního zákona nás nelákají“. *Cevrorevue*, roč. 8, č. 6–7, s. 6. ISSN 1213–9521.
- KARP, Jeffrey. 2005. „Political knowledge about electoral rules: Comparing mixed member proportional systems in Germany and New Zealand“. *Electoral Studies*, roč. 20, č. 1, s. 1–17. ISSN 0261–3794.
- KARVONEN, Lauri. 2004. „Preferential Voting: Incidence and Effect“. *International Political Science Review*, roč. 25, č. 2, s. 203–226. ISSN 0192–5121.
- KATZ, Richard. 1980. *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore : John Hopkins University Press.
- KATZ, Richard. 1986. „Intraparty Preference Voting“. In GROFMAN, Bernard a LIJPHART, Arend. (eds.). *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York : Agathon Press, s. 85–103. ISBN 0–87586–064–8.
- KESTELMAN, Philip. 2005. „Apportionment and Proportionality: A Measured View“. *Voting matters*, č. 20, s. 12–22. ISSN 1745–6231.
- KLÍMA, Michal. 2000a. „Volební pravidla, flexibilita a kvalita demokracie“. In PAVLÍČEK, Václav. (et al.). *Transformace ústavních systémů střední a východní Evropy. Sborník příspěvků a statí z konference, Praha 15.–16. října 1999. II. část*. Praha : Právnická fakulta UK, s. 49–57. ISBN 80–85889–31–5.

- KLÍMA, Michal. 2000b. „Poměrný “nepoměrný” volební systém po novelizaci zákona o volbách do Parlamentu ČR“. *Politologický časopis*, roč. 7, č. 4, s. 334–361. ISSN 1211–3247.
- KLÍMA, Michal. 2001. *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha : Radix. ISBN 80–86031–29–2.
- KLINGEMANN, Hans-Dieter a WESSELS, Bernhard. 2003. „The Political Consequences of Germany’s Mixed-Member System: Personalization at the Grass Roots?“ In SHUGART, Matthew Søberg a WATTENBERG, Martin P. (eds.). *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Oxford : Oxford University Press, s. 279–296. ISBN 0–19–925768–X.
- KLOKOČKA, Vladimír 1991. *Politická reprezentace a volby v demokratických systémech*. Praha : Aleko. ISBN 80–85341–11–5.
- KOSTELECKÝ, Tomáš. 2000. „Navrhované změny volebního zákona vzešlé z dodatku „opoziční smlouvy“ v roce 2000 a jejich možné důsledky“. *Sociologický časopis*, roč. 36, č. 3, s. 299–305. ISSN 0038–0288.
- KOUDELKA, Zdeněk. 2000a. „Prezident a změna volebního systému“. In MACH, Petr. (ed.). *Ekonomika, právo a politika. Sborník textů ze seminářů*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, s. 51–56. ISBN 80–902795–5–4.
- KOUDELKA, Zdeněk. 2000b. „Reforma voleb: simulace voleb podle navrženého systému“. *Parlamentní zpravodaj*, roč. 6, č. 11, s. 42–44. ISSN 1211–037X.
- KOUDELKA, Zdeněk. 2000c. „K diskuzi o změně volebního systému“. *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 8, č. 2, s. 241–245. ISSN 1210–9126.
- KREJČÍ, Oskar. 1994. *Kniha o volbách*. Praha : Victoria Publishing. ISBN 80–85605–88–0.
- KREJČÍ, Oskar. 2006. *Nová kniha o volbách*. Praha : Professional Publishing. ISBN 80–86946–01–0.
- KROUSKÝ, Otakar. 1933. *Volební reforma II. Volební zákonodárství v jiných státech a snahy o demokratickou volební reformu v Československé republice*. Praha : Svaz národního osvobození.
- LAAKSO, Markku. 1979. „The Maximum Distortion and the Problem of the First Divisor of Different P. R. Systems“. *Scandinavian Political Studies*, roč. 2, č. 2, s. 161–169. ISSN 0080–6757.

- LEBEDA, Tomáš. 1998. „Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení. Modelování výsledků voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2003“. *Politologický časopis*, roč. 5, č. 2, s. 115–136. ISSN 1211–3247.
- LEBEDA, Tomáš. 1999a. „Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení II“. *Politologický časopis*, roč. 6, č. 2, s. 146–161. ISSN 1211–3247.
- LEBEDA, Tomáš. 1999b. „Možné úpravy systému poměrného zastoupení směřující ke stabilizaci výkonné moci v ČR“. In KLÍMA, Michal. (ed.). *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Praha : VŠE, s. 120–130. ISBN 80–7079–095–4.
- LEBEDA, Tomáš. 2001. „Hlavní proměnné proporčních volebních systémů“. *Sociologický časopis*, roč. 37, č. 4, s. 425–448. ISSN 0038–0288.
- LEBEDA, Tomáš. 2004a. „Stručný přehled volebních systémů“. In NOVÁK, Miroslav a LEBEDA, Tomáš. (eds). *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, s. 19–43. ISBN 80–86473–88–0.
- LEBEDA, Tomáš. 2004b. „Konečná podoba volebního systému pro Poslaneckou sněmovnu. Otazníky nad vynucenou úpravou z roku 2002“. In NOVÁK, Miroslav a LEBEDA, Tomáš. (eds). *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, s. 231–249. ISBN 80–86473–88–0.
- LEBEDA, Tomáš. 2004c. „Volební reforma v ČR. Zmařený pokus z let 1998–2002“. In NOVÁK, Miroslav a LEBEDA, Tomáš. (eds). *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, s. 347–364. ISBN 80–86473–88–0.
- LEBEDA, Tomáš. 2006a. „Teorie reálné kvóty, alternativní přístup k měření volební proporcionality“. *Sociologický časopis*, roč. 42, č. 4, s. 657–681. ISSN 0038–0288.
- LEBEDA, Tomáš. 2006b. „Proporcionalita volebních formulí poměrných systémů“. *Sociologický časopis*, roč. 42, č. 5, s. 883–912. ISSN 0038–0288.
- LEBEDA, Tomáš. 2008. *Volební systémy poměrného zastoupení. Mechanismy, proporcionalita a politické konsekvence*. Praha : Karolinum. ISBN 978–80–246–1523–3.
- LIJPHART, Arend. 1984. „Trying to Have the Best of Both Worlds: Semi-Proportional and Mixed Systems“. In LIJPHART, Arend a GROFMAN, Bernard. (eds.). *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York a London : Praeger, s. 207–213. ISBN 978–0275912161.

- LIJPHART, Arend. 1990. „The Political Consequences of Electoral Laws, 1945–1985“. *American Political Science Review*, roč. 84, č. 2, s. 481–496. ISSN 0003–0554.
- LIJPHART, Arend. 1994. *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990*. New York : Oxford University Press. ISBN 978–0–19–827347–8.
- LIJPHART, Arend. 1999. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven : Yale University Press. ISBN 0–300–07894–3.
- LIJPHART, Arend. 2004. „Constitutional design for divided societies“. *Journal of Democracy*, roč. 15, č. 2, s. 96–108. ISSN 1045–5736.
- LIJPHART, Arend a GIBBERD, Robert W. 1977. „Thresholds and Payoffs in List Systems of Proportional Representation“. *European Journal of Political Research*, roč. 5, č. 3, s. 219–244. ISSN 0304–4130.
- LIJPHART, Arend a GROFMAN, Bernard. (eds.). 1984. *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York a London : Praeger. ISBN 978–0275912161.
- LIJPHART, Arend a GROFMAN, Bernard. 1984a. „Choosing an Electoral System“. In LIJPHART, Arend a GROFMAN, Bernard. (eds.). *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York a London : Praeger, s. 3–14. ISBN 978–0275912161.
- LIJPHART, Arend; PINTOR, Rafael Lopez a SONE, Yasunori. 1986. „The Limited Vote and the Single Nontransferable Vote: Lessons from the Japanese and Spanish Examples“. In GROFMAN, Bernard a LIJPHART, Arend. (eds.). *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York : Agathon Press, s. 154–169. ISBN 0–87586–064–8.
- LINEK, Lukáš. 2008. „Kdy vymřou voliči KSČM? K věkové struktuře elektorátu KSČM“. *Politologický časopis*, roč. 15, č. 4, s. 318–336. ISSN 1211–3247.
- LOOSEMORE, John a HANBY, Victor J. 1971. „The Theoretical Limits of Maximum Distortion: Some Analytic Expressions for Electoral Systems“. *British Journal of Political Science*, roč. 1, č. 4, s. 467–477.
- MAIR, Peter. 1986. „Districting Choices under the Single-Transferable Vote“. In GROFMAN, Bernard a LIJPHART, Arend. (eds.). *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York : Agathon Press, s. 289–307. ISBN 0–87586–064–8.

- MASSICOTTE, Louis a BLAIS, André. 1999. „Mixed electoral systems: a conceptual and empirical survey“. *Electoral Studies*, roč. 18, č. 3, s. 341–366. ISSN 0261–3794.
- MASSICOTTE, Louis a BLAIS, André. 2000. „Mixed Electoral Systems“. In ROSE, Richard. (ed.). *International Encyclopedia of Elections*. London : Macmillan, s. 165–171. ISBN 978–1–56802–415–8.
- MAŠKARINEC, Pavel. 2009. „Parlamentní volby na Islandu 2009: historické vítězství levice“. *Evropská volební studia*, roč. 4, č. 2, s. 183–193 [cit. 2010-02-12]. Dostupné z WWW: <http://ispo.fss.muni.cz/uploads/EVS/008/evs_4_2_7.pdf>. ISSN 1801–6545.
- MLEJNEK, Josef. 2004. „Maďarský smíšený volební systém – inspirace pro Českou republiku?“. In NOVÁK, Miroslav a LEBEDA, Tomáš. (eds). *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda : Nakladatelství Aleš Čeněk, s. 122–161. ISBN 80–86473–88–0.
- MONROE, Burt L. 1994. „Disproportionality and Malapportionment: Measuring Electoral Inequity“. *Electoral Studies*, roč. 13, č. 2, s. 132–149. ISSN 0261–3794.
- MONROE, Burt L. a ROSE, Amanda G. 2002. „Electoral Systems and Unimagined Consequences: Partisan Effects of Districted Proportional Representation“. *American Journal of Political Science*, roč. 46, č. 1, s. 67–89. ISSN 0092–5853.
- NEWMAN, Gerard. 2006. „Electoral Systems“. *Research Brief*, č. 10 [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.aph.gov.au/library/pubs/RB/2005-06/06rb10.htm>>. ISSN 1832–2883.
- NOHLEN, Dieter. 1990. *Wahlrecht und Parteiensystem. Über die politischen Auswirkungen von Wahlsystemen*. Opladen : Leske Verlag + Budrich. ISBN 3–8100–0755–2.
- NOHLEN, Dieter. 1997. „Electoral Systems in Eastern Europe: Genesis, Critique, Reform“. In ELKLIT, Jørgen. (ed.). *Electoral Systems for Emerging Democracies. Experience and Suggestions*. Kodaň : Ministry of Foreign Affairs a Danida, s. 29–48. ISBN 87–7265–520–8.
- NORRIS, Pippa. 1997. „Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems“. *International Political Science Review*, roč. 18, č. 3, s. 297–312. ISSN 1460–373X.
- NORRIS, Pippa. 2004. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge : Cambridge University Press. ISBN 0–521–82977–1.

- NOVÁK, Miroslav. 1996a. „Malá politologická úvaha o vládní stabilitě“. *Parlamentní zpravodaj*, roč. 2, č. 7, s. 296–297. ISSN 1211–037X.
- NOVÁK, Miroslav. 1996b. „Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v ČR“. *Sociologický časopis*, roč. 32, č. 4, s. 407–432. ISSN 0038–0288.
- NOVÁK, Miroslav. 2006. „Je konsensuální model demokracie pro Českou republiku fatalitou?“ In DANČÁK, Břetislav a HLOUŠEK, Vít. (eds.). *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno : Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, s. 69–87. ISBN 80–210–4161–7.
- NOVÁK, Miroslav a LEBEDA, Tomáš (eds.). 2004. *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda : Aleš Čeněk. ISBN 80–86473–88–0.
- PENNISI, Aline. 1998. „Disproportionality Indexes and Robustness of Proportional Allocation Methods“. *Electoral Studies*, roč. 17, č. 1, s. 3–19. ISSN 0261–3794.
- POWELL, G. Bingham. 2000. *Elections as Instruments of Democracy. Majoritarian and Proportional Visions*. New Haven : Yale University Press. ISBN 978–0300080166.
- POWELL, G. Bingham a VANBERG, Georg S. 2000. „Election Laws, Disproportionality and Median Correspondence: Implications for Two Visions of Democracy“. *British Journal of Political Science*, roč. 30, č. 3, s. 383–411. ISSN 0007–1234.
- RAE, Douglas. 1971. *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven : Yale University Press. ISBN 978–0300015188.
- RAE, Douglas W.; HANBY, Victor a LOOSEMORE, John. 1971. „Thresholds of Representation and Thresholds of Exclusion“. *Comparative Political Studies*, roč. 3, č. 4, s. 479–488. ISSN 0010–4140.
- REILLY, Benjamin. 2001. *Democracy in Divided Societies. Electoral Engineering for Conflict Management*. Cambridge : Cambridge University Press. ISBN 0–521–79730–6.
- REYNOLDS, Andrew; REILLY, Ben a ELLIS, Andrew (et al.). 2005. *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm : International IDEA. ISBN 91–85391–18–2.
- ROJAS, Priscilla a NAVIA, Patricia. 2005. „Representación y tamaño de los distritos electorales en Chile, 1988–2002“. *Revista de Ciencia Política*, roč. 25, č. 2, s. 91–116 [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-090X2005000200004&lng=es&nrm=iso&tlng=es>.

ISSN 0718–090X.

- ROKKAN, Stein. 1968. „Electoral Systems“. In SILLS, David L. (ed.). *International Encyclopedia of the Social Sciences. Vol. 5*. New York : The Macmillan Company and The Free Press, s. 6–21. ISBN 978–0028955100.
- ROSE, Richard. 1984. „Electoral Systems: A Question of Degree or of Principle?“. In LIJPHART, Arend a GROFMAN, Bernard. (eds.). *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York a London : Praeger, s. 73–82. ISBN 978–0275912161.
- ROSE, Richard. (ed.). 2000. *International Encyclopedia of Elections*. London : Macmillan. ISBN 978–1–56802–415–8.
- SAALFELD, Thomas. 2005. „Germany: Stability and Strategy in a Mixed-Member Proportional System“. In GALLAGHER, Michael a MITCHELL, Paul. (eds.). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford : Oxford University Press, s. 209–230. ISBN 978–0–19–925756–0.
- SAINTE-LAGUË, André. 1910. „La représentation proportionnelle et la methode des moindres carrés“. *Comptes Rendus Hebdomadaires des Séances de l'Académie des Sciences*, č. 151, s. 377–378 [cit. 2009-01-17]. Dostupný z WWW: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k31042.image.r=comptes+rendus+hebdomadaires.f377.langFR>>.
- SAMUELS, David a SNYDER, Richard. 2001. „The Value of a Vote: Malapportionment in Comparative Perspective“. *British Journal of Political Science*, roč. 31, č. 4, s. 651–671. ISSN 0007–1234.
- SARTORI, Giovanni. 1986. „The Influence of Electoral Systems: Faulty Laws or Faulty Method?“. In GROFMAN, Bernard a LIJPHART, Arend. (eds.). *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York : Agathon Press, s. 43–68. ISBN 0–87586–064–8.
- SARTORI, Giovanni. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha : SLON. ISBN 80–85850–94–X.
- SHASTRI, Amita. 2005. „Channelling ethnicity through Electoral Reform in Sri Lanka“. *Commonwealth and Comparative Politics*, roč. 43, č. 1, s. 34–60. ISSN 1466–2043.
- SHUGART, Matthew Søberg. 2000. „District Magnitude“. In ROSE, Richard. (ed.). *International Encyclopedia of Elections*. London : Macmillan, s. 66–68. ISBN 978–1–56802–415–8.

- SHUGART, Matthew Søberg. 2003. „Extreme Electoral Systems and the Appeal of the Mixed-Member Alternative“. In SHUGART, Matthew Søberg a WATTENBERG, Martin P. (eds.). *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Oxford : Oxford University Press, s. 25–51. ISBN 0–19–925768–X.
- SHUGART, Matthew Søberg. 2005. „Comparative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead“. In GALLAGHER, Michael a MITCHELL, Paul. (eds.). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford : Oxford University Press, s. 25–56. ISBN 978–0–19–925756–0.
- SHUGART, Matthew Søberg a WATTENBERG, Martin P. 2003. „Mixed-Member Electoral Systems: A Definition and Typology“. In SHUGART, Matthew Søberg a WATTENBERG, Martin P. (eds.). *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Oxford : Oxford University Press, s. 9–24. ISBN 0–19–925768–X.
- SIAVELIS, Peter M. 2005. „Chile: The Unexpected (and Expected) Consequences of Electoral Engineering“. In GALLAGHER, Michael a MITCHELL, Paul. (eds.). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford : Oxford University Press, s. 433–452. ISBN 978–0–19–925756–0.
- ŠARADÍN, Pavel. 2002. „Předvolební situace“. In ŠARADÍN, Pavel. (ed.). *Volby 2002. Analýza programů a programů výsledků ve volbách do Poslanecké sněmovny*. Olomouc : Periplum, s. 15–25. ISBN 80–86624–09–9.
- ŠEDO, Jakub. 2004. „Volební právo a klasifikace volebních systémů“. In CHYTILEK, Roman a ŠEDO, Jakub. (eds.). *Volební systémy*. Brno : MPÚ, s. 11–36. ISBN 80–210–3548–X.
- ŠEDO, Jakub. 2009. *Volební systémy postkomunistických zemí*. Brno : CDK. ISBN 978–80–7325–137–6.
- TAAGEPERA, Rein. 1984. „The Effect of District Magnitude and Properties of Two-Seat District“. In LIJPHART, Arend a GROFMAN, Bernard. (eds.). *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York a London : Praeger, s. 91–102. ISBN 978–0275912161.
- TAAGEPERA, REIN. 1998. „Effective Magnitude and Effective Threshold“. *Electoral Studies*, roč. 17, č. 24, s. 393–404. ISSN 0261–3794.
- TAAGEPERA, Rein. 2002. „Nationwide thresholds of representation“. *Electoral Studies*, roč. 21, č. 3, s. 383–401. ISSN 0261–3794.

- TAAGEPERA, Rein. 2004. „Smysl principu proporcionality“. In NOVÁK, Miroslav a LEBEDA, Tomáš. (eds.). *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, s. 449–451. ISBN 80–86473–88–0.
- TAAGEPERA, Rein. 2008. „Pro ČR doporučuji poměrný systém v malých volebních obvodech“. *Cevrorevue*, roč. 8, č. 6–7, s. 9. ISSN 1213–9521.
- TAAGEPERA, Rein. 2008. *Predicting Party Sizes. The Logic of Simple Electoral Systems*. Oxford a New York : Oxford University Press. ISBN 978–0–19–928774–1.
- TAAGEPERA, Rein a GROFMAN, Bernard. 2003. „Mapping the Indices of Seats–Votes Disproportionality and Inter-Election Volatility“. *Party Politics*, roč. 9, č. 6, s. 659–677. ISSN 1460–3683.
- TAAGEPERA, Rein a SHUGART, Matthew S. 1989. *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven and London : Yale University Press. ISBN 978–0300043198.
- THAMES, Frank C. a EDWARDS, Martin S. 2006. „Differentiating Mixed-Member Electoral Systems: Mixed-Member Majoritarian and Mixed-Member Proportional Systems“. *Comparative Political Studies*, roč. 39, č. 7, s. 905–927. ISSN 0010–4140.
- VAN PUYENBROECK, Torn. 2008. „Proportional Representation, Gini Coefficients, and the Principle of Transfers“. *Journal of Theoretical Politics*, roč. 20, č. 4, s. 498–526. ISSN 0951–6928.
- WRIGHT, J. F. H. 1984. „An Electoral Basis for Responsible Government: The Australian Experience“. In LIJPHART, Arend a GROFMAN, Bernard. (eds.). *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York a London : Praeger, s. 127–134. ISBN 978–0275912161.
- ZUCCO, Cesar Jr. 2007. „Where’s the bias? A reassessment of the Chilean Electoral System.“ *Electoral Studies*, roč. 26, č. 2, s. 303–314. ISSN 0261–3794.

Seznam příslušných zákonů

Nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb.

Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů.

Zákon č. 204/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 212/1996 Sb. a nálezu Ústavního soudu uveřejněného pod č. 243/1999 Sb., zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 37/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 212/1996 Sb. a nálezu Ústavního soudu uveřejněného pod č. 243/1999 Sb., zákona č. 204/2002 Sb. a nálezu Ústavního soudu uveřejněného pod č. 64/2001 Sb., a zákon č. 130/2000 Sb., o volbách do zastupitelstev krajů a o změně některých zákonů, ve znění zákona č. 273/2001 Sb.

Zákon č. 480/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Elektronické zdroje

BRAMS, Steven. 2006. *The Normative Turn in Public Choice* [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW:

<http://www.nyu.edu/gsas/dept/politics/faculty/brams/normative_turn.pdf>.

CAREY, John M. a HIX, Simon. 2009. „The Electoral Sweet Spot: Low-Magnitude Proportional Electoral Systems“. *PSPE Working Papers*, č. 1–2009. London : Departement of Government, London School of Economics and Political Science [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW:

<[http://eprints.lse.ac.uk/25125/1/PSPE_WP1_09_\(LSERO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/25125/1/PSPE_WP1_09_(LSERO).pdf)>.

FARRELL, David a MCALLISTER, Ian. 2004. „Voter Satisfaction and Electoral Systems: Does Preferential Voting in Candidate-Centered Systems Make A Difference“. *Center for the Study of Democracy Paper*, č. 04-04. Irvine : University of California [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://escholarship.org/uc/item/4c51z9mt>>.

KALOGIROU, Aikaterini a PANARETOS, John. 1999. „Analysis and Comparison of Greek Parliamentary Electoral Systems of the Period 1974–1999“. *Technical Report*, č. 72. Atény : Athens University of Economics and Business [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <[http://www.stat-athens.aueb.gr/~jpan/papers/Panaretos-ConferenceEnviron1999\(tech-rep72\)ft.pdf](http://www.stat-athens.aueb.gr/~jpan/papers/Panaretos-ConferenceEnviron1999(tech-rep72)ft.pdf)>.

- Koaliční smlouva mezi Občanskou demokratickou stranou, Křesťanskou a demokratickou unií – Československou stranou lidovou, Stranou zelených.* 2006 [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <http://www.ods.cz/docs/dokumenty/3koalicni_smlouva.pdf>.
- NAVIA, Patricio a SANDOVAL, José Miguel. 1998. „Binomial Electoral Law and Multi-Party System: The Chilean Contradiction“. Draft připravený pro *The 1998 meeting of the Latin American Studies Association* [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://homepages.nyu.edu/~pdn200/papers/Navia&Sandoval.pdf>>.
- ORTEGA, Carmen Villodres. 2006. „Preference voting systems and their impact on the personalization of politics“ [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.umich.edu/~ceses/plancom/2006Seville/Ortega2006.pdf>>.
- PECHÁČEK, Štěpán a NĚMEC, Jan. 2008. Návrh změn volebního systému do Poslanecké sněmovny: analýza a alternativní pojetí. *Studie č. 1.191*. Praha : Parlamentní institut [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=30247>>.
- REILLY, Benjamin. 1997. Sri Lanka: Changes to Accomodate Diversity [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://aceproject.org/regions-en/countries-and-territories/LK/case-studies/sri-lankachanges-to-accommodate-diversity-1997>>.
- Svensk valmatematik* – internetový průvodce výsledky švédských voleb [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.mai.liu.se/~laale/Val>>.
- VAN DER KOLK, Henk. 2006. *Supplementary Vote: Analysis, Applications and Alternatives* [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.crcee.umontreal.ca/pdf/vanderKolk.pdf>>.
- VLÁDA ČR. 2008. *Návrh variant upravujících volební systém pro volby do PS PČR* [cit. 2008-12-17]. Dostupný z WWW: <http://www.vlada.cz/assets/cs/tiskove/aktuality/ma_rack7hpc76ix.doc>.
- WEERARATNE, Suranjan. 2005. „Electoral Reform in Fragmented Societies: The Sri Lankan Experience“. Příspěvek přednesený na *The Annual Meeting of the American Political Science* konaném ve dnech 1. až 4. září 2005 ve Washingtonu [cit. 2010-01-17]. Dostupný z WWW: <http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/4/1/8/8/p41884_index.html>.